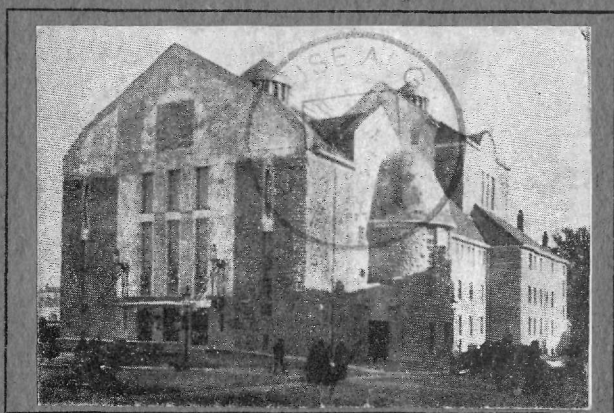

Tallinna juht

Teatrite ning linna plaaniga
ja paljude joonistustega

757. / 2773.

K/Ü „Loodus“, Tartus

1921

K/Ü

„Loodus“

Tartus.

Almanak „Loodus“

hakkab sügisel ilmuma, alguses ilma kindlate tähtaegadeta, muutudes aga 1922. aastal juba perioodiliseks ajakirjaks.

„Loodus“ pakub loodus-, maa- ja matemaatiliste teaduste aineid laiemale hulgale huvitavas ja kättesaadavas vormis, eriti rõhku pannes kodumaasse puutuvate küsimuste peale.

Iga numbrit illustavad kriidipaberil trükitud tabelid teadusalasse puutuvate päevaküsimuste kohta ja õpetlaste näopiltidega.

„Loodus“ pakub palju huvitavat materjaali ka koolidele.

Toimetuse koosseis: prof. J. Piiper, prof. J. Sarv, Kodu-uurimise Toimkonna sekretäär J. Rumma, stipendiaat A. Audova, assistent G. Vilberg ja J. V. Veski.

„Loodus“ loodab laialist kaastööd asjast huvitatud isikuilt. Soliidne honoraar.

Adr.:

K/Ü „Looduse“ kontor

Lihapoe tän 7, tel. 243.

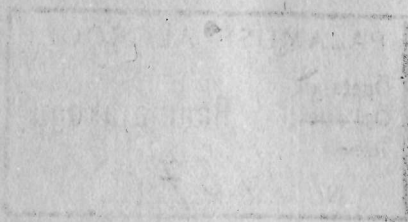
Tallinna juht

Teatrite ning linna plaaniga
ja paljude joonistustega

K/Ü „Loodus“, Tartus

1921

91(474.2-25 B)(036)

K. Mattiesen'i trükk; Tartus.

Tallinna geograafiline asend, territoorium, kliima ja rahvaarv.

757/2723.
Linna geograafiline asend.

Noore Eesti Vabariigi pealinn, 700-aastane Tallinn, seisab 59°26' põhjalaiuse ja 42°27' idapikkuse kraadi all (Ferro saarest) Soome lahe lõunakaldal, kaugele maa sisse ulatuva lahe ääres. Varjatuna läänest Telliskopli ja idast Viimsi neemega, tungib sügav Tallinna laht 15 kilomeetri pikkuselt mannermaasse, luues soodsa sadamakoha. Keskmiselt langeb Tallinna lahe sügavus 30 meetrini. Naissaar, Äigna ja Paljassaar kaitsevad lahte tormi lainete eest.

Linn asub rannikul, mis ida-, kagu- ja lõunasihis kõrgeneb järsu, terrassilise, keskmiselt 40 m kõrguse paekaldani — L a s n a - m ä e n i. See kõrge paekallas, mis kohati merest kaunis eemale jäänud, tunnistab selgelt, kui kaugele muinasajal meri ulatunud*).

Lõunast piiravad linna joomelised tuiskliiva seljakud, mille taga asub Ülemiste järv (vanasti Kuninga ehk Järveküla järv), mis Eesti muinasluule järele tekkinud Linda silmapisaratest ta mehe Kalevi kalmu ehitamisel. Järv näib selle poolest haruldane, et ta merepinnast tervelt 37 m, aga linna aluspinnast umbes 20 m kõrgemal seisab. Enda kõrge asupaiga ja mõjuva suuruse pärast (ligi 9 ruutkilomeetrit, kallaste pikkus umbes 13 km) on Ülemiste järv linna mitmel puhul veepuutusega ähvardanud, viimane kord 1867. a. Ülemiste järv varustab linna veega, mis kõrgema seisukoha mõjul kanalisatsiooni kaudu ise linna valgub. Järv on aga sooks muutumise ajajärku jõudnud. Tema veepind alaneb aast-aastalt. Järve põhja katab kuni 7 m paksune orgaaniline muda (Gytja).

*) H. Prants, Tuhandaastane Tallinn.

Keset veerjat madalikku, kus linn aja jooksul laienenud, kerkib kivise lavakõrgendikuna 43 m kõrgune Kalevi kalm ehk

1. joon. Ülemiste järv Linda kiviga.

Toompea (Domberg), vanade eestlaste maalinna Lindanise asupaik. Ellipsikujulise paekivirünkana siluuri aja järgu formatsioonist, mõõdab Toompea pikuti umbes 500 m, laiuti 250 m. Loode ja ida pool kerkib Toompea järskude paeseinte ja kivimüüridega üle ümbritseva linna nagu keskaja kindlus.

Toompea mägi on looduslikuks tagaseinaks Tallinnale: linn laiub mäejalal ja koondub siis külgedel ülespoole, nagu mitmed ilusamad Saksamaa ja Itaalia linnadki, mis oma kunstimaitse lise asenduskoha poolest kuulsad, näit. Heidelberg, Nürnberg, Assisi, Siena j. t.

Peale Toompea kühmub linnaalune madalik veel paaris

kohas vähe kõrgemale — Tõnismäena ja Brookusmäena, kuid need tunduvad üsna madalad ja vähe tähelepandavad Toompea kõrval.

Linna territoorium ja ehituste arv.

Tallinna ehituste aluspind on ligikaudu 15 ruutkilomeetrit suur, sellest keskaja vallimüüride ja Toompea piirides ainult umbes

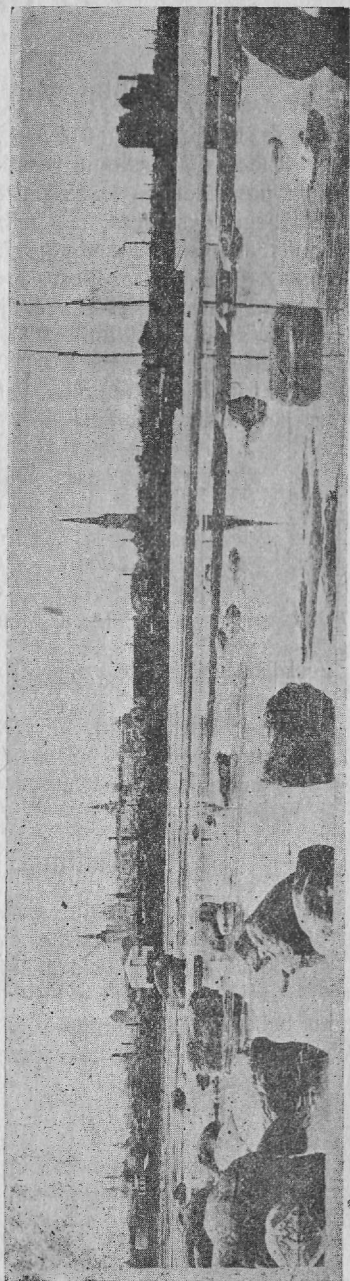
1 ruutkm (vanalinna territoorium). Idast läände — Lasnamäelt Baltiski tänava lõpuni võib majade piirkonnas samuda 6,5 km pikkusel, põhjast lõunasse — Kalarannast Viljandi vaksalini 3,5 km laiusel.

Umbes 4 km kaugusele tungib südalinnast loodesihis Telliskopli poolsaare linnaosa, suuremate tehaste asupaik. Suurest linnast välja ulatuvad ka Sikupilli (Lasnamäel) ja Pelgulinna alevikud. Tallinnale kuuluvad veel avarad maad linna läheduses, mis suurenemist hõlpsasti võimaldavad. Linna tänavate kogupikkus ulatub 100 km.

Tallinna ehituste arv kasvab kõige suuremaks ilmasõja eel, 1914. aastal. Peale seda tehti uusi ehitusi ainult mõned üksikud juurde. Ilmasõja algusest peale võime linna suurenmises seisakut konstateerida. Alles viimasel paaril aastal tehti mõne ehitusega algust.

1914. a. oli Tallinnas üleüldse 13,070 hoonet, millest elumaju 7299; puumaju on 10,018, kivimaju 2551 ja segaehitusi 507. Puumajade kaaluv rohkus määrab seega linna ehituslaadi ja majade suuruse.

Suurem hulk majadest on 2- — 3-kordsed, kõige kõrgemad viiekordsed. Viimaste hulka kuuluvad mõned üksikud uuemad ehitused.

2. joon. Tallinna vaatluspilt Lasnamäelt.

Parikaste foto.

Tallinna elanikkude arv

tõusis kõige kõrgemale 1917. a., kui linnas elutses 158.044 inimest. Saksa okupatsiooni aastal vähenes ta korraga üle 50 tuhande ja püsis sellena ka järgmisel, 1919. a. (103.000 inimest), kuna siis jällegi tõus algas, mis vahet pidamata senniajani on kestnud. Linna aadressilaua andmete järele oli Tallinnas 1. mail 1921 — 115.242 elanikku, sellest arvust 55.429 meesterahvast ja 59.813 naisterahvast. 1920. a. jooksul kasvas elanikkude arv 8876 inimese võrra. 1. juunil 1921 oli Tallinnas 114.297 elanikku, nendest 55.247 meester. ja 59.050 naister.

Rahvuse järgi kujunes Tallinna elanikkude arv 1. märtsil 1921. a. järgmiselt :

eestlasi	—	97.330,
sakslasi	—	9.954,
venelasi	—	3.081,
juute	—	1.916,
lätlasi	—	1.704,
tatarlasi	—	1.021 ja teisi
väljamaa alam.	—	27.

Veerandsada aastat tagasi (1897) elas Tallinnas kõigest 64.578 inimest.

Abielusse astus 1920. a. 1599 paari.

Linna eelarve oli 1920. a. 105 miljonit E. marka, 1921. a. umbes 300 miljonit E. marka.

Tallinna kliima.

Geograafiline seisukoht annab Tallinna kliimale kõik mere-lähise õhkkonna head ja halvad omadused: sagedasti vahelduvad vilud ja soojad ilmad. Kuid siiski tundub õhk Tallinnas terve ja kosutav. Suvi on keskmise mõõduka temperatuuriga, harva juhtub mitu palavat päeva järgemööda, ilma suurte vihmavalanguteta ja müristamiseta, ööpäevane temperatuur kõigub alaliselt. Suvi vältab pea septembri lõpuni.

Soe ja kestev tundub ka sügise. Talv on pehmeõitu. Meri ei külmagi igal talvel, ja kui külmab, siis ainult lühikeseks ajaks. Aasta keskmine temperatuur on $+4,6^{\circ}$ R., jaanuaris -6° , juulis $+17^{\circ}$. Kõige soemad kuud on juuli ja august.

Viiekümne viimase aasta jooksul toimepandud uurimised näitavad Tallinna temperatuuri ülemmäär + 26,96° R, alamäär — 26° R. (K. R. Kupffer, Baltische Landeskunde). Sade-
meid 500 mm aastas, sellest suvel (mai — oktoober) 368 mm.

Tallinn supeluskohana.

Süüdsam supelusaeg algab harilikult juuni keskel; sel ajal püsib merevee keskmine temperatuur 13,5° R., ülemmäär 16° R. Vee soojus oleneb tuultest, — kerkib põhja- ja läänetuulte mõjul, alaneb lõuna- ja idatuultega, mis kaldast soema pinnavee kauge-
male tõrjuvad. Enne ilmasõda leidis Tallinnas kaks supelusasutust. Merevesi sisaldab Tallinna lahes kui ka Lääne meres sooli ainult 5 grammi 1 liitri kohta; vee erikaal 1,002.

Vana Tallinn.

Tallinna ajaloo arenemispildid.

Suure ajaloolise murrangjoone tõmbas 1921. a. Tallinna ajalosse: selle aasta algul annetati vanale, 700-aastasele Tallinnale ametlikult iseseisva riigi pealinna aunimi. De jure pidutsemine kroonis sündmuste mõju, mis Tallinnale Euroopa kaardil Eesti pealinna kuulsuse võitis.

Huvitav on märkida aasta-arvude rööbasjooni. Septembrikuus a. 1217 murdis Eesti vabadusvõitluste selgroog, varises vapper maleva Paala lahingus. 700 aastat hiljem, oktoobrikuus 1917, murdis enamlike riigipöörde läbi Vene ilmariik, mis pani alusmüüri Eesti iseseisvusele. Aastatel 1218—1220 orjastati viimased vabad mannermaa eestlased Harju- ja Virumaal, a. 1918—1920 lõi Eestimaa tagasi nii Vene enamlike kui ladesvehri katsed peale suruda Eestile võõrast iket.

Tallinna kirjutatud ajalugu algab õieti daanlaste tulekuga 1219. a. Kuid juba enne seda seisis nüüdse Toompea kohal vanade eestlaste maalinn, nii et Tallinna vanadus üle tuhande aasta tõuseb.

Skandinaavlased ja nende järele ka sakslased nimetasid seda eestlaste asupaika „Lindanise“, teisendis „Lindaniense“; neid nimetusi tarvitab ka meie maa esimene ajaloo kirjutaja Läti Hindrek. Puuduvad aga kindlad tõendused, millest tähendatud nimetus tekkinud: ühed ajaloo teadlased arvavad, et see tulevat sõnast „Lindesnäs“ — kesamaa või söödima tipp ehk maanina, nagu seesuguse lõpuga kohanimetusi Skandinaavias ja ka Lääne mere idarannal teisigi leidub (näit. Domesnäs); teised leiavad, et tähendatud nimi võib väga hästi ka eestilaadiline olla, mida skandinaavlased eestlaste käest kuulsid ja oma moodi väänasid.

Tallinna ümbruskonda nimetasid skandinaavlased „Revele'ks“, mis V. Reimani arvamise järgi Eesti keele sõnast „Rabala“ tulnud. Skandinaavia teadlaste seletuse järgi tekkinud see nimetus *Reval* sõnast „Refle“ ehk „Rävle“ (Saksa keeli Riff), millega veealuseid pikki ja kitsaid kaljuseljandikka ehk joomi tähendati. Teatavasti nimetatakse veel praegu Tallinna lahes ühte tuletorni kandvat kaljusaarekest, endist veealust seljandikku, Revelsteiniks.

Kõrgete ja äkiliste paekallaste tõttu oli Lindanise üks suurematest ja kõige tähtsamatest Eesti maalinnadest. Mägi ise kujunes juba loomulikuks kindluseks, mida veel kõvendati mõnesuguste ehitustega.

Daani linna asutamine ja Daani aeg (1219—1227).

Arusaadav, et kui läänepoolsed võimukandjad enda ihaldava pilgu Soome lahe lõunaranna poole pöörasid, nemad otse selle tähtsa koha endi võimu toetuspunktiks valisid, siia oma pesapaiga rajasid ja selle enda valitsuskonna pealinnaks seadsid.

Tallinna ajaloo algul oli Daani võimsamatest riikidest Euroopas. Kuningas Valdemar II Võitja valitses peale kodumaa veel Rootsimaa lõunaosa, Pommeri, Meklenburgi ja Schlesvig-Holsteini üle sennisel Saksamaal.

Kui 1217. a. ristsõdijate hulgas Riiga Valdemar II õepoeg krahv Albert von Holstein-Lanenburg ilmus, kasutas piiskopp Albert ära selle tutvuse, et kuningat appi kutsuda paganaid taltsutama. „Püha Jumalaema auks ja oma patudest pääsmiseks“ lubas kuningas seda teha, kuid pööras ühtlasi ise paavst Honorius III poole palvega, maid, mis ta paganate käest ära võtab, Daani riigi ja kiriku alla arvata. Kui see sündinud, sõitis kuningas 1500 purjekaga Tallinna alla, võitis 15. juunil 1219 Eesti maleva, lõhkus Lindanisa maalinna maha ja ehitas Toompeale üles Daani kantsi *Revali*. Sõites tagasi Daani, jättis kuningas maha Tallinna tugeva kaitsetõkke, mille hulgas rohkesti sakslasi, Lundi piiskopp Andrease juhatusel.

Ühisel nõul ja jõul võideti nüüd eestlaste vastuhakkamine.

Lindanisa asemel hakati uut kindlust nimetama: *Castrum Danorum in Revelis* (Daani kants Revelimaal).

Kõige tõenäitlikum tundub, et pärsine nimetus *Tallinn* sõnadest „Daani linn“ tekkis.

Väliselt näitas Suuremaa eestlaste võitmine juba 1221. a. lõpetatud olevat, vaba oli ainult veel Saaremaa. Aga asi oli ainult silmakirjaks nõnda, sest veel püsis rahva meel murdmata ja õhkus vabadusesäde rinnas. Daanlaste vanad vaenlased, saarlased, kes väga hästi aru said, et kui Daani valitsus naabruses väina taga püsima jääb, siis nendegi vabadusele lõpp tuleb, asusid Daani linna vastu sõjateele.

Varsti pärast 1221. a. lihavõtte-pühi, mida peeti tol aastal 11. apr., kui meri vaevalt jäast vabastunud, ilmus Tallinna saarlaste laevastik. Nad maabusid, ja nüüd selgus, et neil oli nõu kokku peetud harjulaste ja rabalastega (praegused Jõeletme ja Kuusalu mehed), kes ajaviitmata mässu tõstsid ning Tallinna alla kallaletungijatele abiks ruttasid. Daani kants piirati sisse, metsast, mis võib olla, praeguse linna asukohal kasvas, veeti juurde puid ja hagu, ning peagi limpsasid vingerdavad tulekeeled mööda müürisid üles, et kantsi süüdata. Kuid kantsi kõrgus ei lasknud tuld ligi.

Toiduainete puudusel olid Tallinna kaitsjad peagi sunnitud ette võtma katset kantsist välja tungida. Kuid see lõõdi veriselt tagasi.

Viisteistkümmend päeva kestis piiramine ja oleks võinud kaitsjatele saatuslikuks saada, kui mitte õnnelik juhus appi ei oleks tulnud. Liiksid nimelt kuulujutud, et Daani kuningas ise suurema laevastikuga linnale appi tulemas. Kui siis merel nelja suurema laeva purjed kaugelt valendama hakkasid, pidasid saarlased neid Daani kuninga vahilaevadeks ja sõitsid ära, piiramist katkestades. Muidugi pidid nüüd ka harjulased ja rabalased oma väikese arvu pärast põgenema.

Daanlaste käsi surus mässu armuta maha. Kuid varsti peale kuninga äraminekut selsamal aastal olid südid saarlased jälle jalul ja pühkisid vihatud valitsuse oma maalt ühe hooga välja.

Saares süttinud sõda õhutas kähku ka mannermaa Eesti mehed sõjateele. Lühikese ajaga langesid kõik kindlused Harjumaal eestlaste kätte, ainult Tallinna jäi Daani võim püsima. Eestlased asusid Tallinnat piirama; ainult kaitsjate vaprus päästis seekord kindluse.

Kuigi Daani linn seekord terveks jäi, ligines talle varsti uus suurem häda-ohut Vene poolt. Sest venelased püüdsid sündmusi oma moodi kasutada ja ilmusid ka siia jaole, seekord eestlaste lepinglastena, et läänest ilmunud ühiseid vaenlasi maalt välja tõrjuda. 1223. a. aasta sügisel tabas Tallinnat juba kolmas piiramine lühikese kestuse ajal.

Susdali kuninga vend Vladimir piiras umbes 20 tuhande mehega Tallinnat tervelt 4 nädalat, kuid kindlust ta ära võtta ei suutnud. Venelased riisusid maa ümberringi paljaks ja läksid siis koju tagasi.

1225. a. ilmus Daanilinna paavsti Honorius III asemik, Modeena piiskopp Vilhelm, siinse Rooma kirikule võidetud uue asumaa asju korraldama, peaasjalikult Põhja-Eestimaa suhtes. Tema ette astusid siis niihästi sakslased — mõõgavendade ordu rüütlid kui ka daanlased oma nõuetega. Mõlema poolte suureks rahulolematuseks võttis piiskopp maa otsekohe paavsti võimu alla. Daanlastele jäeti ainult nende kindlus vähese maa-alaga. Daani võimupäevad jõudsid aga seekord lõpule. Niipea kui paavsti saadik lahkus, tõugati tema korraldus ümber, rüütiordu võttis paavstile määratud Põhja-Eestimaa oma alla. 1227. a. hakkas ordu vägi Daanilinna piirama; nõnda järgnes neljas piiramine linna asutamisest saadik. Linn langes ruttu. Kaheksa aasta kestuse järele pidi Daani võim lahkuma. Asemele astus Saksa mõõgavendade ordu valitsus.

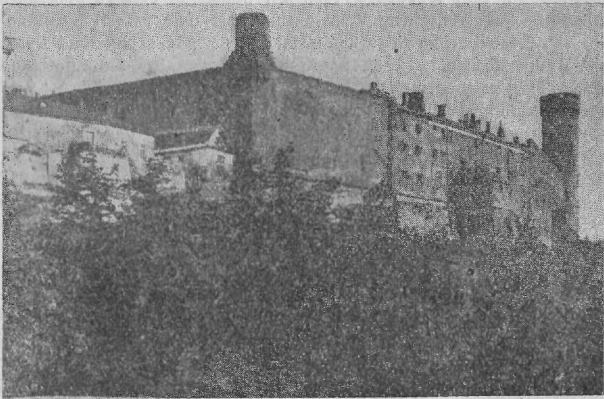
1. juulil 1227 tunnistati Põhja-Eesti ühes Tallinnaga ametlikult ja pühalikult Saksa riigi osaks, sakslaste omaks.

Tallinn Saksa ordu valitsuse all (1227—1238).

Orduvalitsus lõi linna arenemisloos uue murrangu. Esmalt kadus nimetus Daani kindlus ja asemele astus kõigis kirjutustes võõrastes keeltes Reval; eestlaste keskel kujunes aga aegamööda Tallinna nimi. Teine põhjalik muutus ilmus selles, et senise sõjakindluse varjule ka erainimeste asupaik, linn hakkas kasvama. Kodanlik linn kujunes algusest peale saksalaadiliseks.

Esimesed ehitused rajati Toompea mäe lõuna- ja idapoolsele jalale, kus kindlusega ühendus hõlpsam tundus, s. o. umbes sinna, kus praegu Rüütli, Rataskaevu ja Nunne tänavad. Nendest tänavatest laienes linn aegamööda ikka enam mere poole nüüdse kesk-

linna sihis, valgus aga nähtavasti õige varaselt ka praeguse Tartu maantee keskkohale. Seda tõendab eespool-nimetatud piiskopi Vilhelmi 1237. a. väljaantud tõestuskiri, kus kästakse Riias ja Tallinnas avalikult kõigile teatada, et igäühele lubatud on Tallinna püha Johannese pidalitõbiste haigemajale maad ja muud varandust kinkida. Piiskopi kirjas tähendatud haigemaja oli aga väga tõenäitlikult juba siis otse selsamal kohal, kus praegu samanimeline maja asub, mis seegimaja nime all tuntud. See hoone kuulub seega kõige vanemate Tallinna kogukondlikkude ehituste hulka.

Parikaste foto.

3. joon. Toompea lossi vaade enne Riigikogu hoone ehitust.

Daanilt kindluse omandades, asus ordumeister Volkvin viibimata selle ümberehitamisele ja kõvendamisele, sest daanlaste rutuga soetatud kindlus ei rahuldanud ordu nõudeid. Ümberehitamisel saabus Tallinnast esimese järgu kindlus, mis tugevad pealetungimised tagasi löi ja õieti kuñagi väevõimuga pole ära võetud. Ordumeistri kindluse jaoks võeti umbes $\frac{1}{4}$ osa nüüdsest Toompea pinnast lõuna pool küljes, kuhu järsule mäeservale ehitati väga tugev loss tornidega ja kaitsekraavidega. Hiljemal ajal on Toompea lossi mitu korda ümber ehitatud, kuid mõned osad sisemisest ehitusest püsisid meie ajani alles, näit. endised vangimaja hooned sellel kohal, kuhu praegu Riigikogu hoonet ehitatakse.

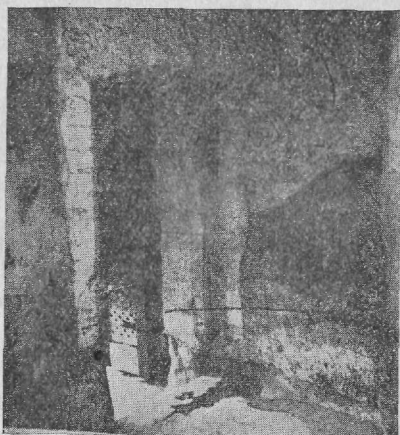
Lossi orduaegsetest neljast tornist seisavad kolm ümmartorni praegugi üleval. Nendest kõige tervem on n. n. „Pikk Hermann“, mis 30 m kõrge, esinedes Tallinna kõige kõrgema vallitornina. Teised kaks vähemat lossist põhja pool, Landskron ja Pilstiker, püsivad ilma katusteta ja pooleldi kõdunenult. Seda eraldi kindlustatud osa kutsuti Väikeseks lossiks (*Castrum parvum*), kuna muud kindluse osa Suureks lossiks (*Castrum magnum*) nimetati.

Et selle laiendatud lossi piirides ka Doomkirik oli, nimetati tervet lossi maa-ala Doommäeks, Eesti keele omaselt Toompeaks.

Teiskordne Daani valitsuse aeg Tallinnas (1238—1346).

Ordu võimu kokkuvarisemise pärast võitlustes väliste vaenlastega (Saule lahing leedulastega 1236. a.) ja ka paavsti otsuse mõjul asus Daani valitsus 11 a. vaheaja järele uuesti Tallinna, selle järele kui ordu mehed oma sõjariistad ja muu omanduse siit ära viisid. Kindel loss kogu oma ehitustega pidi muidugi paigale jääma. Eestimaa ühes Tallinnaga muutus iseseisvaks maa-alaks, mille ülemvalitseja oli Daani kuningas.

Tallinn koondus aga kaheks iselinnaks: ametlik ja sõjaline mäelt-linn, Toompea, ja kodanline alt-linn. Mõlemate linnade eraldamiseks ehitati nende vahele tugev müür, mille väravad Pikal ja Lühikesel jalal tänapäevani näha. Lühikesel jalal seisab praegu veel paks tammepuust, naelttega rautatud värav. Kumbki linnaosa arenes täiesti iselaadiliselt; mõlematel oli oma valitsuskord ja seadused. Ja kuna Toompeal oli oma erivärav maa poole, praeguse Kaarli tänava kohal, ei puutunud ta äriiselt altlinnaga kuigi palju kokku.

Parikaste foto.

4. joon. Lühike jal tammepuust väravaga.

1248. a. annetas Daani kuningas Eerik Tallinnale Lüübeki õiguse, mis väga laialdase omavalitsuse alusel põhjenes. Daani ajal viidi ellu ka gildede

seadus, mis täiesti Skandinaaviast pärit. Tallinna tähtsamad gilded, Püha Olavi ja Püha Kanuti nimelised, tõendavad juba oma nimedega Daani päritolu.

Kõige tähtsamaks Daani aja sündmuseks kujunes Tallinna vastuvõtmine 1284. a. vägeva merevõimu ja kaubanduslise Hansa liidu liikmeks. Sellena omandas Tallinn suuremõjulise seisukoha niihästi sisemistes kui ka välimistes asjades. Tallinn tegutses pea iseseisva riigina, ainult nimeliselt seisis ta ühegi riigi võimu all.

Ka soetas Tallinn omale Daani ajal rahapaja (Niguliste tänaval). Tallinna rahad liikusid laialt kõigis Põhjamaades. Nad arvati enamasti hõbemarkade või pennimarkade järele. Hõbemark oli viimase aja Vene kuldrahaga võrreldes umbes 12 rubla, pennimark 2 rubla väärtusline. Tallinna rahasid leidub rohkesti Eesti-maa muuseumis Toompeal. Viimane Tallinnas löödud raha kannab aastaarvu 1706.

Linna kindlustamine arenes esialgu ilma kindla plaanita, sedamööda, kuidas linn suurenes. 1310. a. paigu ehitas kuulus Daani insener Kanne selle müüriosa, mis Harju väravast hakates Toompea äärt kaudu Ranna väravani viib ja tänapäevani alal on seisnud. Daani valitsuse lõpul tehti kindlustused pea kõik valmis, tornid ehitati aegapidi lisaks ning need andsid linnale ta iseäralise ilusa ilme; Daani aja lõpul kindlustasid linna 11 torni, kuna Rootsi aja lõpul nende arv 35-ni tõusis. Ka mitmed suuremad väravad ehitati Daani ajal, nendest püsib pea tervena alal Suur Rannavärav, kuna Viruväravast ainult välistornid ajahambast on puutumata jäänud.

Daani valitsuse ajajärku kuulub ka Tallinna suuremate kirikute ehitamine. Kuulsa Oleviste kiriku ehitamise ajaks nimetatakse 1329. aastat, Niguliste kirik rajati pisut varemini (1319. a.). Vanasti olnud Oleviste kiriku torn praegusest märksa kõrgem. Daani kuninga Eerik IV ajal ehitati Tallinna Dominikaani mungaklooster St. Katarina kirikuga — nüüdsel Vene tänaval — ja St. Mihaili nunnaklooster Kloostri tänaval. Nunnakloostri ruumides asub praegu poeglaste gümnaasium.

Kuulus Toomkool asutati 1319. aastal. Mõlemad kloostrid kujunesid tähtsateks kultuuriteguriteks. Kloostrite elanikud omandasid parema hariduse väljamaal (Kölnis, Viinis ja Pariisis), seisis ühenduses sealsete õpetlastega ja aitasid siin läänemaade kultuuri süvendada.

Linnavalitsuse korraldus kujunes Tallinnas täiesti niisamasugusena, kui teistes Hansa linnades. Valitsuse- kui ka kohtuvõimu esitas linna nõukogu (Rat), milles järjekorraliselt 24 liiget oli, keda raherradeks nimetati; nendest tegutsesid 4 juhtival kohal bürgermeistrina.

Varandusliselt jõudis Tallinn juba Daani aja lõpul jõukale järjele.

Suuremale murrangule Tallinna elus andis tõuke eestlaste Jür-i-ö-mäss 1343. a. Põhja-Eestimaa puhastati mõne päevaga Saksa ja Daani võimumeestest, nende kätte jäi ainult veel Tallinn, mida kümnetuhandeline Eesti sõjavägi piirama hakkas. Appiruttav Saksa orduvägi suutis aga seekord Tallinna päästa. Sõjamäe lahingus, Ülemiste järve ääres, langes eestlasi 3000 meest. Soome abivägi jäi 5 päeva hiljaks.

Sündmuste vapustusel müüs Daani kuningas (1347. a.) oma valitseja-õigused Eestimaa kohta Saksa rüütliordule 19.000 hõbemarga (247.000 kuldrubla) eest.

Tallinn rüütliordu valitsuse all (1346—1561).

Orduaeg tõi Tallinnale segamata rahupõlve 200 aasta jooksul. Nüüd võrsus linn oma suuruse ja täiuse tipule. Tema elusooneks kujunes laialdane kaubandus, kapitaalidest võidi 10 protsenti kasu maksta. Kuningad andsid linnale röhked eesõigused: tollivabaduse, rannaõigusest*) vabastamise ja monopoli mitmete kaubaainete kohta.

Ida poole võitis Tallinna kaubandus tee Pihkvasse, Novgorodi ja veel kaugemale; läände ulatusid kaubandussidemed peale Lääne mere rannade Hollandi, Inglise ja Hispaania maale, isegi Itaaliasse. Tallinn muutus suuremaks kaubavahetajaks Venemaa ja muu Euroopa vahel.

Põnevamaks sündmuseks kujunes orduajal usupuha stuse teostamine 1524. a., mis võrdlemisi kergesti korda läks. Kirikutes pani raekohus oma eeskirjaga evangeeliumi usu maksma ja korraldas uue kirikuvalitsuse, kloostrid võeti ühes hoone-tega ja varandusega linna omaks. Nunnakloostriks asutati kool. Mungad aga põletasid oma kloostrid paha-meelega maha (1532. a.).

Orduajal tabasid Tallinnat kaks suuremat tuleõnnetust (1433. ja 1527. a.).

Huvitavamatest orduaja ehitustest on senniajani allespüsinud „Kick in de Kõk“ („Vaata kööki“) nimeline vallitorn (ehitatud 1533. a.).

Tallinn Rootsi valitsuse all (1561—1710).

Tallinna õitseajale tõi kurva lõpu orduriigi langemine 16. aastaja keskel. Kui 1560. a. Ergmäe lahingus orduvägi pea täiesti hävitati, tungisid Vene sõjaväed Tallinna alla, asetasid oma leerid Harku mõisa ja hakkasid linna piirama. Linna kaitseväge suutis aga seekord vaenlase tagasi lüüa. Iseäranis kiitvalt nimetab ajalugu selles võitluses Mustapeade ratsanikka, Langenud kaitseväelaste mälestuseks seati võitluspaiigale kolm risti, mis praegu veel alles.

Parikaste foto.

5. joon. „Kick in de Kõk“.

*) Keskaja omapärane „rannaõigus“ andis randlastele voli nende rannas hukkaläinud laevade vara omale saagiks võtta.

Tundes, et lagunev ordu enam ei suuda maad kaitsta ja et Vene võim hävituse kaasa tooks, otsis Tallinn omale mujalt valitseja ja pidas selleks kõige sündsamaks Rootsi riigi, ühise usu, kultuuriolu ning ka majanduslises põhjusel. 4. juunil 1561. a. tehtud lepinguga läksid Tallinn, Viru-, Harju- ja Järvamaa Rootsi alla, mille puhul Rootsi kuninglik valitsus linnale kõik sinnamaalsed õigused täielikult kinnitas.

Rootsi võim valitses Tallinna üle küll ausalt ja õiglaselt, laskis teda iseisvalt oma asju korraldada, kuid linna seisukord hakkas aegapidi ikka enam halvenema. Rootsile alluvuse tagajärjel sattus Tallinn oma endiste lepinglastega Saksamaal vastolusse; 1569. a. piirasid Lüübecki ja Danzigi laevad 2 nädalat Tallinna sadamat ja viisid 30 kaubalaeva saagiks. Venemaaga jäi kaubavahetus sõja mõjul hoopis soiku.

Venemaa poolt hakkas Tallinnat koguni tõsine hädaoht ähvardama. 1570. a. sügisel tungis Tallinna alla Vene tsaari laenuline, Liivimaa ebakuningas Magnus 25.000-mehelise väega. Väiksearvulise, kuid vapra Rootsi kaitseväge ja ka eestlaste vahvuse tagajärjel lõppesid venelaste tormijooksud nurjaminekuga. Kuid Tallinna perekad alevid kannatasid piiramise all rängasti. Ranna-äärne „Kalamaja küla“ umbes 200 majaga põletati maha ja arvatavasti ka teised alevid, mis väljaspool müüri seisid. Kolmekümne-nädalalise piiramise järele pistis venelased, rasketest kaotustest tüdinenud, oma leeri põlema ja taganesid Venemaa poole (16. märtsil 1571). Kuid juba järgneval, 1572. a. tungis Vene tsaar Ivan Hirmus 80.000 mehega uuesti Eestimaa; koleda laastamise järgi jõudsid Vene väed Tallinna alla, piiramisele ei sõandanud nad siiski asuda.

Mõni aasta peale seda, 1577. a. alul, seisis suur Vene vägi jällegi Tallinna ees ja seekord kindla äravõtmise plaaniga. Linna ette ehitati viis sõjaleeri ja hävitati kõik väljaspool linna olevad ehitused põhjalikult; ka Piritä klooster tehti tulega varemeteks. Tormijooksu tugeva kindluse peale ei julgenud aga venelased ette võtta, püüdsid ainult linna ägeda pommitamisega allaheitmisele sundida. Kuid 6000-meheline kaitseväge osavate Rootsi väeülemate juhatusel pidas vaprasti vastu. Seitsemendalalise piiramise järele kaotasid venelased üle 3000 mehe, linna kaitsjad aga kõigest 100 ümber. Venelased pidid lõpuks Tallinna jällegi rahule jätma ja piiramisest häbigena loobuma. Piiramise ajal toetas linna mere poolt tugev Rootsi laevastik.

Peale pikalisi ja kurnavaid sõdasid Rootsi aja alul oli viimane aastasada Rootsi valitsusest linnale hoopis õnnelikum, kosutavam, iseäranis Gustav Adolffi valitsusega algades (1611. a.).

Ligi saja-aastase rahupõlve kestusel jõudis Tallinn 17. aastasaja lõpul uuesti jõukale ja mõjuvale järjele. Kogu Lääne ja ka Põhja merel sõitsid tema laevad nüüd Rootsi lipu all. Tallinn soetas omale ka tubli sõjaväe.

1687. a. hakkas Rootsi valitsus Tallinnat suuremõduliselt kindlustama. Keskaja müürid ja tornid ei vastanud enam suurtükkide-ajajärgu nõuetele. Linna vallimüürist väljapoole ehitati kõrged mullakaitseid. Töö tehti kuulsa Prantsuse kindlustehitaja Baubani kavade järele. Nii tekkisid linna kaitseks vägevad vallikantsid, mis praegu puiestikkudeks muudetud: Ranna-, Viru- ja Harjuvärava mäed ja Rootsi kants. Kindluste ehitamise töö ei jõudnud aga suure Põhja sõja pärast lõpule.

Ligi 150 aastat oli Tallinnas „Vana hea Rootsi aeg“ püsinud, kui pikal-dase Põhja sõja mõjul temale jällegi uus pööre valmis. 29. septembril 1710. a. langes Tallinn Vene keisri Peeter Suure vägede kätte. Ei suutnud venelased ka nüüdki väevõimuga tugevat kindlust võita, vaid linnas möllav katk avas neile

värvavad. 4500-mehelisest kaitseväest hävitas katk terveit $\frac{9}{10}$. Tallinn oli esimesena Rootsi lipu üles tõstnud ja hoidis seda ka viimasena püsti. Kuid ajaloo sündmuste raudne surve murdis linna visa vastupaneku.

Vene aeg (1710—1918).

30. septembril 1710. a. marssis katkusurmast alale jäänud 400-meheline Rootsi sõjavägi, muusikamängu ja lehvivate lippude all sõjaväelist au alal hoides, Toompealt Pikka tänavat mööda Rannavärvasse, et sadamas laevadele minna ja koju sõita, kuna selsamal ajal uued peremehed Toompea värvavast kindlusesse tulid ja siia Vene lipu 208 aastaks püsti panid.

Sõda ja katk olid linna rahvast nii lagedaks teinud, et selles vaevalt paar-tuhat inimest leidis.

Tallinna allaandmise kirjalikud lepingud, millest üks keiser Peetri allkirja kannab, hoitakse alal linna raekojas.

Pikal rahuajal hakkas linn aegapidi sõja haavadest kosuma, kuid siiski jäi ta hulgal ajal üksi varjuks sellest, mis ta enne olnud.

Keiser Peeter rajas Tallinnas sõjasadama ehituse. 1714. a. laskis ta omale nüüdsesse Kadrioru majakese ehitada, kus suvel elutses ja sadamatöid vaatles. Neli aastat hiljemini võttis keiser nõuks oma lihtsa majakese juurde ehitada toreda palee ühes laialdase puiestikuga. Ehitustööd kutsuti juhatama kuulus Itaalia insener Michetti. Kuludest ei hoolitud. Peetri-aegne palee püsib tänapäevani kaunima ehitusena Kadriorus.

Palee valmisaamise järele hakati kiiresti puiestikku soetama, millele keisriproua auks Kadrioru nimeks pandi. Kadriorust tehti ilupuestik, mille sarnast terves Vene riigis polnud, otse Prantsusmaa kuulsalt Versailles'i lossiaia taoline, millest Peeter eeskujule võtnud. Kadrioru istutati rohkesti ilupuid, tehti toredad jalgteed, kaevati tiigid ja kanalid, valmistati purtskaevud, asetati hulk raidkujusid j. n. e.

Toreduse ajamiseks jatkus keisril küllalt raha, kuid linna olukorra parandamiseks toetust ei antud. Linn jäi mitu rahvapõlve oma sõjahaavu põdema. Kiratsemist suurendasid veel uued kaubanduslised võistlejad — Narva ja Peterburi.

Ka Kadrioru puiestikul polnud pikka aega. Peetri neljas järeltulija Vene troonil, keisrinna Anna tegutses otse vastandiliselt Peetri plaanidele: laskis Kadriorust kõik ilustused Peterhofi vedada. Park rüüstati ära ja teda ei uuendatud endises ilus kunagi enam.

Kuigi Vene valitsus Tallinna kohta pea mingit elustavat ega uuendustloovat kavatsust ei suutnud teostada, laskis ta ometi linna omavalitsuse olukorra puutumata areneda. Linna tähtsaid eesõiguste kirju, mida Rootsi kuningad iga kord valitsema asudes kinnitavad, tunnistasid ka Vene keisrid Nikolai I ajani maksvaks. Nii elutses Tallinn Vene ajal saksa-laadilise korralduse järele ja jäi õieti Saksa linnaks, kunni enamus linnavalitsuses 19. aastasaja lõpul eestlaste kätte valgus.

Vene-Rootsi sõjas 1788—1790 püüdis Rootsimaa veel kord Tallinnat tagasi võita. Rootsi laevastik ilmus 2. mail 1790. a. Tallinna lahte, kus mere-
lahing algas, milles aga Vene laevastik võitjaks jäi.

Krimmi sõja puhul 1854. a. suvel lähenes suur Inglise-Prantsuse ühenda-
tud laevastik Tallinnale. Tallinna kaitsevägede juhataja krahv Berg andis kõva
käsü, et laevastiku ilmumisel tuld ei avataks, enne kui selleks märku pidi antama
— päeval punase lipuga ja öösi punase laternaga Oleviste kiriku tornist.

Ühendatud laevastik ilmus silmapiirile ühe juunikuu-päeva õhtupoolikul.
Staabist anti batareidele käsk suurtükid täis laadida ja tahid põlema süüdata.
Kuid vaenlase pool jäi kõik vaikseks. Pikkamisi kerkisid laevad üksteise järele
silmapiirile ja seadusid Naissaare juures ritta. Öösi ei maganud linnas keegi;
iga silmapilk oodati, et laevastik läheneb ja tule avab.

Terve suve seisis liitlaste laevastik Tallinna ees liikumata, ainult mõned
paugud vahetati Tallinna kindlustustega. Kuid siiski kannatas linn tublisti, sest
tujukalt ja otstarbetult hävitas vägede juhataja krahv Berg sõjalistel põhjustel
laialdase Kalamaja alevi hulga ilusate suvemajadega. Paljud linna elanikud saa-
deti maale, et sõjavägedele ruumi teha.

Krimmi sõja tagajärjel kaotas Tallinn kui kindlus oma täht-
suse. Vallid lõhuti maha, kantsid tasandati ja muudeti puiestik-
kudeks. Muistsed vallimüürid hulga tornidega jäid aga enamasti
alale, kunni nende asemele aegapidi siin ja seal uued ehitused
tekkisid. Terveks jäänud müüriosad paljude tornidega annavad
veel nüüdki Tallinnale kauni ilme, nagu seda ühelgi linnal Ida-
Euroopas pole.

Kindluse kaotamisega kadus ka põline vahe altlinna ja
Toompea vahel.

Kindluse kõrvaldamine andis tõuke linna hoogsamale edule.
Peterburiga võistles Tallinna sadam üleolevalt sellega, et ta talvel
kauemini lahti seisis. Balti raudtee, mis 1870. a. valmis sai,
andis Tallinna kasvamisele uut elujõudu. Eriti võtsid hoogu suur-
tööstus ja kaubandus. Võimsa elupuhangu mõjul hakkas ka linn
silmanähtavalt laienema. Majade rida tungis ikka kaugemale kõigi
nelja maantee äärt mööda, s. o. Narva, Tartu, Pärnu ja Baltiski
poolses sihis. Toompea alev valgus üle raudtee, Kalamaja alev
nihkus surnuaiani ja südalinnast lahus tekkis iseäralise linnaosana
— Pelgulinn, kuna Lasnamäele kasvas Sikupilli alevik.

Kujukalt tõendab Tallinna suurenemist elanikkude arvu kas-
vamine: Põhja sõja lõpul 1710. a., kui Vene valitsus algas, leidis
Tallinnas vaevalt 2000 inimest, Vene valitsuse lõpu päevil (1917. a.)
tõusis nende arv 150 tuhandeni.

Veel enam kiirustas laienemist Tallinna kujundamine Peeter
Suure merekindluseks ja selle ehitamine, mis algas 1910. a. Kind-
luse piirkonnaks võeti mitmekümne versta laiune maavöö ja ehitati

kindlustuste joon hulk maad linnast eemale. Ka sõjasadam asetati linna kõrvale Paljassaare ümbrusesse, nii et linna kaju õieti rikkumatuks jäi. Kopli poolsaarele võrsus uus suurtööstuse linnaosa. Mõne aasta jooksul ehitati Tartu maantee ümbruses terved uued tänavad (Laulupidu, Aleksandri j. t.) hulga suurte majadega.

Linna kasvamise kõrval tõi Vene võim ka rõhuvad varjuküljed kaasa, nimelt suure venestamispoliitika. Vene ollus tundus siin esiteks üsna nõrk, — ainult koguke kaupmehi ja kõrgemaid ametnikka. Tallinnas hakati venestamist teostama varemalt ja suurejoonelisemalt kui mujal Eestis. Tänavate nurkadele asetati venekeelsed nime-lauad, Toompeale „Kalevi hauale“ ehitati (1893—1900) suur Aleksander Nevski nimeline peakirik selleaegse kubeneri Schahovskoi tahtmisel, ehk küll Toompea saksad sellele kangesti vastu seisisid. Vene valitsuse 200-aastase juubeli puhul ehitati Tallinna veel teine Vene võimu sümbol: Peeter I ausammas. Tallinnat nimetati isegi venelaadiliselt „Peeter Suure merekindluseks“.

Suure ilmasõja eelsetel aastatel hakkas Vene ollus ka arvu-liselt kasvama siia valguvate Vene tööliste, sõjaväe ja ametnikkude läbi. Tallinn näis kõikepidi Vene linnaks kalduvat lämmatava ülevõimu surve. Kuid just sest saadik, kui Vene riigi ja rahva ilmet siin vägivaldselt välisel kujul taheti maksma panna, algas sellesama võimu sisemine õõnestumine ja kõdunemine. Otse Vene olluse suuruse ja võimu tipuletõusmine 1917. a. sai ta kadumisele mõjuvaks teetasandajaks, millele järgnes täielik kokkulangemine.

Peeter Suure merekindlus, mida 8 aasta jooksul määratute kuludega ehitati, milleks isegi tuhanded linnaelanikud tööle käsutati, langes ilma mingi vastupanekuta Saksa okupatsiooni võimude kätte.

Enamlaste kihutustöö, nende juhtide saamatu ja otse ära-andlikkude korraiduste tagajärjel nõrgestatud kindlusevägi kadus linnast juba siis, kui Saksa okupatsiooni väed alles Keilas seisisid. Enamlaste ninamehed koristasid endid kõige kiiremalt laevadele. Suured kindluse ehitused Naissaarel ja Kakumäe neemel lasti õhku. Tervel ööl vastu 25. veebruari kuuldusid linna tugevad mürtsud. Need tundusid kui vasara hoobid, millega Peeter Suure merekindluse ja Vene võimu puusärki kinni naelutati. Suluti aken, mille Peeter I kahesaja aasta eest Euroopasse oli rajanud.

Armetult ja täies korratuses põgenes rohkearvuline Vene sõjavägi osalt raudteel Narva poole, osalt Tallinna lahes seisvatele sõjalaevadele, kuhu hulgana ka igasugust riigi- ja eravarandust veeti.

Sigitades sisemist korralagedust valitsuseorganides, ei suutnud enamline Vene võim enda lõpupäevil linna välist kaju märgatavalt halvemaks muuta. Vana

Tallinn pidas sellelegi tormile vastu ja toibus varsti. Enamlaste riigivalitsemise korraldused kujunesid ainult surveavaldusteks. Oleviste kirik muudeti Olevi rahvamajaks. Õudselts läikisid püssitikud kiriku uste ees, kui teda 1917. a. sügisel rahvamajaks pühitseti. Suurde elevaatorihoonesse koguti mõnisada pantvangi, krediitkassa hoone muudeti punaväeliste staabiks jne. Linna administratiivne korraldus läks järjest rohkem sassi. Elati enamasti kindluse tagavaradest jne. Enamlaste võimumehed lubasid ja kulutasid palju, ilma et küsinud oleksid, kust raha võtta. Varsti hakkasid aga näpud põhja puutama. Komissar Vakmann ei suutnud näit. kord naistele raekojas paiukiraha välja maksta ja pidi nende eest kubermangukomissari J. Poska juurde redusse pugema.

8¹/₂ kuud Saksa okupatsiooni aega.

24. veebr. 1918. a. marssisid Saksa okupatsiooniväed linna, kuna selsamal ajal Vene laevastiku riismed jääga võideldes kabu- hirmus linnast kaugemale rühkisid. Linna kohal keerlevatele Saksa lennumasinatetele anti laevadelt tuld.

Saksa okupatsiooniaeg kujunes Tallinnale halvavaks surveks, kuigi see surve enamlaste omast kultuurilisem ja seadusepärasem tundus. Saksa võim ei annud linnale midagi peale saksakeelsete siitide ja ametikohtade. Linnast püüti veel igasuguseid tagavarasid välja pumbata. Kaubandus jäi soiku. Müügile ilmusid ainult Saksa sõja-aegsed asekaubad. Sadama kaudu veeti välja pea üksnes Eestist kokkuraabitud toiduaineid ja kindluse varandust. Sisse ei toodud midagi.

Linna omavalitsus kisti sakste kätte, kuigi sellele väliselt Eesti nägu püüti moonutada. Sakslaste valikul kutsuti linna nõukogusse mõned saksameel- sed kodanikud „beiraadid“ ja katsuti nende kaudu „rahva nimel“ asju ajada. Saksa kildkond tikkus ettenägemata igal pool etteotsa. Sõjaväe paraadidega kuningate ja printside juuresolekul püüti demonstreerida Saksa sõjavõimu hiil- gust veel siis, kui see võim juba kaugel läänes Inglise, Ameerika ja Prantsuse sõjaväe hoopidest pragunema hakkas, kui Saksamaal juba lüüasaamisega rehkendati.

Alguses tunnistasid kohaliste sakste ninamehed lausa avalikult, missuguse mõttega nad töötasid. Nii tähendas mõisnikkude peamees Dellingshausen Eesti maapäeva esindajale: „Siin ei ole õiguse, vaid võimu küsimus.“

Niihästi enamlaste kui ka Saksa okupatsiooni võimuvalitsus andis Tallin- nale valusalt mõjuva hoiatuse ja näitliku õpetuse võõra võimu hävitavast survest. Seda õpetust oskas Tallinn võimsalt kasutada, asudes enda iseseisvuse ja vaba- duse võitlusele.

Tallinn Eesti Vabariigi pealinnana.

Kuigi Tallinn algusest peale võõraste riikide võimu all elut- ses ja eestlased siin võõrastena oma isade maal asusid, kujunes Eesti rahvus linna ajaloo arenemises mõõduandvaks teguriks. Pü- sivate väärtuste tegelik loomine teostati pea ainult eestlaste jõul. Saksamaalt siia tulijaid jätkus üksnes kõrgema kihi kujunemiseks, Venemaa andis pärastpoole ametnikka. Töölised, teenijad ja käsi- töölised tulid aga Eesti rahvuse keskelt.

Pika ja visa võitluse järele valgus linna valitsemine Saksa olluse käest eestlaste kätte peale seda, kui 1877. a. antud uue linnaseaduse mõjul endine raekohtu kujuline linnavalitsus kadus ja valitav linna volikogu tema asemele astus. Eesti esindajate arv linna volikogus hakkas järjest kasvama, kuni 1904. a. valimistel eestlased omale volikogus suure enamuse võitsid. Peale Saksa võimu kõrvaldamist linnavalitsusest tuli eestlastel selle asemel jälle Vene ollusega võidelda.

Vene riigipöörde tagajärjel, märtsikuus 1917. a., võitis Eesti-maa endale üsna avara omaavalitsuse, mis mõjuva tõuke andis iseseisvuse püüetele. Loomulikult hakkas nende püüete teostamine otse Eesti tulevases pealinnas. Siin loodi Eesti oma sõjavägi ja peeti 18.—20. juunini 1917. a. esimene Eesti sõjaväeliste kongress. Tallinna Toompea lossis astus 1. juulil 1917. a. kokku esimene Eesti rahva esindajate kogu — m a a p ä e v, kes poliitiliste sündmuste arenemisel end 15. nov. Eestimaa kõrgemaks võimuks võis kuulutada, millega Eesti iseseisvuse ja oma riikluse põhimõte juba maksuma pandi. Küll takistas Vene enamlaste püssitikkude võim maapäeva tööd, kuid asjaajamiseks volitatud maapäeva komitee jäi varjul tegutsema. Tema tööviljana kuulutati avalikult 24. veebr. 1918. a. Eesti iseseisvaks ja loeti sellekohane teadaanne Tallinna kirikutes ette. Järgnev okupatsiooniaeg ainult pikendas iseseisvuse elluviimist ligi kolmveerand aasta võrra.

11. nov. 1918. a. võttis Eesti Ajutine Valitsus Tallinnas maa valitsusvõimu tegelikult oma kätte ja sellest ajast peale on Tallinn iseseisva riigi pealinnana kurnavatest poliitika ja sõdade vapustustest jällegi kosuma hakanud.

Juba mõne aasta kestusel Eesti pealinnana elutsedes on Tallinn näinud suuri mälestuspäevi, mis tõendavad noore vabariigi eluvõimsust ja korraldusannet: iseseisvuse pidustused 24. veebr. 1919., 1920. ja 1921., Eesti Asutava Kogu avamine 23. aprillil 1919. a. ja Riigikogu avamine Toompea lossis 1921. a. alul j. m. s.

Ka linna korraldamine ja ehituste juurdesoetamine hakkas jällegi pikkamisi edenema, kuna ta enamlaste ja Saksa okupatsioonipäevil lausa soiku jäi. Riik asus kõige pealt sadama suurendamisele (vaata „Tallinna kaubandus“), Vene ajast maha jäetud varandusi hakati koguma ja korraldama, Toompea lossi ühe osa asemele, mis venelaste poolt mõtteta maha põletati, alustati Riigikogu hoone ehitamist. Riigivanema elukohaks omandati suur

kivimaja Pikal jalal. Iseäranis rohkesti hakkas kasvama tööstus-
asutuste arv. 1921. a. alul kinnitati linna volikogu poolt uus
Tallinna planeerimise kava, mille järgi tuleviku ehitused ja tänavad
linnale enam ajakohase ja suurlinna ilme võidavad. Plaanil on
ette nähtud mälestussambad vabadussõjale ja tema kangelastele,
sadama ümbruse ilustamine, suuremate spordiplatside soetamine,
Kadrioru merekalda täitmine, mille tõttu Kadriorg laieneks umbes
50 hektaari võrra. Edasi kavatakse kõrget Lasnamäe kalda-
äärt kasutada linna kaunistamise otstarbel: kalda kõrgele äärele
rajatakse tänav, mis ühendub linnaga terrassiliste astmete kaudu.

Põneva küsimusena seisab päevakorral tramvai ehitamine.
Linn loodab siin väljamaa kapitaali abiks kutsuda, milleks läbi-
rääkimised algasid juba 1920. a. sügisel. Et aga esialgu vähegi
suurlinna kohaseid liikumisabinõusid soetada, pani linnavalitsus
1921. a. maikuu nõndanimetatud asetramvai käima, kasutades
selleks endisi hoburaudtee vagunid. Asetramvai leidis elavat tar-
vitamist ja töötas puhta kasuga.

Eesti pealinnana avaldab Tallinn järjest suurenevat hoogu
kasvamiseks ja kosumiseks. Püüdes võrsuda suurlinnaks, pakub
Tallinn ka valdavat vaatlemishuvi sellepärast, et ta teiste Eesti linnade
seast oma vanaaegset kaju kõige paremini on suutnud alal hoida.

Vana Tallinna vaatluspildid.

Ülevaade merelt ja Lasnamäelt.

Sellele, kes mereteel Tallinnale läheneb, avaneb, kui laev
Naissaare ja Äigna saare vahel (umbes 30 km kaldast) Tallinna
lahte jõuab, linnast maaliliselt kaunis ja võrdlemata omapärane
vaatluspilt, mis laeva liginemisel ikka kindlajoonelisemaks, värvi-
kamaks ja reljeefsemaks kujuneb. Vaatluspildi haruldane kaunius
saabub linna topograafilise, arhitektoonilise ja merelähise ilu ühen-
dusest. Kaarekujuliselt asendudes, moodustab linna ehituste piir
merekaldal Telliskopli neemest kuni Marienbergini poolringilise,
umbes 10 km pikkuse joone, mis linna ehitustikku kõrge-
neval nõlvakul amfiteaatriliselt väljendab ja silmale seega suures
ulatuses avaneb.

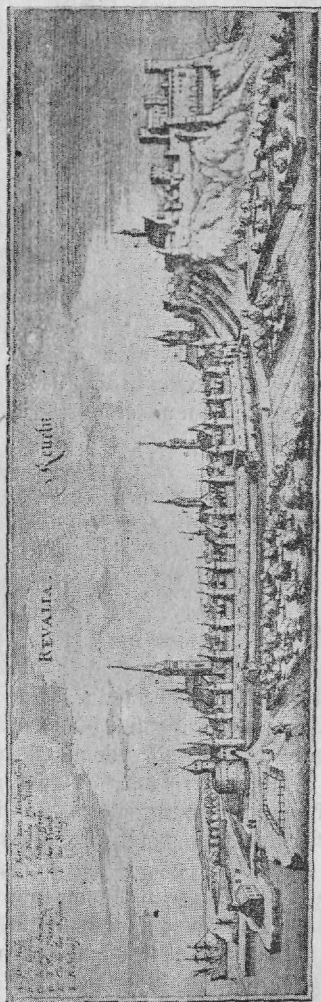
Maastiku omapärasusega valdab silma mere poolt linna ida-
piiril kõrge Lasnamäe kallas, mis järsu kiviseinana loogeldes näib
ulatuma kuni Pirita kloostri varemeteni, mille müürid paistavad
kaugele merele.

Veel enam paelustab pilku kesk ehituste rägastikku tõusev Toompea mägi, mille pind üle kõige kõrgemate altlinna majade kerkib. Mere poolt haarab silm Toompead ammu enne, kui altlinna. Lääne pool palistub lahe kallas Telliskopli linnaosa majadega ja tehastega.

Tallinna vaatluspildi eralduvad ja veetlevad kontuurid kujunevad tema arhitektoonilistest saavutustest. Silmale avaneb ehituskunsti arenemine aastasadade jooksul: võrreldavalt seisavad kõrvuti vana- ja uuslinna ehitused.

Keskaja ehituste teravaharjalised ja tumepunased kivikatused kriitvalgete murdjoontega mõjuvad enda värvirikkusega elustavalt, värskest, innustavalt; mitmekesisust suurendades erinevad nendest uuema-aegsed ehitused. Vaheldudes roheliste puistikkudega, esineb linn lõbusalt naeratades enda välise värvi ja vormiga. Linna üldine kuju mõjub suure ühtlase siluetina. Toompea mäel, mida piirab mere poolt keskaegu meeldetuletav järsk, murdjooneline müür, lasub massiivne ehitustik. Mäe külgedel rühmituvad tihedalt liitudes majad, mille sakiline ja teravanurgeline katuste pind loob värvika mosaiikpildistuse.

Majade puhmastikust kerkiavad võimsate kogudena puhtajoonelised Gooti stiilis kirikute tornid; nendest iseäranis tähelepanev on kõrge ja nooljas Oleviste kiriku torn valendavate müüridega ja tumerohelise katusega, mille teraval tipul kuldrist särab.

6. joon. Tallinn 1630.

Mere poolt vaadates paistab silma ka hulk muistseid vallitorne, rannalähine värav (Suur Rannavärav) ja osa vallimüüri eespool kõrgete mullakantsidega. Paremal ja pahemal pool Toompead tõendavad mitmed vabrikukorstnad tööstuslinna eluavaldu.

Kaunimat vaadet võimaldab Tallinn ka Lasnamäe veerult. Südalinn Toompeaga kujuneb siin nagu raamitud pildiks Oleviste ja Kaarli kiriku tornide vahel.

Edasi vaatleme mõlemaid Vana Tallinna osasid — Toompead ja altlinna eraldi.

Toompea,

mille ümber, nagu eespool nägime, aastasadade jooksul terve suurem linnaosa kasvas, on idas, põhjas ja läänes oma muistse ehituslaadi võrdlemisi muutmata alal hoidnud. Võimsalt ja massiivselt tõusevad tema müürid ja loodusliselt järsud paeseinad 20—30 m kõrgusele üle ümbritseva roheline mäenõlvaku. Loodest piirab Toompead veel osa endist vallikraavi, umbes paarisaja meetri pikkuse, veega täidetud kanali (Schnelli tiigi) näol. Vallikraavi ja mäe vahel võib selgesti märgata rootsi-aegseid mullakindlustusi, mis sõjatehnika nõuete kohaselt ehitatud. Nende kohal looklevad nüüd puiestiku jalgteed. Kõrgemal, üsna müüri jalal viib väike teerada Patkuli trepist „Pika Hermanni“ juurde. Kohati ulatuvad teeraja kohal suured paerünkad mäekaldast välja.

Kõige tervemalt ja huvitavamalt püsib Toompea kindluse müür läänepoolses osas, lossi kohal, „Pikast Hermannist“ algades. Riigikogu hoone ehitamise pärast on aga müüri välispind natuke muutunud: mõned aknad sisse raiutud, kuid selle eest on müüri ülemine äär restaureeritud. Ka kõdunema lõõnud nurgapealsed tornid uuendatakse endisel kujul.

„Pika Hermanni“ juurest ida poole ulatub Toompea kindluse alalhoidunud müür kaare kujul 700 meetri pikkuselt kuni Pika jalani, mis moodustab ühendusvärava altlinnaga.

„Pikk jalg“ (das Tor am langen Domberge), mis ehitatud juba 1380. a., viib Toompeale läbi neljakandilise torni võlvistiku, kus endise värava hinged müüri sees näha.

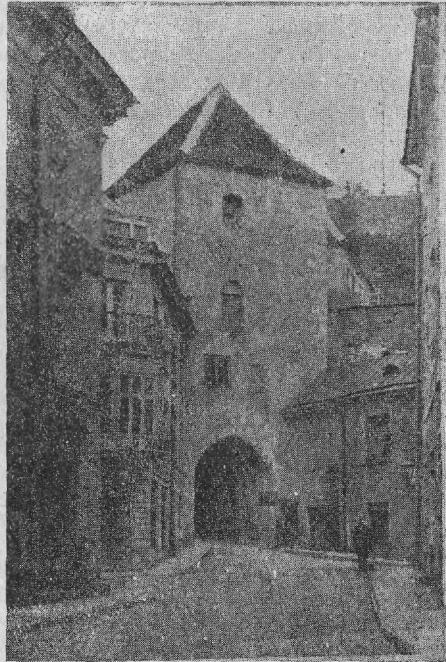
Väravast läbi jõudes silmame pahemal pool aastasadadest luitunud kõrget vallimüüri (vaata eespool Tallinna ajalugu), paremat kätt aga kõrgel mäe veerul endiste aadlimeeste monumentaal-seid paleesid, mis juba muidugi kõrgele Toompea mäele veel enam imposantse kuju annavad. Tähelepanu valdab nendest end. krahv

Ungern-Sternbergi Itaalia renessaansistiilis maja, Berliini prof. M. Cropini joonistuste järele ehitatud. Selles majas asub saksameelne Eesti-
maa Kirjanduse Selts (Estländische Literarische Gesellschaft) ja provintsiaalmuuseum.

Edasi end. parun Üxkülli kaunijooneline loss, mille idakülge kuus kõrget sammast ilustavad. Selles majas töötab nüüd Vabariigi kaubandus- ja tööstusministerium.

„Pikast jalast“ 220 m ülespoole sammudes tuleme vallimüüri lõpule „Lühikese jala“ juurde (Kurzer Domberg), mis on teine ühendusvärav altlinnaga *). Seda väravat nimetatakse juba 1310. aastal, kuna ta praegusel kujul ehitati 15. aastasaja lõpul. Värava võlvistikus seisab tervena alal vana naeltega rautatud tammevärav, mida veel 18. aastasaja lõpul tarvitati. Väravast viib kivitrepp alla Niguliste kiriku juurde.

Pika jala tänava lõpul seisame Vene Aleksander Nevski katedraalikiriku juures, mis terava kontrastina mõjub keskaja ehituste ümbruses. Kirik on ehitatud endise lossiplatsi keskele Vene-Büstantioni stiilis.

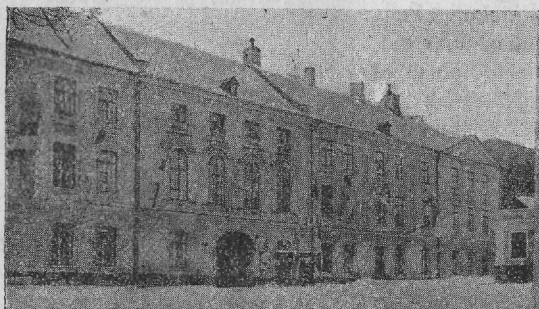
7. joon. „Pikk jalg“. Parikaste foto.

Toompea loss.

Aleksander Nevski kirikust umbes 50 m lääne pool piirab Toomeplatsi Toompea lossi idapoolne, 90 m pikkune ees-

*) Lühikese jala pilt eespool, lhk. 11.

külg. Tüse, tõsisejooneline kolmekordne ehitus. Praegusel kujul on ta ehitatud 1788. aastal. Vanasti seisis siin pikerguse trapetsi kujuline orduloss, millest ainult läänepoolne müür täiesti püsima jäänud. Praeguse lossi eeskülje ehitamisel tasandati ka kuivad vallikraavid, mis lossi eraldasid muust Toompeast. 1808. a. ehitati lossi parem tiib, 1898. a. kubermanguarhiiv ja kaks juurdeehitust treppide jaoks. Ümberehituste läbi on loss ida poolt oma esialgse kuju täiesti kaotanud.

8. joon. Toompea loss praegusel kujul.

Toompea loss — palas —, milles elutsesid Daani vogtid (asevalitsejad) 1238.—1346. a., asus nüüdse lossi hoovi kohal, liitudes „Pika Hermanni“ juures läänepoolse välisseinaga. Sellest daani-aegsest lossist on alale jäänud üksnes suured aknad läänepoolses välismüüris, mis kinnimüürituna väljastpoolt näha. Seespool valli müüri, endise lossi kohal, nüüdse hoovipealse vahimaja viilul näeme veel ingli kujutust kivisse raiutuna. Nähtavasti asus siin endisel ajal lossi kirik-kapell. Kõige vanem lossi osa orduajast püsis kuni Vene revolutsioonini (1917. a.) alal kubermangu vangimajana; 1921. a. jõudis sellel kohal lõpule Riigikogu hoone ehitus.

Eraldi köidab vaatleja huvi lossis vallitorn „Pikk Hermann“, mille lamedale rõdukujulisele otsale pääseb kivist keerdrepi kaudu. Tornilt avaneb kirjeldamata ilus maa ja mere vaatluspilt; selge ilmaga tabab silm isegi Soome randa, mis siit üle 75 km kaugel. Torni esimese korra põrandalt viib ümmar avaus õudsesse 25 m sügavusesse maa-alusesse võlvistikku.

Eesti ajal koondati Toompea lossi kõrgemad riigi asutused: riigivanema kantselei ja vastuvõtmise-ruumid, siseministri kabinett,

Riigikogu esimehe kabinet, Riigikogu kantselei j. m. Lossi valges saalis, mille seinad huvitavate reljeefkujutustega kaunistatud, peetakse Riigikogu koosolekuid. Lossis leidub rohkesti ampüri- ja renessaansistiilis mööbleid. Siin asub ka riigi raamatukogu ja riigi trükikoda (rahapada) alumise korra võlvistikus. Paksud müürid, võlvitud koridorid ja alumise korra ruumid annavad ehitusele veidi vanaaegse ilme. Lossiesise platsi lõunapoolsel äärel näeme väikest iluparki. Lossiesiselt paremat kätt pöörates tuleme kitsale Kooli tänavale, kus Toomgilde ja Toomkooli hooned teistest vanaaegsetest ehitustest teravamalt silma paistavad.

Kooli tänav viib kirikuplatsile, kus asub

Tallinna kõige vanem kirik.

Toompea kirikust (Domkirche zu St. Marien) räägivad vanad kirjad juba 1233. a. Daani kuningas Valdemar II nimetas ta 1240. a. Eestimaa piiskopi kirikuks. 1565. a. muudeti Toompea kirik Luteri usu kirikuks. 1684. a. põles ta maha, kuid ehitati varsti endisel kujul üles. Mitme aastasaja jooksul maeti siia Eestimaa aadlisoo liikmeid. Kiriku hämarad seinad on kaetud mõisnikkude vappidega ja mälestustahvlitega; põrandakivide asemel lasuvad poolkustunud kirjadega hauatahvlid, seintelt ripuvad alla vanad luitud ja kärisenud sõjalipud — mitmekarvalised, siidist, mida katab aastasadade tolm. Kõigil pool hiilgavad kuldsed, hõbedased rüütlite vapid. Neid leidub siin sadade viisi. Rikkalikku vaatepilti kujutavad kirikus muistsed hauakabelid ja matmiskohtade kujutused (Grabmäler). Nendest suuremad ja huvitavamad: Rootsi vabahärra Pontus de la Gardie ja tema abikaasa kivist hauakujud († 1585. a.), mis kunstnik Arent Passer Rootsi kuninga Johan III käsul valmistanud. Koori põhjapoolses seinas seisab Rootsi kojamarshali Oloff Rynning'i († 1589. a.) kunstikaunis hauakuju. Siis valdab tähelepanu veel Vene admiraal Samuel Greigh'i († 1788. a.) valgest marmorist antiikne templikujuline sarkofaag. Edasi lääne pool näeme admiraal A. v. Krusensterni († 1846. a.) hauailustust ja Rootsi vabahärra Carl v. Horni hauda. Toomkirikusse on maetud ka Rootsi kuninga Gustav Vasa õde — Margaretha ja kuninga Karl IX poeg — Filipp.

Huvitavate mälestuste hulka kuulub kiriku altaripilt, mis Eestimaa kunstniku Dr. Gebhardt'i maalitud (1881. a.). Vanad nikerdatud palvetoolid, altar, kantsel, muistsed pingid j. m. mälestusmärgid muudavad kiriku sisemuse valdavaks vaatluspaigaks.

Arhitektooniliselt*) on Toomkirik kolmevõlvistikune lubjakivist basiilikaehitus; laius 23,1 meetrit, pikkus 32,25 meetrit. Välisruumist viib keerdtrepp esiteks kitsasse võlvitud käiku, mis külgvõlvistikude katusealusid ühendab ja siis keskvõlvistiku katusealusele viib.

Torni kaheksakandilisel kuplil toeb galerii, mille katus kaheksa kullatud kuuliga kaunistatud. Tornis on näha vanad tunnikellad ja päevakell kiriku lõunapoolsel müüril.

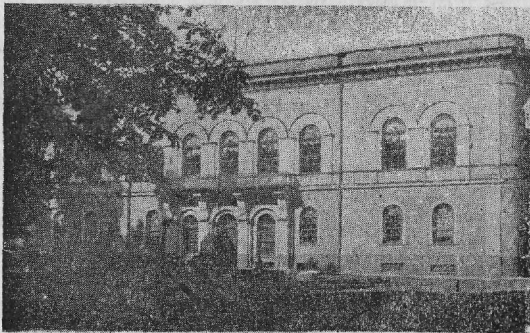
Kiriku keskvõlvistiku kõrgus on 23,94 meetrit, külgvõlvistikude kõrgus 14,28 meetrit.

Kiriku vana ehituslaad mõjub paljude ilustustega, näit. omapäraseid võlvide otsad (Gurtbogenkonsolen im Seitenschiff), sanktuarium (Sanktuarium in der Rosenkranzkapelle), kujudega ilustatud võlvitoeid (Unterstützung des Triumphbogens, Gewölbeunterstützung) j. n. e.

Toomkirikust mõnikümmend meetrit ida pool asub

endine rüütelkonna loss (Ritterhaus),

praegune välisministeeriumi hoone. Kirikupoolne romaanistiililine lossi osa (eeskülg) on ehitatud umbes 1840. aastal, kuna Kohtu

9. joon. Endine rüütelkonna loss.

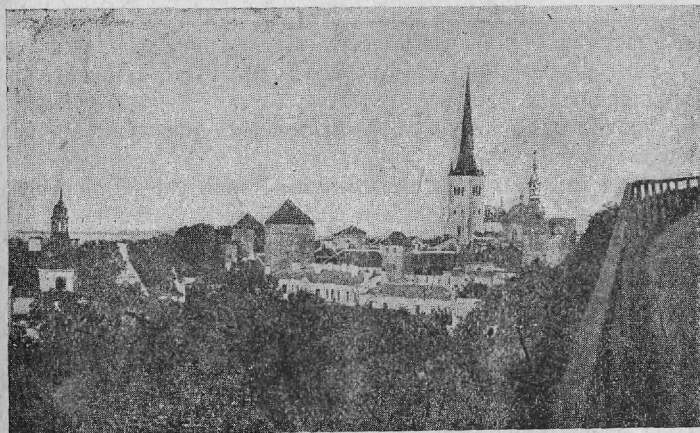
tänavasse ulatuv tiib vanemate ehituste hulka kuulub. Tähelepanemise-vääriline tundub lossis vappidesaal, kus seinad kaetud

*) Nottbeck u. Neumann, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval.

Eestimaa end. rüütelite vappidega ja marmortahvlitega, millesse raiutud 1812.—1814. a. sõjast osavõtnud rüütelite nimed. Lossis asub ka vana rüütelkonna-arhiiv. Lossihoone esineb ühe suurema ehitusena Toompea majade hulgas. Rüütelkonna majast lõuna pool, Kohtu tänava vastasäärel leiame

Provintsiialmuuseumi

hoovipealse maja, mille kõrgelt, õdusalt trepilt kenasse vestibüüli ja saalidesse pääseb. Siinsamas Kohtu tänava ääres, muuseumist

10. joon. Tallinna vaade Toompea äärelt.

ida pool avaneb suurtest raudväravatest sissekäik praeguse kaubandusministeeriumi hoonesse (par. Üxkülli maja), mille kõrgel eesküljel säravad kultühelised sõnad „Parentum voto ac favore“. Maja avaldab oma monumentaalse ehituslaadiga köitvat mõju. Niihästi muuseumi kui ka kaubandusministeeriumi maja sammastõdudelt avaneb kaunim vaade altlinna ja merelahele.

Pika jala ülemises otsas, lõunapoolsel äärel seisab valge kahe- ja osalt kolmekordne riigivanema maja, mis 1921. a. end. mõisniku v. Lilienfeldi pärijate käest ühes mööbliga omandati. Maja välimus muudeti ümberehitamise teel nägusamaks.

Toompea kirikust mööda Rahukohtu tänavat põhja poole sammudes jõuame varsti mäeserval seisva Rahukogu

hoone juurde, mis Eesti Valitsuse ajal uuesti korda seati ja üle värviti.

Rahukogu hoone ehitati ümber end. krahv Stenbocki majast 1890. aastal. Rahukogu maja tagaküljel olevalt kõrgelt rõdult seletab silm jällegi ühte ilusamat pilti linnast ja merelahest. Siitkohalt viib trepp alla (ehit. 1903. a.) Balti vaksali lähedale Toompea jalale.

Tänavaid leidub Toompeal vähepoole; nad on vana aja laadiliselt kitsad ja kõverad, mitmed umbotsalised. Nimesid tuleta-
vad meelde aadli võimupäevi, näit. Rüütli, Douglas'e j. m. s. nime-
tused. Toompea linnaosa hoiab endise ilme alal: puuduvad kaup-
lused, magasinid, tööstusasutused. Majade nimelaudadel silmame
veel end. mõisaomanikkude nimesid. Elu liigub siin vaiksemalt,
tagasihoidlikumalt.

Vanade paksümüüriliste, raskejooneliste kivimajade ehituslaad
äratab elavat muinashuvi.

Peale eespool-nimetatud ühenduskohtade viib Toompealt alt-
linna veel pikkamisi lõunasihis langev Kaarli tänav, mille lõpult
silma paistab veetorn Tõnismäel.

Altlinn.

Vana Tallinna teine osa — altlinn (Saksa keeli Unterstadt),
mis liitub Toompeaga tema idaküljel, asub rootsi-aegsete vallimüü-
ride piirides. Väljaspool vallimüüri varemeid seisvad linnaosad on
ehitatud peale Põhja sõda, s. o. viimase paarisaja aasta jooksul.
Pikuti mõõdab altlinn kõige suuremal ulatusel (S. Rannaväravast
„Kick in de Kök“ tornini) 1050 m, laiuti — Viruväravast Nunne-
väravasse — 500 m. Terve murdjoonelise vallimüüri pikkus ula-
tus 3000 m. Sellest püsib alal umbes 600 m pea endisel kujul
(vastu Toompead ja loode pool küljes) ja umbes 700 meetrit osalt
lõhutuna majade vahel.

Vallimüür, tornid, väravad ja mullakindlustused.

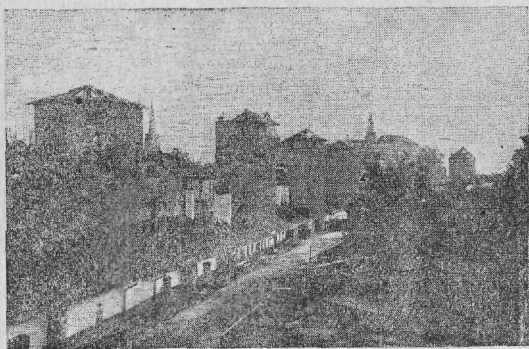
Rootsi aja lõpul (1710. a.) seisis ümber linna 35 vallitorni
mitmesuguses kauguses üksteisest. Nendest on tänapäevani alal
seisnud 20 torni, suurem osa endisel kujul, mõned aga pealt la-
gunemas, ilma katusteta j. n. e.

Linna vallimüüri kõrgus kujunes selle järgi, kuidas kuskil
kaitse nõudis, keskmiselt aga tõuseb ta 15 m maapinnast, müüri

paksus ulatub 2,5 m, ühes tugelega (Contreforcen) aga 3 m. Müüri ülemine äär muutub järsult õhemaks, moodustades 2,5 m kõrguse kaitsekoha (Brustwehr), milles kitsad laskeaknad (Schießlücken) tuleriistade ja kahe sõjamehe jaoks. Kaitsekohtadelt pääsis võlvitud uste (Wehrgang) kaudu tornidesse. Niihästi müür kui ka tornid on ehitatud Lasnamäel saadavast paekivist ja haruldaselt hea lubjaga, millel otse tsemendi kõvadus. Vallitornide keskmine kõrgus 25 m. Tornid seisavad enamasti väljaspool müüri, ühinedes viimasega ainult ühte külge pidi. Suuruse poolest on nad mitmesugused, suuremalt osalt aga 3—5-kordsed paksude seinte ja lamedate võlvistikudega ümmarehitused, kitsaste akendega ja koonusekujuliste kiviakatustega.

Tornid kandsid endisel ajal saksakeelseid nimetusi, mis aga nüüd ununemas.

Toompea mäejalalt, Nunneväravast*) ida poole vaadates kuni S. Rannaväravani seisavad üsna tervetena alajärgmised 9 torni:

Parikaste foto.

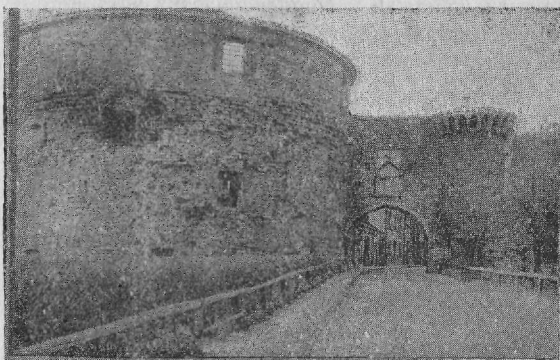
11. joon. Vanad tornid Nunnevärava lähedal.

„Küsterturm“ (ehit. 1431), suur ümmarik torn, praegu ilma katuseeta. Siit edasi on müüri sees kolmevõlviline 1897. a. murtud läbikäik Kloostri tänavale. Natuke edasi silmame kinni-

*) Nunnevärav, end. nunnakloostri (Cisterzienser-Nonnenkloster) lähedal, lõhuti maha 1868. a.

müürituna end. „Sauna väravajd“, mille lähedal kloostri saunad asusid. Siinsamas seisab ka „Saunatorn“ — „Badstubenturm“. Edasi: „der Gud-Dag“ torn, ehitatud 1410. a., „der Turm hinter dem Süsternkloster“ — kloostri-tagune torn, ehitatud 1410. a., „Lovenschedes Turm“, (ehit. 1410. a.); sellele järgneb 4 hästi alal seisnud hobuserauakujulist torni. Järgnev „Rentenscher Turm“ seisis Laia tänava otsas praeguse Brizinsky maja kohal, lõhuti maha 1880. a. Järgmise torni alumine osa püsib veel alal.

Suur Rannavärv, mis praeguse kaju saanud 1518. a., seisab enda kahe torniga pea muutumata alal, kuigi 1917. a. tulekahju läbi kannatanud. Suurem tornidest — „Paks Margareeta“ kaotas väliselt ainult katuse.

Parikaste foto.

12. joon. Suur Rannavärv mere poolt.

Rannavärvast algades kuni Viruvärvani on mõned tornid üsna terve välismoega. Nende seas esimene (Rannavärvast vaadates): „Der Stolting“, tüse ümmartorn Kochi maja juures, teine — „der Turm achter Hattorpe“ on praegu elumajaks; kolmas — „der Bremerturm“, Girard de Soucanti maja juures, end. vangikoda, praegu hästi korras hoitud. Neljas — „Kampferbeck“ ehk mungakloostri tagune torn, praegu eluhooneks; viies „der Hellemann“ — silmamees, ilma katuseeta ja kõdunemas.

Viruvärav ehk Narvavärav seisis praegustest alalejäänud kahest ümmartornist 40 m lääne pool, umbes Müürivahe tänava otsa kohal nüüdsel Viru tänaval. Värava moodustas kõrge neljakandiline torn, võlvitud läbikäiguga. Seni alalejäänud kaks ümmartorni olid silla eelkindlustuseks. Viruvärav lõhuti maha umbes 1820. a.

13. joon. Esialgne Viruvärav.

Viruväravast lõuna pool on terveksjäänud „der Hinkenturm“ — lonkuritorn, mis eluhoone kohaselt veidi ümber ehitatud. Järgnev vallitorn Karjavärava ees — „der Teufelsturm“ (Kuraditorn) lõhuti alles 1882. a. maha.

Karjavärav, nüüdse Krediidpanga läheduses, lõhuti möödäläinud aastasaja alul jäljetult maha. Karjaväravast edasi minnes kohatame Müürivahe tänava ääres uue konservatooriumihoone juures „der Assauwenturm“ (Assasturm), mis osa müüri- ja tervena püsib. Müürivahe tänavat mööda edasi minnes jõuame Harju tänaval sellele kohale, kus omal ajal seisis Harjuvärav, mis 1874. a. maha võeti.

Edasi järgneb kõrgel Harjuvärava mäel kõige kehakam ja tervem Tallinna tornidest — „Kick in de Kōk“ — vaata kööki*); ehitatud 1533. a. Torn pakub huvi oma võimsa ehituslaadi ja suurusega. Rüütli tänavalt tõuseb ta kõrgus 45 m; läbimõõt 18 m. Kuuekordne võlvitud ruumidega ehitus, nendest kaks võlvistikku maa all, müürid 2 m paksused. „Kick in de Kōk“ müürides on näha veel mõned kivist suurtükikuulid, millega venelased

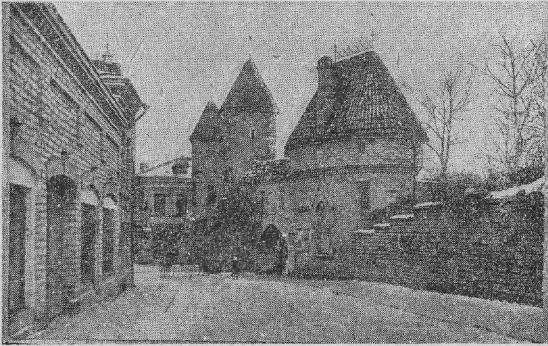
*) Vaata pilt eespool, lhk. 13.

1577. a. linna pommitasid. Torn seisis vanast vallimüürist natuke väljaspool. Praegu tarvitatakse teda osalt elumajaks.

Edasi Toompea poole järgneb „M ä g d e t u r m“ („Mädchen-turm“ — neitorn), ehitatud 1360. a. Tarvitatav eluhoonena.

„Mägdeturmi“ lähedal sellesamas Sievers'i aias seisab „d e r M a r s t a l l t u r m“ — tallihoone. Ülemine osa varemtes; alumises osas eluruumid.

Edasi tuleme ümber linna jõudes juba Toompea kirjelduses nimetatud „Lühikese jala“ ja sealt allapoole „Pika jala“ kaudu

14. juun. Praegune Viruvärv.

mööda Nunne tänavat jällegi Nunnevärava asupaiga juurde tagasi. Vanasti seisnud Nunnevärava ja Pika jala vahel kaks vallitorni, kuid need on nüüd ühes müüri-ga kadunud.

Väljaspool, üsna vallimüüri lähedal (näit. praeguse Uue tänava kohal) lookles ringi ümber linna sügav kraav, mida Ülemiste järve veega täideti. Kraavid on uuemal ajal kõik tasandatud. Kraavide taga kaitsid linna kõrged mullavallid (bastioonid), mille võimsat ehituslaadi märgata võib n. n. Rootsi kantsil, Harjuvärava mäel, Toompea lääneküljel ja Rannavärava mäel.

Ümber vana Tallinna käib praegu põliste ilupuudega kaunistatud puiestee (promenaad), mille pikkus umbes 4 kilomeetrit.

Altlinna majade ehituslaad.

Väliselt on Toompea eeskujul ka altlinn mitmeti alal hoidnud enda keskajalise kujundusilme: kitsad, kõverikud tänavad, mis

enamasti koonduvad ühise linna keskkoha — turu ja raekoja poole. Majad on suuremalt osalt kahe-, kolmekordsed kivehitused järskude ja kõrgete kivistustega ning paksude müüridega. Madalad võlvistikud viivad tänavalt hoovidesse. Vanalinna ehituste rägastikku on aga tunginud kasvavas ülekaalus uuemoelisemad ehitused, kuid siiski leidub tänavaid, kus sammudes tunned, nagu viibiksid muuseumis: tihedalt üksteise kõrvale ehitatud majad kõrgete kelpadega ja tänavapoolsete viiludega, millel sagedasti kivist reljeefpildid, vapikujutused ja mitme meetri pikkused pealkirjad. Omapärased gootivõlvilised puu- ja raudnikerdustega ukсед viivad avaratesse kahekordsetesse eeskodadesse, mida valgustab kaks kõrgelseisvat raudtrellidega akent. Mõõda eeskoja sein, mis mõnes majas piltidega ilustatud, asetsevad suured puukapid. Laia, toredasti nikerdatud käsipuudega puutreppi kaudu pääseb ülemisele korrale, kuhu paigutatud elutoad, akendega hoovi poole. Eluruumide kohal kerkiv kõrge kahepoolne katus mahutab pööningu, mis omakorda jaguneb mitmeks osaks. Vanasti tarvitati pööninguid kaupade ja tagavarade laduruumiks.

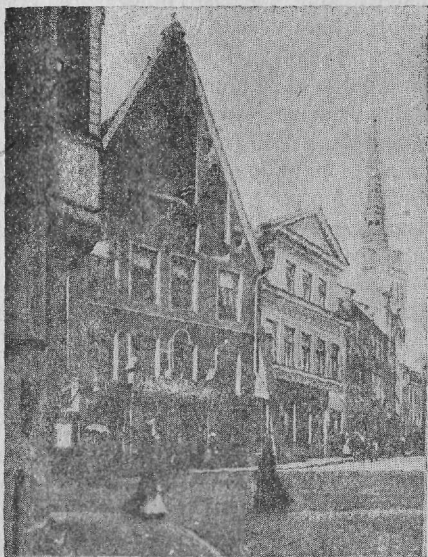
Kolmnurga-kujulised viilud, kus mõne ülemistes otstes veel näha ehitusaasta numbrid (15. ja 17. aastasajast), ilustati tühemetega, orbadega (*niches*). Suurematel majadel ühendati kaks is-suurust viilu. Suurema viiluga majas, mida vanasti nimetati suureks ehk „isamajaks“, on tänavale viiva uksega eeskoda, pisemas ehk „pojamajas“ viib läbikäik ainult hoovi. Viilu pealkirjade sisu võeti enamasti pühakirjast. Üleval viilu tipul seisis raudvardaga tuulelipp. Sääraseid tüübilisi vanalinna maju leidub rohkesti Pikal, Laial ja Vene tänaval ning Vana turu ümbruses.

Vana Tallinna keskkoh: Vanaturg ja Suurturg.

„Vanaturg“ oli endisel ajal Tallinna kõige vanemaks keskkonduse- ja kauplemiskohaks, mida tunti juba 14. aastasajal. Ta asus õieti Viru tänav otsas, praeguse Scheeli panga ees (Suure turu kaelas), kus hoburaudtee lõpeb. Siin, end. Beljagini kaupluse kohal (praegu linna maja) seisnud kõige esimene Tallinna raekoda.

Vanaturu ümbruses valdab pilku enda muinaslike välimusega nõndanimetatud „piiskopi maja“ (Bischofshaus), kus praegu asub Güntheri rohukauplus; piiskopi maja on ehitatud umbes 1433. a. Tema hoovis leidub väike palvekoda reljeefse ingliskuju-

tusega. Välist, kõrge lipuvaradaga viilu ilustavad kaks suuremat ja neli vähemat kivisse raiutud medaljongpilti (Püha Kolmainus, Önnistegija ja 4 evangelisti).

15. joon. „Piiskopi maja“.

Huvitavate ehituste hulka kuulub Vanaturu ääres ka Scheeli panga maja, mille ehitanud tuntud Tallinna muinasaja tundja arhitekt W. Neumann 1903. a. vanade Tallinna ehituste stiilis. Eraldi huvitab selle maja sissekäik (portaal).

Suur turg

moodustab altlinna kesk-koha. Ta on asutatud arvatavasti peale suurt tulekahju 1288. a. Oli tarbeainete müügikohaks kuni 1896. a., mis ajast peale kauplemiskohaks praegune „Uus turg“ sai.

Suure turu ümbruse kaunidust suurendab märksa linna raekoda, mille*) ehitamisega juba Daani valitsuse ajal algust tehti, kuid alles orduajal lõpule jõuti. Veel praegu alalpüsiva raekoja torni ta mugav-graatsilise renessaansistiili katusega ehitas 1635. a. raehärra Johann Müller von Kunda. Vanaturule annab tema koduselt kaitstud, piiratud mulje teda tihedalt ümbritsev majade kogu, mille vahelt üksikud tänavadki nii peidetult välja looklevad, et võimatu on platsilt neisse pilku heita.

Ka ärilise keskkohana oli Suure turu plats vanal ajal tähtis: et vaateaknad puudusid, siis asetasid kaupmehed oma kaubad turule ja raekoja käikudesse.

Tähelepanemise-väärt on ka orduajal ehitatud vana vaekoda, praeguse raekoja vastas, milles endistel aegadel valitsuse poolt

*) G. Kühnert, Künstlerstreifzüge durch Reval.

väljamaa kui ka oma maa saadused üle kaaluti. Vaekoja katuse lähise karniisi kohal näeme medaljongorbadesse asetatud vanu Saksa keisrite ja keisrinnade gipsist rinnakujusid. Turu ääres asub ka praegune ohvitseride kasiino.

Suure turu põhjapoolsel äärel on nimetamisväärt Lehberti apteek, mis üle 400 aasta Lehberti suguvõsa omandus.

Tallinna raekoda.

Massiivne lubjakiivist kahekordne ehitus „Suure turu“ lõunapoolsel äärel, gootistiililiste arhitektuurjoontega. Praeguse raekoja ehitusaasta ei ole täpsalt teada, kuid arvatakse, et ta juba 1379. a. ümber senisel kohal on seisnud. Sale kaunijooneline torn ehitati, nagu eespool nimetatud, hiljemini (1635. a.).

Suure turu poole pöördud eeskülg mõõdab pikuti 36,78 m, hoone laius 14 m. Eeskülg mahutab teisel korral 10 gootivõlvilist akent, millest mõned klaasmaalidega kaunistatud. Alumisel korral on 9 ukseavaust kõrvustikku. Eeskülje müüri ülemine äär (attika) lõpeb hambulise servaga.

16. joon. Tallinna raekoda.

Alumine kord turupoolsel küljel lõppes endisel ajal lahtise 2,33 m sügavuse sammavõlvistikuga, mis linnahärradele mõnuseks puhkepaigaks kuulus.

Uuemal ajal müüriti need sambavahed kinni ja muudeti kauplusteks, mille tõttu raekoda oma esialgsest kaunidusest palju

kaotas. Hoone kõrge, kahepoolne kivikatus näib sarnane teiste vanade ehitustega.

Elavat tähelepanu võidab raekoja sale kaheksakandiline minaretikujuline galeriiga torn, mille raehärra Johann Müller von Kunda oma äia, kuulsa ilmareisija Adam Oleariuse joonistuste järele konstrueerinud, mille kavandid Olearius Persia reisil Teheraani minarettide järele valmistanud. Tornipoolset külge ilustavad Danebrog'i rist ja linna vapp. Torni tippu ehib raudvardaga tuulelipp, mida Thomas'e nimeline sõjamees käes hoiab.

Raatuse eeskülje müüris, sissekäigust paremat kätt, silmame praegu veel ahelaid ja kaelarõngast, s. o. häbiposti, kuhu vanasti kurjategijad karistamiseks avalikult välja pandi.

Raekoja esiselt paetrepilt astume madalasse võlvitud eeskotta, mille seintel näeme kivitahvlitele raiutuna: 1) linna vapi relieefkujutust, aasta-arvuga 1657, 2) õigusejumalanna (Justitia) kuju*) aastaarvuga 1629 ja saksakeelse allkirjaga: „Recht bleibt und lässt sich nimmer unterdrücken, ihm müssen weichen alle böse Tücken“, ja 3) vana puutahvli ladinakeelse pealkirjaga, mis Eesti keeles järgmist ütleb: „Iga nõunik, kes astub sellesse ruumi oma kohuste täitmisele, jätku kõrvale enda isiklikud kired: viha, himud, vihkamine, sõprus, meelitus; unustagu ta üldsuse huvides ennast ja oma isiklikud huvid, ja missugusel mõõdul ta õiglaselt ehk ülekohtuselt ligimesega talitab, ootab teda tasu ehk vastutus Jumala kohtus.“

Alumine kord suurest sissekäigust paremat kätt, kuhu raekoja eesküljelt väike võlvitud uks viib, moodustab avara võlvilise ruumi, mille teravakaareline lagi neljale tugevale sambale toetub. Siin tegutsenud vanal ajal piinakamber; 1882. a. saadik asub neis ruumides linna arhiiv. Pahemat kätt peatrepist leidub alumisel korral veel kolm võlvitud tuba, mis linnavalitsuse tarvitada (vanade väärtasjade hoiupaik).

Raekoja tähtsamad ruumid asuvad teisel korral, kuhu eespool-nimetatud kojast laia kivitrepi kaudu pääseb. See peatrepp viis endisel ajal otse suurde saali, mis oma ehituslaadi poolest ainuke seda laadi mälestus Balti mail. Saali lagi kujuneb kuueks ristvõlviks, mida kaks saledat sammast kannavad. 11. kõrget teravakaarelist akent valgustasid seda avarat ruumi, mille kõrgus 7,45 m, pikkus 15,85 m ja laius 11,6 m. Kahjuks jaotati see mugav saal

*) Nim. kuju leiti Pfaffi maja ümberehitamisel Viru tän. 1882. a.

uuemal ajal kahekordseks ja peale selle mitmeks toaks, kus linnavalitsuse ametkonnad töötavad.

Suure saali kõrval asub veidi vähem saal, end. raetuba (Ratsstube), milles ka praegune linnavolikogu koosolekuid peab. Selle omapäraselt kauni saali suurus on $11,9 \times 8,66$ m ja kõrgus 6,4 m. Viis akent annavad siia valgust. Raekoja saalis leidub palju keskajalisi kunstitooteid. Raetoast torni poole on teisel korral veel kaks vähemat tuba, ühes nendest linnapea kabinet.

„Ratsstube“ kunstiväärtustest pildistuvad huvitavamatena: 8 lünett-pilti pool-ellipsikujulistes võlviavaustes, kunstniku Johann Akeni maalitud (1667. a.). Nimetatud pildidel esinevad Piibli motiivid, nimelt: 1) Herodias Ristija Johannese peaga, 2) Simson ja Delila saksakeelse allkirjaga (salmik):

„Hat Simson nicht zuvor mit Tausenden gekämpft?

Allhie er aber wird durch Weiberlist gedämpft.

Fragt, ob er auch hat Schuld? Ja, weil er nachgesagt,
Was er verschweigen sollt'; drum stirbt er unbeklagt.“

3) Susanna kohtu ees, saksakeelse allkirjaga (salmik).

4) Kristus ja langenud naine, allkirjaga (salmik).

5) Saalomoni kohus, allkirjaga (salmiku näol).

6) Kristus Pilatuse ees.

7) Seeba kuninga proua Saalomoni ees, millel järgmine allkiri:

„Die Weisheit Salomos pracht wunder hohe Gaben,

Wenn aus Arabien mit Macht gelocket haben

Die reiche Königin, so ihm deswegen hold

Auch mild beschenket hat mit Specerei und Gold.“

8) Variseer rahaga (Christus mit dem Zinsgroschen*).

Pildidest allpool, pörandast 2,3 m kõrgusel, ümbritseb pea tervet saali vanaaegne (1697. aastast) tammepuust 0,47 m laiune friisi toredate puulõike-nikerdustega: jahielu kujutustega, kuningas Karl XI monogrammiga, inglipeadega, sümboolse „Elu ja Surma“

*) Raekoja piltide kohta kirjutab Tallinna parem muinasväärtuste tundja W. Neumann (Nottbeck und Neumann, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval) muu seas: „Die Kunst des Malers Johann Aken erhebt sich nicht zu höherer Bedeutung, doch kann man sie auch nicht als handwerksmässig bezeichnen. Einzelne Gruppen in den Bildern sind nicht ungeschickt componirt; in einzelnen Gestalten lässt sich der Einfluss Rembrandt'scher Radirungen verspüren, andere sind direkt nach ihm oder nach Stichen Rubens'scher Bilder copirt — ein Beweis, wie früh die Arbeiten dieser Meister hier bekannt geworden sind..“

kujuga ja seletuskirjaga: „Heit mir, morgen dir“. Puulõige avaldab ilusat kunstivõimelist ilmet.

Tähelepanu valdab saalis veel vana pingi nikerdatud kori (seljatugi), mis kogu ulatuses üle saali on kaunistatud puulõike-kuju-dega („Tristan und Isolde“, „Der Lauscher“, „Der Schweiger“ j. t.).

Raekoja arhiivisaalides, alumisel korral, leidub rohkesti huvitavaid ajaloolisi dokumente, 13. aastasajast algades, nagu Hansalinnade seadus 1257. aastast, Luteri ja Melanchthoni käsikirjad, Tallinna allaandmise leping 1710. a., linna õiguste kirjad j. n. e. Siin hoitakse alal mitu kõrgeväärtuslist gobeliini, hõbeasju j. n. e. Ilmasõja puhul evakueeriti hulk linna muinasvarandust Venemaale, kust ta aga Eesti Vabariigi Valitsuse hoolitsusel 1920. a. tervena tagasi toodi.

Süda-Tallinna vaatluspildid.

Vana Tallinna tänavad. Tähtsamad ehitused.

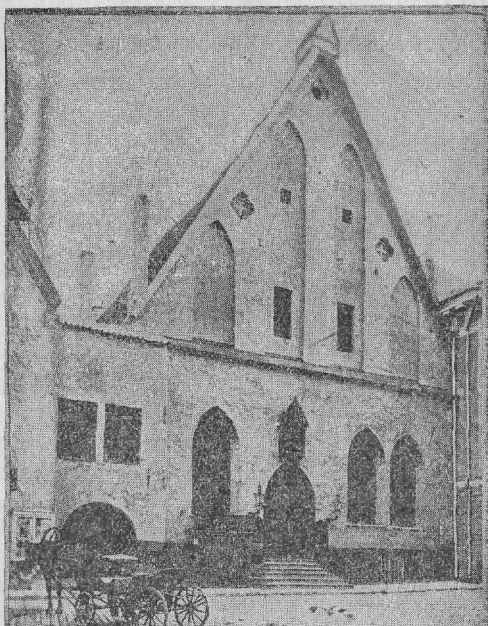
Vana Tallinna tänavad kandsid esialgu kõik ladinakeelseid nimetusi, näit. „Apteegi tänav“ — *parva platea sartorum*, „Vene tänav“ — *platea monachorum* jne. Pärastpoole muutusid nende nimed mitmetel põhjustel teistsugusteks.

Suurele turule koondub 8 tänavat: Viru, Kullassepa, Dunkri, Voorimehe, Kinga, Mündi, Saiakangi ja Apteegi tänav. Suurelt turult põhja poole vaadates näeme majade rägastikust kerkivat saledat torni, mis raekoja torni sarnane. See on Püha-Vaimu kirik, mille juurde pääseb 14. aastasajast alalpüsinud „Saiakangi“ (Weckengång oder Brotscharken) kaudu. Kirikust mööda jõudes tuleme Vana Tallinna kõige suuremale ja elavamale tänavale — Pikale tänavale (1377. a. *longa regia*, hiljemini *platea strant* ehk *stagnalis*). Siin leidub kõige rohkem keskaja alalejäänud ehitusi ja mälestusmärke. Pikk tänav algab „Pikalt jalalt“ ja ulatub kunni Suure Rannaväravani, umbes 700 m pikkuselt. Kohe „Saiakangi“ vastas seisab puutumatu keskaja välimusega monumentaalne Suure gilde (Grosse Gilde) hoone — praegune Börsesaal, mille kõrget vanadust näitab ehitusaasta number 1410 üleval viilu tipul. Vanasti peeti Suure gilde ruumides linnakodanikkude pulmapidusid.

Kui Börsesaalist mõnikümmend sammu edasi minna, äratub paremat kätt tähelepanu kõrgete gootivõlviliste akendega Väikes

gilde ehk Kanuti gilde maja (St. Kanutus-Gilde), mida vanades kirjades nimetatakse juba 1329. a. Kanuti gilde majas asub praegu Tallinna tehnikum. Üsna Kanuti gildelähedal paiguneb

endine Olevi gilde maja (Olai-Gilde), praegu Th. Lippi omandus. Vana Olevi gilde maja, mida ajaloos nimetatakse juba 1341. a., on aegade mõjul enda väliskuju suuresti muutnud; maha on lõhutud tema kõrge, vana-laadiline viilmüür (frontoon), kuna maja ise 1704. a. eraomanduseks läks. Olevi gilde muistses saalis asub praegu tarbeasjade kauplus*). Saal kuulub tähelepanemise-vääriliste ehituste hulka enda tähekujuliste võlvidega ja kivisammastega. Kunni 1675. aastani loeti Olevi gilde alluvaks Kanuti ehk Väikesele gildele.

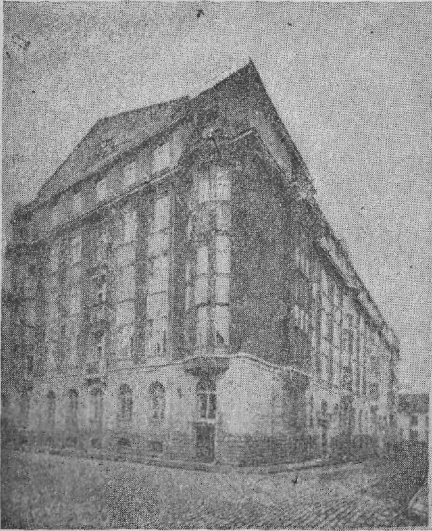
17. joon. End. Suure gilde maja.

Olevi gilde kõrval eraldub uuema-aegsetest ehitustest vana-laadiline tumerohelist värvi Mustapealiste gilde (klubi) maja (vanasti „Korps der Schwarzenhäupter“**), mille Mustapealised 1531. a. omandasid ja 1597. a. ümber ehitasid.

*) Ehitati ümber 1921. a.

**) Teiste Tallinna gildede kõrval tekkis 14. aastasajal isemoline Mustapealiste oma. Esialgu kuulusid sinna noored kaupmehed ja poesellid (poissmehed), kellel pea-ülesandeks oli võõraid ärisõpru Tallinnasse tulekul pidulikult võõrustada. Pärastpoole korraldusid Mustapealised sõjaväeliseks organisatsiooniks — ratsaväeliseks, kes Tallinna kaitsmist mitme sõja puhul vahvalt toetasid.

Mustapealiste maja seisab koos kahest kõrvutiseisvast ehitusest, millest pea-ehitus renessaansistiililise eesküljega tänavale paistab, kuna kõrvalehituse eesküljgootimoeline näib. Mõlemate majade eesküljed on rikkalikult kunstiliste reljeefplattidega ja kujudega ilustatud. Võlvitud sissekäigu pealist ilustab Mustapealiste vapp. Maja auväärilist vanadust tõendab kiri sissekäigu kohal: „Anno domini 1597“. (Pikemalt gildede majadest eraldi: „Vana Tallinna tähtsamates ehitustes“.) Mustapealiste maja kõrval valdab pilku monumentaalne v. d. Borgi kolmekordne maja, mis 19. aastasaja esimesel poolel ehitatud ja vanade ehituste sarnane. Eespool-nimetatud maja juurest keerab Pikalt tänavalt liugamisi alla mere poole „Suur Brookusmäe“ tänav (Grosser Brokusberg), mille ääres paar kõrge viiluga vanemat ehitust silma paistab.

18. joon. Sõjaministeerium Pika ja Pagari tänaval.

Suure Brookusmäe tänav viib endise Väikese Rannavärava kohale (praeguse Witte maja juures), millest pahemal pool Väikese Brookusmäe kaudu jällegi Pikale tänavale pääseb.

Pikka tänavat mööda mere poole sammudes silmame, isäranis pahemal pool, mitut keskaegset ehitust kõrgete viiludega ja avarate eeskodadega, millesse võlvitud uste kaudu pääseb. Brookusmäe kohalt keerab laiale tänavale kitsas Vaimu tänav, mis üsna keskaja-laadilist ilmet avaldab.

Järgmine põiktänav — Pagari tänav — seisab ühelt poolt viiekordse, 1911. a. ehitatud sõjaministeeriumihoone*) ja teiselt poolt mõne vanema maja vahel.

*) Sõjaministeeriumi-hoone asub ühe huvitavama vana Tallinna maja kohal, mille pilt provintsiaalmuuseumis alal hoitakse.

Pagari tänavast mõnikümmend sammu S. Rannavärava poole minnes jõuame Oleviste kiriku idapoolse otsa kohale, kus tähelepanemist äratab selle võimsa ehituse lõunapoolne külg, kõrvalkabel („Bremerkapelle“) ja koor kui ka kivisse rajatud kujud idapoolses seinas. Kiriku vastas mitu teravaviilulist kivistusega maja Tallinna vanade ehituste hulgas; kolmes nendest asub praegu „Vaba Maa“ toimetus (nr. 54—58). Edasi mere poole sammudes näeme üsna Rannavärava läheduses pahemat kätt Oskar Kochi maju (nr. 71), mis huvitavate mälestusmärkidena Tallinna vanade ehituste hulgas alal on püsinud. Ühes nendest asuvad kauba-aidad.

Vanad võlvilised ja nikerdatud ukсед, rauast kloppimishaamritega jne., pakuvad muinasaja tundjatele huvitavat vaatluspilti. Vana Rannavärava võlvi alt sinab meri. Väravast läbi minnes viib Pikk tänav linna elektrijaama juurde ja Kalaranda. Linna poolt, Suure Rannavärava vähema torni jalalt pöörab trepp Rannavärava mäele, kust kaunis vaade avaneb mere ja merelähise linnaosa peale. Mägi on iseäranis suvel üks kaunimatest jalutuskohtadest.

Pika tänavaga pea kõrvuti loogeldes ulatub Toompeast kunni Rannavärava mäeni Lai tänav, mis Oleviste kiriku eest mööda läheb. Lai ja Nunne tänav, mis Toompea poolt kahte isekülge hargnevad, kuulusid 18. aastasajani ühise nimetuse (Nunne tänav) alla (*Syster strate — platea monialium*). See nimetus tekkis Püha Miikaeli nunnakloostri (St. Michaelis-Nonnenkloster des Cistercienserordens), mis asus enda paljude ehitustega maaosal praeguse Nunne, Laia, Aida tänava ja linna müüri vahel. Kloostri asutamise aeg ulatub, nagu eespool nimetatud, 13. aastasajasse. Osa nunnakloostri asupaigast seisab eramajade all. Teine osa, ümberehitatud kloostrihoonetega, on praegu Rootsi kuninga Gustav Adolfi nimelise gümnaasiumi*) tarvitada. Alale on jäänud nunnade söögi-saal (refektoorium), mis praegu gümnaasiumil pidusaaliks.

Tervena püsiv kloostrikirik muudeti 1543. a. Luteri kirikuks, 1716. a. aga Vene kirikuks, millena ta „Preobraschenski“ nime all praegu greeka-katoliku usku eestlaste tarvitada. Kirikus on tähelepanemise-vääriline pühapiltide kogu, mis keiser Peeter Suure ajal 1720. a. maalitud.

Kuna Pikal tänaval elav rahvavool liigub, näib Lai tänav sellevastu tõsine ja rahuline oma vanalaadiliste ehitustega. Neid

*) Praegune Gustav Adolfi nimeline meesgümnaasium asutati 1631. a.

leidub siin niisama rohkesti, nagu Pikalgi tänaval. Kui Rannavärava mäelt väikese trepi kaudu Laiale tänavale laskume, paelustab paremat kätt vallimüüri läheduses tähelepanu madal ümmargune tsisternitaoline kiviehitus, millesse praegu Oleviste kiriku vankrikuur paigutatud. See on muistse hobuveski hoone, millest vanades kirjades juba 1379. a., kui *domus perde molen*'ist räägitakse. Vanal ajal jahvatati siin teri; veski liikus hobuste jõul.

Oleviste kirikust ja Pagari tänavast mööda jõudes silmame pahemal pool ühte huvitavamat majade gruppi (nr. 38—40, H.

19. juun. Kõrgete viiludega majad Tallinna Laial tänaval.

Wagneri omandus) vanast Hansa kaubaliidu ajast, mis Tallinna endistest majadest loomutruu pildi annab. Kaugemal hoovi peal on veel terve kogu teisi muistsete majade tüüpe.

Edasi mõned vanad ehitused (v. Huecki maja nr. 29 ja maja nr. 23), mille keskajalise viilu tipul näha aastanumber 1655.

Paremale poole keeravad vanade majade rea vahele Aida ja Kloostri tänav, pahemale Hobusepea tänav ja Gilde võlvikäik. Teise otsaga ulatub Lai tänav Toompea mäe alla Nunne tänavale. Laia tänava otsas asub Tallinna rentei, end. aadliklubi majas (ehit. 1904.—1906. a.), mis osalt 1902. a.

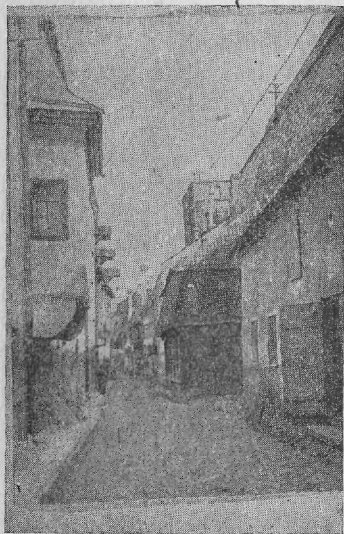
ärapälenud Saksa teatri kohale ehitati. Lajalt tänavalt Nunne tänavale pöörates ja seda mööda Toompea äärel lõuna poole sammudes jõuame Pika tänava otsa kohal nüüdsesse Rataskaevu tänavasse, mida 15. aastajal Rüütli tänavaks (ühiselt praeguse Rüütli tänavaga) nimetati. Rüütli tänav kuulub kõige vanemasse linna jakku Toompea veerel. Nüüdsel Rataskaevu tänaval töötas vanal ajal Tallinna rahapada (praegune Grove maja) ja Rüütli tänaval arsenal. Peale mitmete vanade ehituste on siin Niguliste kirik, millest vanad kirjad juba 1315. a. räägivad, ja ilma tornita Rootsi kirik, end. hospitalikirik, Rüütli tänava lõpul.

Rootsi kiriku juurest pöörab Rüütli tänav vana vallimüüri mööda Harju tänavale (end. *Schmiedestrasse, platea fabrorum*), mida juba 1341. a. tunti. Vanasti elutsesid siin sepad ja tinutajad, millest tänava saksakeelne nimi saabus. Praegu tõrjuvad Harju tänava uuema-aegsed ehitused vanad mälestuste valda. Tänav kuulub kõige elavamate hulka südalinnas. Tarvilikumate ehitustena leiame siit „Kuldilõvi“ võõrastemaja, Harju panga (end. Höppener & Ko.) j. t. Väike kitsas põiktänav viib Harju tänavalt läbi võlvitud vanaaegse jalgvärava Niguliste kiriku juurde. Põigi üle Harju tänava ulatub Niguliste, Niine ehk Kuninga tänav (end. *platea beati Nicolai*) Lühikese jala juurest Vanale turule, kuna see osa Harju tänavast, mis viib, Kuninga tänavast algades, Suurele turule, Kullasepa tänava nime kannab.

Tähelepanemise-vääriliste Tallinna tänavate hulka kuulub veel Vene tänav, vanasti Munga tänav (*platea monachorum*) siin asuva Dominikaani mungakloostri (St. Katharinen - Mönchskloster) järele. Klooster asus nüüdse Kochi maja, Munga ja Müürivahe tänava vahel. Nagu juba tähendatud, pistsid mungad usupuhas-tuse hirmul kloostri 1532. a. põlema. Kloostri refektorium ehitati 19. aastasaja alul praegu püsivaks katoliku kirikuks (Peeter-Pauli kirik). Ühe osa endisest kloostrikirikust ehitas konsul Koch aidaks (1840. a.). 1921. a. ehitati lagunevad kloostri jäänused kauplusteks ja elumajadeks.

Kloostrikiriku varemete koristamisel leiti 31 hauatahvlit, mõned isegi 1381. aastast; mitmetel tahvlitel olid surnute nimed tervena püsinud. Tuntud Tallinna muinasteadlane E. v. Nottbeck saatis need mälestusasjad Tallinna lähedale „*Rocca al mare'sse*“ ja asetaski nad sinna merelähise puistee äärde (*Via Appia*).

Vene tänaval (praegune nimetus tekkis siin asuvast

20. joon. Müürivahe tänav.

greeka-katoliku — Nikolai kirikust) leidub rohkesti keskaja ehitusi. Siin leiame ka posti ja telegraafi maja, aadresskontori, õpetajate-seminaari end. Hansa kooli ruumides j. m. asutused. Kohati paistab vana vallimüür „Breemeni torniga“.

Tüübilise pildi vana Tallinna tänavatest annab Müürivahe tänav, mis Harjuväravast algades mööda vallimüüri siseäärt ulatub kunni Nikolai kirikuni Vene tänaval. Mõlemal pool tänavat näeme piltlikka muistsete majade tüüpe, iseäranis mere pool Viru tänavat.

Peale suurt ilmasõda on vana Tallinna piirkonnas vähe uusi ehitusi juurde tulnud. Selle asemel hakati aga Eesti Valitsuse päevil alumisi majakordi ja avaraid vanu eeskodasid kauplusteks ümber ehitama.

Viimase paarisaja aasta jooksul on Tallinna vanade majade eesküljed mõndapidi muutunud. Näit. olid umbes sada aastat tagasi gootivõlviliste uste ees igal pool kõrged palkonikujulised kivitrepid, kus majaanikud, ilusatel õhtutel istudes ja kohvi juues aega viitsid. 18. aastasaja alul laskis kindralkuberner Paulucci need trepid maha lõhkuda. Kuberner sõitis mööda linna ja käskis iga trepi peale musta värviga tähendada, mis aastal see liikumistakistus maa pealt pidi kaduma. Selsamal ajal rajati ka esimesed puisteed vana linna ümber.

Ajaloolised ehitused Vanas Tallinnas.

Nagu eespool tähendatud, leidub Tallinnas rohkesti ehitusi, mis aastasadasid püsinud ja tähelepanemise-väärilised niihästi oma arhitektoonilise kui ka kunstilise ilu poolest. Nendest paistavad enam silma esiteks kogukondlikud majad (gilded, raekoda j. t.), siis kirikud, eramajad, kloostritest alalejäänud ehitused j. m.

Tallinna ajalooliste ehituste kirjeldamiseks on põhjalikka kirjatöid olemas, enamasti aga saksa keeles. Näit. peale eespool-himetatute veel F. Amelung'i „Revaler Alterthümer“, S. Dehio „Reval einst und jetzt“, W. Neumann'i „Riga und Reval“ j. t.

Peale raekoja, rüütelkonna-hoone ja Toompea lossi, mille kirjeldused juba eespool toodud, kuuluvad huvitavate keskaja ehituste hulka:

Suure gilde maja, praegune Börsesaal

(Börsenhalle), Pikal tänaval Püha-Vaimu kiriku kohal. Ühekordne Gooti stiilis ehitus, mis 15. aastasaja algusest muutumata

seisab (v. juun. lhk. 39). Eeskülg Pika tän. poole kõrge kivitrepiga, massiivsete teravavõlviliste ustega ja kolme Gooti aknaga. Eeskülg kujuneb kõrgele ülespoole tõustes tüsedaks viiluks, mis kaunistatud orbadega ja Danebrogi vappidega (valged ristid punasel põhjal). Rasked vanalaadilised ukSED on valmistatud 1430. a.; ilustustena ripuvad nende küljes lõvipeadesse kinnitatud pronksrõngad (Türklopfen). Ühe lõvipea ümber näeme saksakeelset, teise ümber ladinakeelset kirja; esimene kiri ütleb järgmist: „*Anno domini millesimo CCCCXXX o rex gloriae XPAE veni in pace*“; teine: „*Got de gehebenediet al dat hus is un de noch komen sal*“.

Eeskojast viib pahemat kätt mõneastmeline trepp endisse n. n. aktsiisikambrisse (Akzisekammer). Järgmisest eesruumist jõuame vanasse Gilde saali. Suur võlvitud kahejärguline (zweischiffiger) ruum, mille kaheksa võlvi kolme kivisamba peale toetuvad. Saali pikkus 26,5 meetrit. Kaheksa kõrgevõlvilist akent annavad siia valgust. Gilde saal annab kujuka vanalaadilise ruumi pildi. Suure saali eesruumi kõrval on väike gildesaal, niisama kõrge võlvitud ruum, mis ilustatud Rootsi ja Suure gilde vappidega ja kahe suure seinapildiga (Lünettenbild), millest üks (L. v. Pezoldi poolt 1869. a. maalitud) kujutab tallinlaste maipidu (der Maigraf), teine Luteri esimese saadiku vastuvõtmist Tallinna bürgermeistri ja raehärrade poolt, — Th. Sprengeli maalitud 1869. a.

Praegu peetakse Suure gilde saalis Tallinna börse koosolekuid. Vabadel päevadel üüritakse saali pidudeks välja.

Väikese gilde ehk Püha Kanuti gilde maja Pikal tänaval.

Esimene Väikese gilde maja ehitati juba 1329. a. paigu. Põles maha 1675. ja 1681. a. vahel, mille järele uuendati. Kokkuvariseva vanaduse tõttu kisti ta maha 1862. a. Praegune kolmekordne maja on seega võrdlemisi uus ehitus: tehti 1863.—1864. a. arhitekt Jegorjevi plaani järele Romaani stiilis. Maja eesküljel kronsteinidel seisab kaks suurt tsink-kuju: üks nendest Püha Kanutus, teine Martin Luter. Kujude all Tallinna suure ja väikese vapi medaljongpildid.

Maja alumisel korral, kus ruumikas kaunijooneline saal, asus Vene aja lõpuni Kanuti gilde käsitöölise klubi. Saali parkettpõranda keskkohas on tisler Rosenbaumi valmistatud suur medaljongkujutus, mis embleemiliselt pildistab mitmesuguseid käsitöölise instrumente.

Ajutiselt on Väikese gilde majas asupaiga leidnud Tallinna tehnikum*).

Mustapealiste maja (das Schwarzhäupterhaus) Pikal tän.

Niihästi välimuse kui ka sisemise muinasvara kogude poolest on Mustapealiste maja üks huvitavamatest ehitustest vanas Tallinnas. Mustapealiste ühingu ehk klubi (Bruderschaft) asutamine kuulub, nagu eespool nimetatud, kaugesse minevikku. Tema eluiga tõuseb üle 500 aasta.

„Mustapealiste“ nime omandas gilde sellest, et tema vapil seis Püha Mauritiuse kuju. Linna arhiivi käsikirjades räägitakse Mustapealistest esimest korda 1400. aastal. Esimesed 150 aastat seis Mustapealiste gilde poliitilisel elust kõrval. Noored, vallalised kaupmehed ja sellid kogusid kokku lõbutsema: joodi õlut, tantsiti jne. Nii vältas asi kunni usupuhastuseni, 1524. a. Sellest ajast peale kaldus gilde ikka rohkem sõjaliseks organisatsiooniks: võeti tarvitusele sõjaväelised harjutused jne. Aimati lähenevat sõda Venemaaga, mis linnaelanikka sundis sõjariistu kätte võtma. 1560. a. võtavad Mustapealised ratsaväe osana sõjategevusest osa. Paljud langevad võitluses.

Mustapealistele anti õigus linna piiril Liivi ordu suurmeistril pidulikkudel puhkudel vastu võtta ja teda auvahtidena linna saata. Et seda õigust ka mõisnikud omale nõudsid, tekkisid mõlemate vahel mõnikord verised kokkupõrkamised, mis aga lõpuks õiguslikult ikkagi Mustapealiste võiduga lõppesid. Auvahtide õiguse kinnitas Mustapealistele ka Peeter Suur 1721. a. Pidulikkudel vastuvõtmisel võisid nad isegi ühingu suurtükkidega aupaukusid lasta. Katarina II ajal nimetati Mustapealiste ühingu juhataja Vene sõjaväe rittmeistriks.

Praegu alaiseisva maja ostsid Mustapealised 1531. a. bürgermeistri Joh. Viant'i pärijate käest. Väliselt on maja pea endisel kujul mitu aastasada püsinud, kuna seespool mõned ümberehitused on tehtud.

Mõlemal pool sissekäiku näeme inimesekõrgusi kivisse raiitud reljeefseid vapikujundusi Püha Mauritiuse peaga ja aastanumbriga 1575, ukse kohal samasugune vapp, aastanumbriga 1597. Kõrgemal, teise korra akende all seisavad ridamisi nelja Saksa Hansa-ühingu linna Brügge, Novgorodi, Londoni ja Bergeni vapid. Veel kõrgemal teise korra akende vahel on kahe Mustapealiste ratsaniku kujud täies sõjamundris, nende all kirjad: „Helf godt allezeit“ (Aidaku Jumal igal ajal) ja „Godt ist mein hylf“ (Minu abi on Jumal). Üleval viilul, akende kohal seisab müüri orbades kolm raidkujut: Kristus, Rahu- ja Õigusejumal.

* Riigikohus otsustas 1921. a., et Eesti Vabariigi seaduste põhjal edaspidi gildede majad ja varandused alluvad riigile.

Vanalaadiliselt ruumikas ja poolhämäras eeskojas ripuvad vanade sõja- ja kaubalaevade mudelid 17. aastasajast. Alumisel korral ruumikas saal ja kõrvalruumid, kus endisel ajal klubi liikmete koosolekuid ja pidusid peeti.

Teisel korral jällegi avar aastasadadest tumenenud seintega saal, milles asub vanade piltide galerii, kus enamasti Rootsi kuningate ja Saksa keisrite pildid, kokku 22 elusuurust õlivärvipilti raamides, nimelt Rootsi kuningad:

1) Gustav Vaasa, elusuurune pilt, maalitud 1682. a. 2) Eerik XIV, elusuurune pilt. 3) Johan III. 4) Karl IX, maalitud 1642. a. 5) Gustav Adolf, anno 1639. 6) Kuninganna Kristine, anno 1650. 7) Karl X, 1655. 8) Karl XI. 9) Kuninganna Ulrika Eleonora. 10) Kuurvürst Friedrich Wilhelm v. Brandenburg, 1683. 11) Daani kuningas Kristian IV. 12) Daani kuningas Friedrich IV. 13) Ordumeister Walter v. Grubenhagen, 1681. 14) Keiser Karl V, anno 1682. 15) Keiser Ferdinand IV. 16) Vene suurvürst Ivan Vassiljevitch, 1639. a. Keiser Nikolai II käsul tehti sellest pildist koopia Ermitaashi tarvis. 17) Vene keiser Peeter III rinnapilt. 18) Rootsi kuningas Karl XII väike rinnapilt. 19) Poisi pilt, 1668. a. 20) Vene keisrinna Katarina II rinnapilt. 21) Narva lahingu pilt, 1710. a. 22) 1560. a. Pärnu maanteel võitluses venelaste vastu langenud Mustapealiste mälestuskiri (epitaaf) arhiivisaalis.

Haruldasetl tähelepanemise-väärilise muinasvarana näib Mustapealiste majas kokkupandud altari-pildistik (Marienaltarschrein, gemalter Flügelaltar). Mitme suure puutahvli peale maalitud Jumalama j. m. pildid kuulsa maalikunstniku van Eyck'i koolist; kaunis kunstiväärtusline töö, arvatavasti endisest Tallinna Dominiikaani mungakloostrist siia toodud. Piltide kõrgus 2,5 m.

Peale selle leidub Mustapealiste varanduse hulgas veel rohkesti mälestusasju, millel aastasadade vanadus, näit. nahast sõjalipp, siidist sõjalipp 1661. aastast Rootsi ja Vene vahelise rahu-lepingu mälestuseks, kogu raudriideid, odasid jne., Mustapealiste vapp, hõbedast lauanõude, joogikannude jne. kogu, millest mitmed end. aukandjate kingitud, kroonitud auvõõraste j. t. nimeraamat, esimesel kohal keiser Peeter I allkiri.

Peale kogukondlikkude hoonete leidub südalinnas hulk mitmesaja-aastasi majasid, mis niihästi väliselt kui ka seespool enda algupärase kuju alal hoidnud.

Tallinna kirikud *).

Tallinna piirkonnas on üleüldse 7 Luteri usu, 2 greeka-õigeusu kirikut ja kabelit, 1 katoliku kirik ja 1 Juudi sünagoog.

*) Toompea kiriku kirjeldus peatükis „Toompea“.

Niihästi mere kui ka maa poolt üllatab vaatleja pilku haruldase kõrge ja saleda torniga

Oleviste kirik. *)

Tema torn kerkib maapinnast 138,68 meetri (umbes 65 sülla) kõrgusele. Oleviste kirik on asutatud Daani ajal Norra kuninga Püha Olai mälestuseks. Tallinna vanad kirjad räägivad Oleviste kirikust juba 1267. a., millal ta Püha Miikaeli nunna-kloostri juurde kuulus. Kloostri omanduseks jäi kirik 1433. aastani. Arvatavasti oli Oleviste kirik esialgu puust ehitus, tehti kivist 1329. a.

Tema torni loeti sel ajal kõige kõrgemaks Euroopas; mere-meestele näitas ta majakana teed. 15. aastasajal ehitati kirikule „Breemeni kabel“ juurde, milleks selleaegne kirikuvanem Hans Paulson rohkesti toetust andis. Tema poolt ehitatud kabeli seinas Pika tänava küljel seisab tervena alal 8 reljeefkuju Kristuse kannatamisest. Kujude all orvas näeme luukere reljeefkuju**), mille pea kohal madu ja rinnal kärnkonn; kuju kohal pealkiri vanas saksa keeles (gotische Minuskeln), mis ümberpanduna praegusesse saksa keelde järgmiselt kõlab:

„Das ich vorgab (weggab), ist mir geblieben,
Was ich behielt, hat mich begeben (verlassen).
Hierum (deshalb) soll sich Niemand zu hoch erheben:
Wie Rauch vergeht des Menschen Leben.

Hans Pauls Gedächtniss. 1513.“ (C. Russwurm.)

1524. a. hävitasid luterlased kirikus katoliku altariid ja pühad kujud ning kirik muudeti Luteri usu palvemajaks. 1625. a. lõi välk Oleviste kiriku torni põlema, mille tagajärjel terve kirik maha põles. Rohkete toetusannetega ehitati kirik juba 1628. a. uuesti üles, kuna torni ehitus alles 1651. a. lõpule jõudis. Torni ehitas meister Hans Geisseler. Torni kõrgus vähenes aga endisega võrreldes 19,17 m võrra. Juba muinasajast saadik tarvitati kiriku ümbrust surnuaiana. Isegi kirikusse maeti surnuid. Kogu pae-kivi-põrand oli pealkirjadega kaetud, seinad ja võlvisambad vappidega ehitud.

*) Oleviste kiriku pilt eespool, joon. 10, lk. 27.

**) Bürgermeistri Hans Paulseni kenotaaf.

12. mail 1736. a. ütles Oleviste kirikus jutlust kuulus herrnhuutide usu-lahu looja krahv Ludvig Zinzendorf. Nimetatud usulahk võitis pärast laialist poolehoidu Eesti maarahva keskel.

1771. a. osteti kirikule Saksamaalt Hallest suur orel 10.000 rubla eest. Peale hävitavat tulekahju 1625. a. on pikne kiriku veel mitmel puhul põlema süüdanud, kuid tuld jõuti õigel ajal summutada. 1820. a. ööl vastu 16. juunit tabas aga väik torni kaheksandat korda tervel kiriku kestusel ja see-kord hävitavalt: kirik põles täielikult maha, alale jäid ainult müürid ja kivi-võlvistikud ning raamatukogu. Kaheksaks aastaks jäi kirik varemetesse. Keiser Nikolai I valitsuse ajal anti Vene riigikassast esiteks 500.000 ja pärast veel 110.000 hõberubla. Kiriku ehitus algas 1828. a. ja vältas kunni 1840. a. ins. polk. Feldmanni j. t. juhatusel. Kunstilisi töid juhatas prof. Malinovski. Kau-nimate kunstitööde hulka kuuluvad kohalise meistri Exneri aknavõlvide, altari-ja kantslipealsed skulptuur-ilustused. Viimase rist ja kroon on ühest ainsast marmoritükist raiutud. 27,69 m kõrgune altari-pilt on kohalise kunstniku Wil-helm v. Kugelgeni ja Breemeni kabeli altari-pilt kunstnik C. Walteri maalitud. Breemeni kabelis on ka Eesti tuntud kunstniku Weizenbergi valmistatud Kristuse kuju Eestimaa marmorist.

Kirikule telliti omal ajal orel kuulsa Saksa meistri Walckeri käest Lud-vigsburgist 60.000 rubla eest.

Kiriku kelladest on väiksem Tallinnas, suurem Valdaist valatud.

Oleviste kirik mõjub oma suurusega ja kaunilt-saledate arhi-tektuurjoontega. Kiriku pikkus väljastpoolt ümmarguselt 60 m, laius 34 m, peavõlvistiku kõrgus 31 m.

Oleviste kiriku läänepoolset külge moodustab kõrgelt võlvi-tud eesruum, mille keskkohalt kiriku hiiglatorn tõuseb. Torn eraldub teistest sellesarnastest ehitustest oma lihtsate kontuurjoontega. Torni läänepoolisel küljel leiame vanade Tallinna ehituste stiilis ukse, mille kohal kõrge, kunni kiriku keskvõlvistikuni ulatuv aken. Torni alumine neljakandiline kiviosa on hulga teravalt võlvitud orbadega kaunistatud. Peatorni alumise osa nurgad lõpevad ilutornikestega. Läbimõõdus kiiresti kahanedes, tõuseb torni pealmine osa kõrgele sinavasse õhku ja lõpeb kullatud ristiga. Oleviste kirik on kolmevõlvistikuline ehitus, millest keskmine kül-g-võlvistikudest kaks korda kõrgem.

Oleviste kirikutorni puust mudel hoitakse alal Provintsiaal-museumis.

Niguliste kirik (Rüütli tänaval)

(St. Nikolai Kirche).

Niguliste kirikust räägitakse Tallinna ajaloos juba 1316. a. Väliselt lihtne paekivi-ehtus, nagu teisedki Tallinna kirikud, kuid seda huvitavam näib ta sisemus, mis rikkalikult kaunistatud pilti-dega, vappidega, vanade puulõikeliste altari-ilustustega, epitaafi-

dega, puust nikerdatud seinapiltidega, palvetoolidega, kivireljeefidega ja teiste muinasmälestustega.

Haruldasematena nende muinasmälestuste hulgas esinevad: 1482. a. Lüübekis valmistatud 6,32 m pikkune puulõikeline altar (Schnitzaltar), mis lõunapoolses külgakabelis seisab, ja kokkupandav Püha Antoniuse altar.

Lahtivõetult on Lüübeki altaril näha 32 reljeefset puulõike-list pühakuju, nende vahel veel 32 vähemat. Kujud on värvidega üle maalitud ja osalt ka kullaga ilustatud.

Püha Antoniuse altaril on lahtivõetuna kolm pilti, ühel nendest Suur gildevanema Urbani pilt, kes 1654. a. altarit restaureeris. Kinnipanduna kujutab altar ühel pildil Püha Antoniust. Altari kunstiväärtuslikem pilt on Kristust leinav Jumalaema. Antoniuse kabelis leiame huvitava „Surmatantsu“ pildi, mis 16. aastaja alul maalitud. Pildi pikkus 7,5 m, kõrgus 1,60 m. Pilt kannab õpetuskirja, et igäüks valmistaks end surma vastu, olgu ta vaene või rikas, vägev või lihtnimene. Ühes piltiderea otsas seisab preester kantslis, tema kõrval surm vilega rongi eesotsas. Surmale järgneb luukere, kes paavsti poole pöörates ütleb (igal kujul on allkiri vanas saksa keeles): „Erandita kutsun sellele tantsule kõiki: paavste, keisreid ja kõiki olevusi, vaeseid, rikkaid, suuri ja väikesi; nüüd ei aita miski kahetsus.“ Teine luukere hoiab tantsul keisri kätt, kolmas keisrinnat, neljas kardinaali, viies kuningat jne.

Vanasti maeti kirikusse ka surnuid; seepärast on terve põrand hauatahvlitest kujunenud; kõige vanemal nendest seisab aastanumber 1330.

Kiriku seinu ehtivatest mälestustahvlitest on eriliselt huvitavad Rootsi linnapea Bugislaus v. Roseni oma, surnud 1651.

Alalejäänud vappide hulgas valdab tähelepanu altari lähedal massiivne Tiesenhauseni hõbedane vapp.

Niguliste kirikus on alal seisnud ka vanad raeherrade, preestrite, gildevanemate j. t. puust nikerdatud palvetoolid. Kiriku lõunapoolses seinas on väike raudustega müüriavaus, mille otstarve teadmata.

Kiriku ja koori seintel leidub palju toredaid puulõiketöid, pilte ja muistseid küünlalühtreid, millesse lõigatud annetajate nimed, mõned 1558. aastast. Niisama hoitakse kirikus alal mitmed vana-aegsed hõberiiastad, karikad j. m. s.; näit. muistne hõbekarikas 1495. aastast j. t.

1907. aastani näidati Niguliste kirikus Roseni kabelis muumiaks muutunud hertsog Duc de Croy surnukeha (suri 1702. a.), kellest arvati, et teda eluajal tehtud suurte võlgade pärast pole maamulda asetatud. 1907. a. maeti ta Eestimaa toleaege kubeneri juuresolekul hauda.

Endine surnuaed suurte pärnapuudega kiriku põhjapoolsel küljel on nüüd jalutuskohaks muudetud. Vanal ajal peeti sellel surnuaial ka laata.

Niguliste kiriku pikkus mõõdab seestpoolt 47,06 m, laius 22,5 m, torni kõrgus 96 m ($45\frac{1}{7}$ sülda). Hulga kabelitega ja vana ehituslaadiga kuulub Niguliste kirik kõige vanemate ja huvitavamate Tallinna kirikute hulka.

Püha-Vaimu kirik (Püha-Vaimu tänaval)

(die Kirche zum Heiligen Geiste).

Esimest korda räägitakse temast ajaloos 1316. a. Esialgu oli ta Püha-Vaimu haigemaja kirikuks. Ühes 1365. a. dokumendis nimetatakse teda „Capella domus S. Spiritus et pauperum“. Hiljemini kuulub ta magistraadi kirikuks (Ratskapelle). Magistraadi istungite alul ja lõpul peeti selles kirikus pidulikka palveteenistusi. Keskajal olid siin mõnikord ka linnavalitsuse istungid. 17. aastasajast peale on Püha-Vaimu kirik Luteri usu Eesti koguduse omandus.

Eriti tähelepanemise-väärilisest muinasvarast tuleks nimetada Püha-Vaimu kiriku puulõikelist altarit, 1483. a. töö, mis kujutab Püha Vaimu väljavalamist. Kantsli kohal ripuvad Luteri ja Melanchthoni pildid. Kantsel on 17. aastasaja töö. Peale selle leidub kirikus veel muid keskaja mälestusi.

Püha-Vaimu kirik on kahevõlvistikune ehitus; lae moodustavad kümme ristvõlvi, mis kiriku keskkohal toetuvad neljale tugevale kivisambale. Kiriku pikkus 36,3 m, laius 13,15 m, kõrgus 9,5 m.

Saledas, minaretikujulises tornis on kolm vana-aegset kella ladina- ja vanasaksa-keelsete pealkirjadega, kõige vanem 1433. a., teine 1638. a., kolmas 1653. a. Kiriku müüris Pika tänava pool tiksus hoolikalt muistne tunnikell.

Püha Miikaeli (Rootsi) kirik (Rüütli tänaval)

(die schwedische Kirche zu St. Michael).

16. aastasaja ehitus. Asub madalas ilma tornita kivihoones. Vene valitsuse alul oli ta haigemaja kirikuks, pärast, kunni 1716. aastani Vene garnisoni kirikuks. Alles peale seda muudeti ta Rootsi koguduse palvemajaks. Esimene rootsikeelne jumalateenistus peeti siin 30. sept. 1733. a. Kunni 1770. aastani oli kiriku-

hoone kahekordne; ülemisel korral asus linna „Spinnhaus“, mis eelnimetatud aastal maha põles.

Kirikus leiduvad mõned vana-aegsed mäletusmärgid. Sissekäigu lähedal samba küljes ripub 1647. a. ülespandud marmortahvel saksakeelse salmiga Tallinnas 1602. a. möllanud suure katku mälestuseks.

26. aprillil 1908. a. käis praegune Rootsi kuningas Gustav V külaskäigu puhul ka nim. kirikus.

Rootsi kirik on kahevõlvistikune ehitus, seestpoolt 36,04 m pikk, 15,20 m lai ja 7,72 m kõrge.

Vanemate Tallinna kirikute hulka kuulub veel

Püha Johannese hospitali kirik (S. Tartu maant.),

millest juba eespool kirjutatud.

Kaarli kirik (Kaarli puiesteel).

Praegune Kaarli kirik, mis Eesti koguduse oma, on võrdlemisi uue järgi ehitus. Sai valmis 1870. a. Põhjasõja päevil, 22. aug. 1710. a. laskis linna komandant ühes teiste Toompea alevi majadega Tõnismäel ka puust Eesti-Soome Kaarli kiriku maha põletada. Nimetatud kirik püsis Tõnismäel juba 1670. aastast peale. Pärast kiriku hävitamist läks osa koguduse liikmeid Püha-Vaimu kogudusesse, teine osa ühines lähedate maakogudustega.

19. aastasaja lõpul kasvas Luteri usku eestlaste arv Tallinnas juba nii suureks, et väike Püha-Vaimu kirik kitsana tundus. See andis tõuget Kaarli kirikut uuesti üles ehitada, kui mitte endisel kujul, siis ometi endise koha läheduses. Toompea gilde annetas kirikule asukoha; suuremad rahalised annetused järgnesid Eestimaa rüütelkonna (19.000 rubla), suurvürstinna Helena Pavlovna (15.000 r.) j. t. poolt.

Uue kahetornilise, Romaani stiilis kiriku plaani valmistas prof. O. Hippius, ehitustöid juhatas ins. R. Knüpffer. Kiriku katuse ja lae keskmine osa moodustab omapärase konstruktsiooni, mis prof. R. v. Bernhardi plaani järgi tehtud.

Kiriku sisemus mõjub avara valgusrikka ruumiga. Altarit kaunistab tuntud Eesti kunstniku prof. Kõleri poolt kumerasse võlvilõnarnasse maalitud (alfresko) „Lunastaja“ pilt.

Tornis ripub kaks vanaaegset kella (1696. aastast), mis mahapõlenud Kaarli kirikust siia toodud.

1909. a. pandi kiriku kumbagi otsa tunnikellad üles.

Jaani kirik (Peetri platsi ääres),

Eesti koguduse oma. Uue järgi Gooti stiilis ehitus. Ehitati arhit. A. Gabberi poolt 1862.—1867. a. Altari pilt on akadeem. C. Wenigi maalitud. 1919. a. seati kirikusse keskküte.

Katoliku kirik (Vene tänaval).

Praegune katoliku kirik *) asub sellel kohal, kus vanasti oli Dominikaani Püha Katarina nimelise kloostri refektoorium (söögi-saal). Selle kloostri rajasid esialgu Daani mungad Toompeale, kust ta altlinna üle viidi, praeguse Vene, Munga ja Müürivahe tänava vahele. Kloostrit piiras madal kivimüür, mille peavärvad seisid Vene tänava pool, praeguse postkontori lähedal. Kloostri hoovil olid aset Püha Katarina kirik, värvate vastas refektoorium ja võlvistikud, mis ühendasid kirikut refektooriumiga. Siin leidis veel kahekordne ait keldriga, mille kitsam külg Vene tänavale ulatus, mitmed majapidamise-ruumid ja sügavad keldrid, kust rahva-jutu järele maa-alune võlvistik Pirita kloostriisse viib.

Usupuhastuse-ajajärgul süüdistasid linnavalitsus ja gilded munkasid kloostri vara ja raha omandamises; neile pandi ette kloostrist lahkuda või Luteri usku astuda. Mungad lahkusid kloostrist, välja arvatud mõned elatanud, kellele luba anti kloostriisse edasi jääda. Kloostri ülemus võeti aga vahi alla ja lasti alles siis vabaks, kui ta osa ülelöödud kloostri vara oli tagasi annud. Kloostriisse jäänud mungad pistsid aga 1552. a. kloostri põlema ja surid ise tuleleekides. Kloostri maa-ala ühes varemetega läks osalt linna, osalt eraisikute kätte. Refektooriumi paigutati kool, 19. aastasaja alul aga katoliku kirik, mis 1840. a. suuremaks ehitati. 26. dets. 1845. a. õnnistati ta apostl. Peetruse ja Pauluse nimeliseks kirikuks **).

Kiriku tähelepanemise-väärilistest muinasvaradest võiks nimetada altari pilti, mis koopia kuulsast Guido Reni pildist ja Baieri kuninga Ludvig I kingitud.

Vene kirikud.

Tallinnas on järgmised 11 greeka-katoliku usu kirikut ja kabelit:

- 1) Aleksander Nevski peakirik Toompeal, ehitati 1895. kuni 1900. a. endisele lossiplatsile, selleaegse Eestimaa rüütel-

*) Путьеводитель по Ревелю и его окрестностям, изд. 1914 г.

***) Kloostri üksikasjalisem kirjeldus ja põhiplaan leidub E. Nottbeck ja Neumann, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval, II j. lhk. 125.

- konna ägedast vastuseisemisest hoolimata. Selle kiriku ehitus maksis omal ajal ligi miljoni rubla. Peatorni kõrgus 67,5 m.
- 2) Preobrashenski kirik, end. Püha Miikaeli nunna-kloostri. Praegusel kujul ehitati kirik 1830. a. Kloostri kirikuna seisab temal aastasadade pikkune ajalugu selja taga. Kuue ja poole aastasaja vältusel on ta näinud daanlaste, ordu piiskoppide, rootslaste, venelaste ja eestlaste valitsusi. 294 aastat peeti siin katoliku jumalateenistust, 173 a. Luteri usu teenistust; 1716. a. peale tuntakse teda greeka-õigeusu kirikuna.
 - 3) Vladimiri Jumalaema kabel, Preobrashenski kiriku lähedal, ehit. 1773. a.
 - 4) Püha Nikolai kirik, Vene tänaval. Praegusel kohal seis kirik juba 15. aastasajal, kuna nüüdne kirikuhoone 1827. a. ehitati.
 - 5) Kaasani Jumalaema kirik, Kaasani platsil, ehit. 1749, uuend. 1893.
 - 6) Siimeoni kirik, sadama-linnajaos Siimeoni tänaval. Praegusel kujul ehitatud 1755. a. Tornis kuus vana kella 1686, 1765, 1742 j. t. aastatest.
 - 7) Pühtitsa nunnakloostri Jumalaema kirik, Schubbe tän.; ehit. 1900.—1901. a. Kiriku alumisel korral on nunnade söögisaal ja kongid.
 - 8) Jumalaema kabel, Juhkentali haigemaja juures; ehit. 1894. a.
 - 9) Püha Nikolai kabel, Kalarannas; ehit. 19. aastasaja lõpu poole.
 - 10) Püha Aleksander Nevski kabel, Vene turul; ehit. 1888. a.
 - 11) Püha Nikolai Imetegija kabel, Balti vaksali ees; ehit. 1903. a.

Peale eespool-nimetatud kirikute on Tallinnas veel Juudi sünagog, V. Tartu maant.; ehit. 1883. a.

Surnuaiad.

Telliskopli surnuaed, avatud 1774. a. Vanade hauakabelite poolest kõige rikkalikum Tallinna surnuaedadest. Siin maamullas hingavad mitmed kuulsad isikud. Surnuaeda kaunistab tihe ilupuude mets.

Kalamaja surnuaed, kõige vanem Tallinna surnu-

aedadest. Avatud enam kui 200 aasta eest. Vanadel ristidel leijame aastanumbrid 1636. aastast.

Rahumägi, uuem surnuaedadest. Avatud 1903. a.

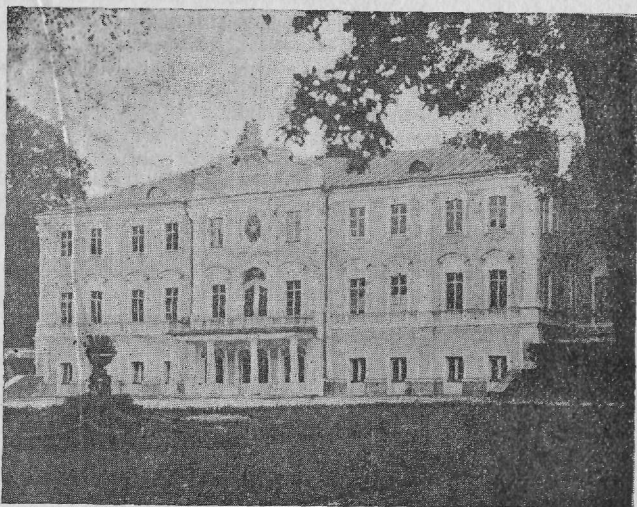
Mõigu surnuaed, Ülemiste järve ääres, asut. 1774. a.

Kaarli surnuaed, Ülemiste mäe all.

Vene ja katoliku surnuaiad, Kaarli surnuaia lähedal.

Tallinna muuseumid.

Eesti Kunstimuseum, Kadrioru lossis. Enamlaste võimu ajal ärarestatud Peeter Suure aegne Kadrioru loss seati

21. joon. Kadrioru loss — Eesti Kunstimuseum.

Eesti Valitsuse poolt korda ja anti Kunstimuseumile. Paljudes saalides esinevad enamasti kunstnik Weizenbergi raidkujud.

Eesti Rahva Muuseumi Tallinna osakond. Aju-tiselt „Estoonia“ teatri majas; sissekäik turu poolt otsast. Sisaldab hulga tähtsamaid mälestusasju Eesti rahva majanduslise ja vaimlise elu alalt. Suur korjandus vanu vaipu, sööginõusid, riideid jne.

Eesti Sõjamauseum, Vene tänaval nr. 5, teisel korral.

Rikkalik kogu Eesti vabadussõjas 1918.—1920. a. kogutud võidumärke ja mälestusasju.

Eesti Provintσιαalmuuseum, Toompeal Kohtu tän. nr. 6. Kogu mitmesuguseid mälestusasju Eestimaa ajaloost, nagu pildid, sõjariistad; taime- ja kiviriigi saadused: Eestimaa taimed, elajad jne. Rohkesti ajaloolisi pilta Tallinna ülevaatest ja ehitustest, vanad dokumendid, Tallinna reljeefplaan, Oleviste kiriku torni mudel j. m.

Tallinna vanade piltide ja raidkujude nimestik.

Õlivärvi-pildid.

- 5 suurt maaltööd piiskopi maja viilul, Vanal turul, 1433. aastast. Dominikaani kloostril altar XV aastasajast, Mustapealiste klubis.
- Altar XV aastasajast, Provintσιαalmuuseumis; varemalt Dominikaani kloostril omandus. Müüdi 1652. a. Jüri kirikule, kui teda pikne vigastas.
- Lüübeki altar XV aastast., Niguliste kirikus.
- Püha Antoniuse altar sealsamas.
- „Surma tants“ sealsamas.
- 20 õlivärvi-pilti Mustapealiste majas (pildigalerii XVII aastast.).
- 1 pilt piiskopi maja laes, Vanal turul.
- 6 pilti, Mustapealiste majas (Vene keisrite pildid).
- Katoliku kiriku altarpilt, koopia Guido Reni'st.
- 8 pilti XVII aastasajast, raekojas.
- Vanad pühapildid XVII aastast., Nikolai kirikus.
- Vanade piltide ja gravüüride kollektsioon, Provintσιαalmuuseumis.

Raidkujud.

- Ingli reljeefpilt (XVII aastast.), piiskopi maja õues Vanal turul.
- Reljeefpilt kivi peal, Frese aias Vene tän. nr. 20, XV aastasajast, kujutab jahipidu Tallinnas.
- Püha Georgi puulõike-pilt (XV aastast.), Mustapealiste majas.
- End. Heidenschildi maja eeskülg (XV aastasajast), Vene tän.
- Niguliste ja Püha-Vaimu kiriku tiib-altarid.
- Jüri kiriku tiib-altar, Provintσιαalmuuseumis.
- Hans Paulsoni mälestuskuju (1513. a.), Oleviste kirikus.
- Suure Rannavärava friis ja vapp 1539. a.
- Reljeefkuju kivil 1597. a., Mustapealiste majas.
- Reljeefkuju „Õigusejumalanna“ 1629. a., raekojas.
- Kivi-reljeefkuju, Pikal tän. majas nr. 59 (praegu muuseumis).
- Peale selle leidub mitmetel vanadel majadel (friisidel) kujusid ja pealkirju, näit. Vene turu kaelas j. m. *).

*) Lähemalt: F. Ameljung, Revaler Alterthümer.

Tallinna ajaloo tähtsamate sündmuste register.

Daani kuningas Waldemar II võidab Toompea kantsi ja asutab Tallinna	15. juun.	1219
Ordumeister Volkvin v. Winterstädt ehitab osalt tänini alalseisva Toompea lossi		1227—1228
Tallinn võtab Lüübeki õiguse tarvitusele		1248
Tallinn astub Hansa-linnade liitu		1284
Niguliste kirik ehitatakse		1317
Esimesed teated „Toomkoolist“		1319
Oleviste kirik ehitatakse		1329
Eestlaste „Jüri-õõ“	23. apr.	1343
Waldemar IV müüb Eestimaa Saksa ordule		1346
Esimesed teated Tallinna tänavate sillutamisest		1376
Pirita klooster asutatakse		1407
Esimene poeglastekool asutatakse Oleviste kiriku juurde		1424
Suur tulekahju hävitab hulga majasid		1433
Usupuhastuse tulek		1524
Pildisõda Tallinnas	13. sept.	1524
Niguliste kiriku juures avatakse poeglastekool		1525
„Kick in de Kõk“ nimelise vallitorni ehitamine algab		1532
Püha Katarina mungaklooster põleb maha		1532
Rootsi valitsuse aeg algab		1561
Daani-Lüübeki laevastik pommitab Tallinnat		1569
Venelased piiravad linna 30 nädalat	21. aug. 1570 kuni 16. märts.	1571
Venelased põletavad Pirita kloostri		1577
Venelased piiravad Tallinnat 7 nädalat		1577
Suur katk linnas		1591—1592
Nälg Eestis		1602
Esimene trükikoda asutatakse Tallinna		1608
Rootsi kuningas Gustav Adolf asutab gümnaasiumi end. Miikaeli kloostri	6. juun.	1631
Tulekahju hävitab suurema osa Toompeast		1684
Näljahäda		1696—1697
Linn kapituleerib Vene vägedele Harkus	29. sept.	1710
Naissaar ja Äigna saar võetakse linna käest Vene riigile		1742
Esimene ajaleht „Rev. Wöchentl. Nachrichten“ ilmub		1777
Vene linnaseadus võetakse tarvitusele		1786
Krimmi sõja puhul blokeerib Inglis-Prantsuse laevastik linna	1854—	1855
Tallinna kindlus kaotatakse ära		1857
Vabatahtlik tuleõrjude selts asutatakse		1862
„Estoonia“ selts asutatakse		1865
Balti raudtee avatakse Tallinna-Peterburi vahel		1870
Tallinna-Tapa-Tartu raudtee-liin avatakse		1876
Uus Vene linnaseadus hakkab maksma		1877
Esimene Eesti laulupidu Tallinnas		1880
Esimene Eesti leht Tallinnas „Virulane“ ilmub		1882
Vene keel asetatakse koolidesse		1887
Teine laulupidu Tallinnas		1896
Tallinna-Viljandi raudtee avatakse		1901

Tallinna-Haapsalu raudtee avatakse	1904
Kolmas Eesti laulupidu Tallinnas	1910
Peeter Suure ausammas avatakse	1910
Uus Saksa teater saab valmis	1910
Tallinnat hakatakse kindluseks ehitama	1912
„Estoonia“ teatrimaja avamine	24. aug. 1913
Enamlased võimu ahnitsemas	sügisel 1917
Oleviste kirik muudetakse Olevi rahvamajaks	1917
Esimene Eesti sõjaväeliste kongress	18.—20. juunil 1917
Eesti Maapäev astub kokku	1. juulil 1917
Maapäev kuulutab enda kõrgemaks võimuks	15. nov. 1917
Vene enamline valitsusevõim lahku Tallinnast	23. veebr. 1918
Eesti iseseisvus kuulutatakse välja	24. veebr. 1918
Eesti Ajutine Valitsus astub ametisse	11. nov. 1918
Asutava Kogu avamine „Estoonias“	23. aprillil 1919
Riigikogu astub kokku	jaanuarikuus 1921

Uuslinna tähtsamad ehitused.

Uuslinnas on 19. aastas. lõpul ja 20. aastas. alul rohkesti uusi ehitusi tekkinud, enamasti elumajad. Suuri kunstilisi ehitusi leidub nende hulgas aga vähe. Enam tähelepanevad on suuremate ehituste hulgas Eesti teater ja Saksa teater.

„Estoonia“ teatrimaja.

Tallinna uue Eesti teatri- ja rahvamaja*) ehitamise ajalugu algab õieti 1902. aastaga. Nimetatud aasta suvel oli Vene ja Saksa riigipea kokkusaamine Tallinna reidil. Sel puhul olid Tallinna Eesti seltside laulukoorid kokku astunud, et ühiselt riigipead tervitada. Tegelaste auks 3. augustil toimepandud pidusöögil „Estoonias“ tõuseb üldine soov ja saab avalikuks: Tallinna Eesti seltsid ühendada ja ühist peavarju soetada.

Kui 25. oktoobril 1902 Tallinna Saksa teater maha põleb ja naabrid uue teatri ehitamise plaanidega ümber käivad, astuvad ka Eesti seltsid oma teatrimaja teostamiseks samme. 30. aprillil 1903 määrab linnavolikogu Eesti teatri jaoks maksuta krundi, kuid Eesti seltside „kommunistlik“ ettevõtte ei meeldi kuberner Bellegardele ja ta jätab linnavolikogu otsuse kinnitamata. Vormilistel põhjustel asub „Estoonia“, kes teiste seltsidega omavahelise lepingu teeb, üksi loa muretsemisele, ja nüüd kinnitab kuberner

*) H. Raudsepp, „Paarsada aastat Eesti näitelava ajalugu“. „Kodu“ 1921. a., nr. 4.

juulikuul 1903. a. linnavolikogu otsuse, Eesti teatrimaja ehitamiseks „Estooniale“ maksuta krunti anda. Hiljemini loobuvad teised seltsid ettevõttest ja kogu asi jääb ainuüksi „Estoonia“ seltsi õlgadele.

1907. a. pöörab „Estoonia“ palvega siseministri poole, et luba saada Tallinna Eesti teatrimaja heaks üleriiklist korjandust ette võtta. Ministeeriumilt tuleb eitav vastus. Siiski saadakse Eestimaa kubernerilt kohaliku korjanduse toimepanekuks luba. Kuid korjandustega üksi ei saa poolemiljonilisi hooneid üles ehitada. Asutakse teisele teele. 23. jaanuaril 1909. a. registreeritakse „Estoonia“ teatrimaja osaühisuse põhikiri. Põhikirja järele

22. joon. Estoonia teater.

tohib osaühisus tegevusele asuda, kui tal 25.000 rubla osanikkude poolt kindlustatud. 23. augustiks 1909. a. on see tingimus täidetud, osaühisusel on koos 6980 rubla kassas ja 23.850 rubla eest kohustusi. 20. sept. 1909 võetakse vastu Soome arhitekt Lindgreni plaan, mille järele teatrimaja 460.000 rubla maksma läheks. Linn annab teatrihoone alla suurema krundi (1214 ruutsülda) ja lubab ehitamiseks prii liiva ja paekivi. Osatähtede müümiseks korraldatakse laialdane propaganda.

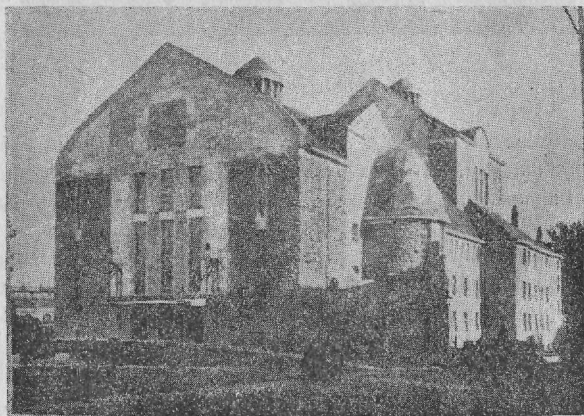
1910. a. suvel on Tallinnas suur laulupidu, millest laulukoorid üle eestlaste maa osa võtavad. Laulupidu puhul on 13. juuniks määratud „Estoonia“ teatrimaja nurgakivi panemine. Tahetakse seda teha suure pidulikkusega. Kuid kohalik kuberner, kes

Eesti rahvuslikkude püüete vastu süstemaatiliselt võitleb, määrab nii kitsendavad ja rahvuslikule tundele haavavad piirid, et pidulik talitus ära jäetakse. Veel samal sügisel ja talvel algab teatrihoone ehitusmaterjaali juurdevedu. 1910. a. jooksul kasvab osäühisuse kapitaal üle 40.000 rubla, 1911. a. tuleb juurde 20.000 rubla. 31. dets. 1911 on pooleliolev ehitus juba 207.144 rbl. maksuma läinud. Otsustatakse teha ehituse peale 275.000-rublaline hüpoteegilaen. 1912. a. lõpul on osäühisusel üle 2000 liikme, osakapitaali 113.617 rubla ja tagavara-kapitaali 17.347 rbl. 22. augustil 1913 on hoone valmis, kubermangukomisjon annab avamisloa. 24. augustil 1913 on uue teatrimaja pidulik avamine „Estoonia“ seltsi poolt, kes kogu hoone 35.000 rubla eest aastas osäühisuse käest ära rendib. Uus teater avatakse Shakespeare'i „Hamleti“ ettekandega.

Teatripool mahutab endasse 1000, kontserdisaal — 1200 inimest. Peale selle 2 vähemat saali, kumbki 300 inimesele. Kontserdisaalis on üks parematest orelitest Tallinnas, orelimeister Terkmanni töö. Teatrimaja all asub umbes 20 kauplust.

Saksa teater.

Suure turu ääres. Ehitati 1908.—1910. a. insen. A. Bubõri ja N. Wassiljewi plaani järele. Teatri saal mahutab 750 vaatajat.

23. joon. Saksa teater.

Et kohalisel Saksa seltskonnal väikese teatriskäijate arvu pärast raske tundub suurt maja üleval pidada, üüritakse teatrit teistele seltsidele ja ettevõtjatele välja. Praegu annab seal kõige sagedamini etendusi „Eesti draamateater“. Tulevikus kavatseb „E. draamateater“ ise endale teatrimaja ehitada, milleks juba aktsiaselts on asutatud.

*

Teistest uuslinna ehitustest on enam tähelepanemise-väärilised : Rahukogu maja Toompea äärel, kust avaneb kaunim vaade merele. 1903. a. tehti siit trepp alla Balti vaksali poole.

Tollimaja sadamas, ehit. 1870. a.

Balti raudtee vaksal, ehit. 1870. a.

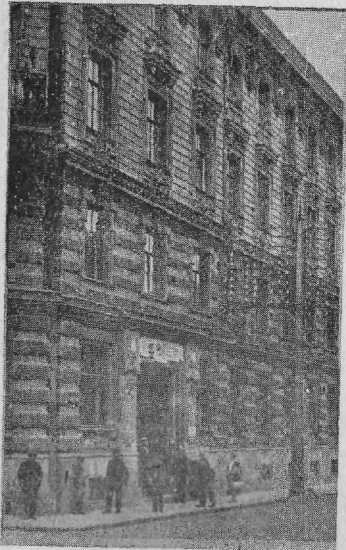

24. joon. Balti vaksal.

Postkontori-hoone, Vene tän., ehit. 1873.—1874. a., esialgu pangamajaks; omandati riigile 1900. a.

Tallinna I reaalkooli maja (end. Peetri realk.), Karjavärava puistee ääres. Ehit. 1882—1883 arhit. M. Höppeneri plaani järele. Üks parematest koolimajadest linnas.

Tütarlaste kommerskool, Jaani kiriku juures. Sai valmis ilmasõja ajal. Kõige suurem ja kaunim koolimaja terves Tallinnas.

25. joon. Postkontor, Vene tän.

Tallinna raamatukogu-hoone, end. Vene klubi, Karjavärava puiesteel. Ehit. 1894.—1895. a.

Linna tapamaja, Rie-senkampii tän., ehit. 1892.—1893. a.

Kohtupalati-hoone, end. ringkonnakohus Karjavä-ravas, ehit. 1893.—1894. a. kuberm. ins. Bernhardi plaani järgi.

Elevaator sadamas, ehit. 1892.—1893. a.

Turu kaubamaja, Suurel turul, ehit. 1899. a.

Tallinna Eesti lae-nupanga maja, Jaani tän. Suurem viiekordne ehitus Soome stiilis. Ehit. 19. aastasaja lõpul.

26. joon. Eesti pangamaja, Jaani tän.

Tallinna tööstus.

Kõige võimsama tõukejõuna on Tallinna suurenemist edendanud sigiv suurtööstus*), mille tõttu senine kaubalinn aegapidi ikka rohkem vabrikulinnaks kujunes. Soodsa kaubanduslise seisukoha tõttu arenes Tallinnas juba keskajal tööstus üsna kõrgele järjele; siin tegutses umbes paarkümmend organiseeritud ametiühisust (tsunftid). Täit hoogu võttis tööstus 19. aastasaja lõpu poole hulga uute vabrikute ehitamisega; varemalt töötasid siin enamasti pisemad vabrikud. Aastasaja pöördel ehitati Tallinna mitmed suured ja laialdased tööstuslised ettevõtted, nii et 1910. aasta ümber siin juba üle saja tehase töötas, valmistades tooteid üle 18 miljoni kuldrubla väärtuses. Töölisi oli ainult 15 suuremas vabrikus 6—7000 täisealist meesterahvast; kõige rohkem Balti raudteevabrikus ja „Dviigateli“ vagunivabrikus, kummaski 2000 ümber. Ilmasõja päevil 1915.—1916. a. tõusis Tallinna tööliste arv üle 20 tuhande.

Tallinna kindfuseks muutmine ja suure sõjasadama ehitamine hakkas siin lausa kullavihma puistama ja selle nõiavõimu jõul algas Tallinna suurem kasvamine-hooaeg. Sõjasadama ettevõttega ühenduses rajati Telliskopli poolsaarele suurepärased laevatehased ja nende juurde kuuluvad tööstuskojad: „Vene Balti“, „Noblessneri“ ja „Boecker ja Ko.“, kus tööd leidsid tuhanded inimesed. Koplis võrsus päris uus linn. Üksi Noblessneris töötas ligi 2000 töolist, Balti puuvillavabrikus veel rohkem.

Nagu raske rahehoog kaunile viljapõllule, nii pani ilmasõja lahtipuhkemine 1914. a. suvel Tallinna tööstuse närbuma. Kardeti nagu loomusunnil, et Tallinn milgi kombel sõja jalgu jääb.

1917. a. märtsirevolutsioonist alates kunni Saksa okupatsiooni ajani suikus Tallinnas tööstus kiirelt kadumisele. Tehased töötasid vaevalt hingitsedes. Ei suutnud ka Saksa okupatsiooni võim, selleaegse ilmariigi peale toetudes, siin lühikese ajaga mingit elustavat korraldust teostada.

Järgnev Eesti vabadussõda andis valitsusele vaevalt mahti tööstuse elustamiseks samme astuda. Kuid siiski võis märgata, et tööstuse-ettevõtted Tallinnas jälle elule toibusid ja tööle hakkasid, kuigi vähemal määral. 1919. a. lõpul töötas Tallinnas

*) H. Prantsu „Tuhandaastase Tallinna“ andmetel.

juba 75 ettevõtet kokku 5324 töölisega, peale selle sadama tehased 2240 riigitöölisega.

Järgmisel aastal suurenes tööliste arv tuntavalt. 1920. a. lõpul oli Tallinnas 67 suur-, 304 kesk- ja 604 väiketööstuse-asutust.

Suuremate tehastena töötavad praegu Tallinnas :

Aktsiaselts „Dviigateli“ vagunitehas Lasnamäel.

Asutatud aastal 1898 mõnede Riia ja Tallinna rahameeste poolt 3.600.000 rbl. põhikapitaaliga. Linnavalitsus andis seltsile kergendatud tingimustel Ülemiste mäel 90 tiinu maad; sinna tegi selts ühe aasta jooksul 20 ehitust, mille maa-ala 49.405 ruutn.

Üksikuid osakondi on tehasel 12, nimelt: saeveski, puu ümbertöötamine, malmi- ja vasevalamine, sepapada, treiali- ja luku-sepa-töötuba, mehaanika-töötuba, „värkskamber“, needimise-katlamaja, vagoni kokkupanemine, mehaaniline tislari-töötuba ja maalrikoda. Siis on tehasel oma elektrijõu-jaam 800 k.-v. mahutusega, mis kõiki üksikuid töökodasid elektrijõuga varustab. 1912. a. oli tehasel ka naftamootorite valmistamise sisseseade töötamas.

Tehases valmistatakse peaaesjalikult vagunid, nagu kauba- ja spetsiaalvagunid, nii kui tsisterne, jäävagunid, reisijatevagunid, alates neljanda klassi vagunitest kunni kõige peenema salongvagunini, tramvaivagunite platvorme ja sõjaväe erivagunid. Peale selle mitmesuguseid valamisi kunni tuhande puudani, vagunite tagavara-jagusid jne. 1906.—1913. aastani, kui olid rahutusteaastad, ei saanud vabrik jällegi täiel jõul käia. Nii oli tööviljakus 1910. aastal kõigest 70 vagunit kuus, kuna normaal-arv kuus oleks: 200—250 kaubavagunit ja umbes 20 reisijatevagunit.

Üleüldse on tehasest, tema asutamisaastast saadik kunni 1919. aastani välja lastud: 19.673 kauba- ja spetsiaal- ja 2042 reisijatevagunit.

Ühenduses väljalastud vagunite arvu kõikumisega muutub ka tööliste arv tehases. Kõige rohkem oli neid aastal 1901 ja nimelt 2380, kuna 1910. aastal nende arv juba 700 peale oli alanenud. 1921. aasta aprilli lõpul oli vabrikus 427 töölisi. See muutlik turuhindade seisukord ja väga madalad hinnad, mis Vene valitsuse poolt maksti, mõjus ka arusaadavalt tehase rahalise seisukorra peale halvasti ja ei lasknud ühtegi uuendust ettevõtte tegevuses läbi viia, nagu seda nõuab tehnika edu. Nii pidi tehas jagama oma saatust kõigi teiste vagunitehastega, kes ka kunagi üle ei saanud rahalisest kitsikusest.

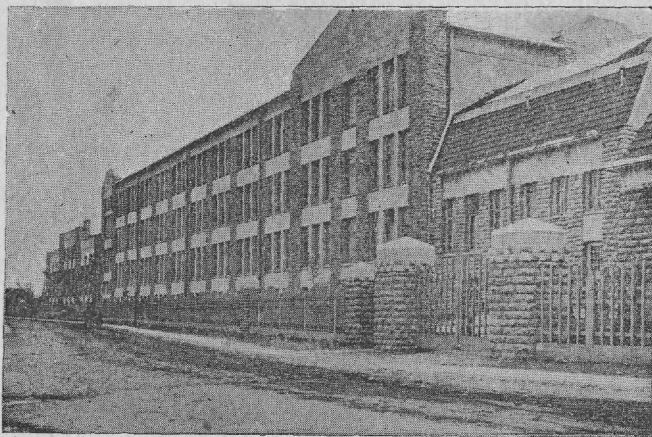
Jätkates piiratud arvu vagunite ehitamist, hakkas tehas ka vagunid remonteerima, kuna 1919. a. Eesti Valitsuse poolt ka vedurite parandustööd lisaks tulid. Siis hakati valmistama ka põllumajandustöös tarvilinevaid masinaid, nagu: sahku, tuulimasinaid jne. ja mitmesuguseid tislereid. Põllutöömashinade ehitust kavatakse laiendada nii, et neid ka Venemaale saaks eksporteerida, niisama ka taluvankrite valmistamist. Selleks kutsutakse tehases ellu isearaline jaoskond.

Eesti mehaanilise puutööstuse aktsiaselts A. M. Luther,
S. Pärnu ja Tatari tän. 53.

See on üks kõige vanematest ja kuulsamatest Tallinna vabrikutest oma alal. Asutatud aastal 1887 Ch. Lutheri poolt nime all „Puutööstuse-vabrik A. M. Luther“.

Oma tegevuse eesmärgiks seadis vabrik puutööstuse edendamise ja nende saadustega kauplemise sise- kui ka välisurul.

Aastal 1897, s. o. 10 aastat pärast vabriku asutamist, oli tööliste arv saja pealt juba 670 peale tõusnud. Vabrikule ehitati

27. joon. Lutheri vabrik, S. Pärnu maanteelt.

mitu jaoskonda juurde ja ta hakkas juba palju suuremal arvul mitmesuguseid puusaadusi valmistama, millest nimetatud olgu väga laialt tarvitatavad Ameerika stiili kirjutuslauad.

Peale üleminekut aktsiaseltsi kätte hakkas vabrik suuresti edenema ja omandas lühikese aja jooksul üleilmlise kuulsuse. Vabrikus valmistatud tööde headusest räägivad kõige selgemat keelt suured auhinnad, mis vabrik oma saaduste väljapaneku puhul mitme riigi poolt on omandanud. Kuid kõigile enne- mini saadud auhindadele krooniks on 1900. aastal üleilmlisel Pariisi näitusel vene jaoskonnas saadud kõige suurem auhind „Grand Prix“.

Vahepeal suurenes vabriku tegevus veelgi tuntavalt, nii et 1911. a. vabrikus juba 1735 töölist töötas. Et vabrik kõige rohkem Venemaaga läbi käis, sealt toorest materjaali sai ja vabrikus valmistatud saadusi suurel hulgal sinna müüs,

siis asutati Novgorodi kubermangu Staraja Russa linna jaoskond 400 töölisega. Vabrikus valmistatud saadustest läks seitse kaheksandikku välisurgude tarvis, kuna siseturu jaoks ainult üks kaheksandik jäi. Väljamaal olid vabrikul kaubaturgudeks peaaesjalikult Saksa, Austria-Ungari, Prantsuse, Itaalia, Inglismaa, Belgia, Hollandi, Hispaania, Türgimaa ja palju teisi. Siis saadeti kaupasad veel üle Londoni kõigisse Inglise asumadesse ja üle Saksamaa — Hamburgist Lõuna-Ameerikasse.

Vabriku kaupasad on kaunis laialdaselt tarvitatud. Brüsselis, Pariisis ja

28. joon. Lutheri vabriku üks kaubaladu ja pakkimisruum.

Londonis liiguvad praegu elektri-uulitsaraudtee vagunid, millel Lutheri vabrikus valmistatud vineer-istepingid tarvitusel, ja isegi palavas Aafrikas jooksevad mustanahalised Kameruni naised Lutheri vabrikus valmistatud kartongidega ringi ja istuvad leentoolide peal, millede kodupaik Tallinn on. Ka suurematel Inglise ookeanilaevadel on reisijate kabinetid Lutheri paneelidega ehitud.

Rahua ajal, kui vabrikus juba 2.200 mees- ja naistöolist töötas, oli öö-päeva tööviljakus 24.000 toolipõhja. Sellest võib järeldada, missugusel arvul vabrikust kaupasad välja saadeti.

Praegu töötavad vabrikul järgmised jaoskonnad: plattide-, vineeri-, kartongi-, keemia-, saeveski-, lukusepa- ja sepa-jaoskond. Töölisi oli aprillikuus 1921. a. 837.

Vabrikul on oma juurdeveo-raudtee. Nimelt käivad hoovi peale laia- kui ka kitsarööplise harud, mille abil toorest materjaali kerge vaevaga vabrikusse saab tuua ja valmis saadusi ekspordamiseks peale võib laadida.

Tellimised on sõja tagajärjel soiku jäänud, kuid väikesel viisil ekspordeerib vabrik siiski kaupsid Inglismaale, Belgiasse ja Saksamaale.

Lutheri vabriku juurde ehitati 1905. a. K. Lutheri nimeline rahvamaja Soome stiilis; maja mahutab kontserdisaali ja söögiruumi tööliste jaoks.

29. joon. Lutheri vabriku rahvamaja.

Peale Lutheri puutööstuse-vabriku töötavad Tallinnas veel: M. M. Makarovi saeveski, Narva tän. 27, asutatud 1810, töölisi umbes 200, ja K. Jürgens'i saeveski; puutööstuse-vabrik „Silva“, end. Rotermani vabriku ruumides, töölisi 50.

Põhja paberi- ja puupapi-vabrik,

Suurel Tartu maanteel.

Asutatud umbes 1894. a. advokaat Ernst Osse ja Ko. kaubamaja poolt; läks ostuteel aktsiaseltsi kätte 1918. a.

Vabrik töötab kahe suure osakonnaga, paberit ja tselluloosi valmistades. Paberi-osakonnas töötas 1921. a. 3 paberimasinat, kuna neljas tööpuuduse pärast täiesti seisis. Kolmest töötavast

paberimasinast valmistab üks masin kuiva tselluloosi, ekspordi tarvis.

Et Eestis tarvisminev paberihulk väike, siis töötab vabrik peajasjalikult väljamaa turu tarvis. Iga masin üksikult võib öö-päeva jooksul valmistada 700 kunni 750 puuda. Kui vabrik täie jõuga töötab, siis oleks öö-päeva läbikäik umbes 3.000 puuda. Aastane normaal-produktsioon — 800.000 p. tselluloosi ja 600.000 p. paberit. 1921. a. aprillikuus oli tööliste arv 710.

30. joon. Põhja paberi- ja puupapi-vabrik.

Paberisortidest valmistatakse rotatsiooni- ja konspekt-trükipaberit, siis veel albumi-, tapeedi-, mundstüki- ja suhkrupaberit; viimast veeti määratul hulgal Venemaale.

Tselluloosi töötab vabrik rohkem oma kui väljaveo tarvis.

1921. a. seadis vabrik masina üles, mis ajalehtedele paberit hakkas valmistama umbes 2400 p. päevas.

Tallinna paberivabrik E. J. Johanson, A. S.,

Maakri tän. 25.

Töölisi oli aprillikuus 1921. a. 155. Üks suurematest ja vanematest vabrikutest Tallinnas. Aastane normaalvalmistus 400.000 puuda paberit.

Balti puuvilla-vabrik, A. S.,

Telliskopli tän. 21. Asut. 1899. a.

Suurejoonelised ehitused. Sisseseade kuulub moodsamate hulka. Tööliste normaal arv 1400. Aastane produktsioon 37.250.000 arss. riiet, puuvilla töötab ümber 179.000 puuda.

Metalltööstuse alal

töötab Tallinnas võrdlemisi kõige rohkem suuremaid tehaseid; nendest tähtsamad:

Tallinna sadamatehased

(praegu riigi käes).

Piki Siimeoni uulitsat, siis promenaadi äärt mööda kunni tolliladu õueni, lõppedes raudteerööbaste alul, piirab tehaseid kivi- aed kui Hiina müür, võttes möödaminejalt võimaluse otsustada, mis õieti selle müüri taga peitub. Ehitused on madalad ja peituvad täiesti müüri varju; kaugemalt võib hoolas vaataja korstnat tähele panna ja arvata, et seal mingisugune tööstusline asutus võib olla.

Arvatavasti on tehased Peeter Suure asutatud, kuna enam jagu ehitusi aga Anna Joanovna ajal on ehitatud. Port, tema tehased kui ka sisseseaded olid endiste purje- ja aerulaevade parandamise kui ka varustamise jaoks asutatud.

Ilmasõja lahtipuhkemisega oli port sunnitud töötama ööd ja päevad. Tööliste arv tõusis 5000 peale.

Sõja ajal toodi juurde 3 ujuvat dokki ja 2 tõstekraani.

Sadamatehased algasid oma tegevust Eesti Vabariigis 18. nov. 1918. a., s. o. kohe peale seda, kui Saksa okupatsioonivõimud meie riigi piirilt hakkasid lahkuma. Tehaste ajutiseks juhatajaks määrati siis valitsuse poolt J. Kesküll, kui kauaaegne vanem meister endises Vene portus.

Vabariigi sõja ajal hakkasid tehaste töökojad sõjaväele tarvisminevaid asju parandama ning korda seadma, mis sakslaste poolt veel olid maha jäetud. Tolleaegse soomusrongide seadja, nüüdse aseadmiraal Joh. Pitka korraldusel hakati nii kitsaroopalise kui ka laiarööpalise vagunid soomustama; tööd tehti nende kallal ööd kui päevad.

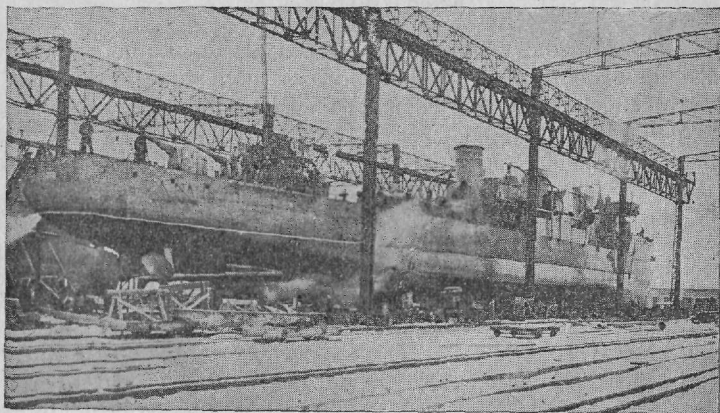
Kui meil Eestis sõjalaevastikku organiseeriti, seati laevastik tehastes võitlusvalmis, kõigi raskuste peale vaatamata, materjaalide jne. näol, mida meil Eestis sel ajal saadaval polnud. Sõja-aja kestusel parandati tehastes tuhandeid püssa, kuulipildujaid ja suurtükke, ja kõik kindlused seati korda. Ka valmistati sõja ajal väljamaa sõjalaevadele ja kaubalaevadele kõiksugu asju, mis väljamaalaste poolt heakskiitmist leidsid. Tehased kuulusid peaaesjalikult sõjavõimude alla.

Rahule üleminekuga anti juulikuus 1920 sadamatehased kaubandus-tööstusministeeriumi tööstusosakonna alla.

Tehases on olemas peajasjalikult kõik tarvilisemad töökojad ja ujuvad dokid, milles enamalt umbes 1400 töolist töötas, nendest üle 300 kuuteenijat ja ametnikku; viimaste teadete järele on tööliste arv 800 ümber.

Tehaste peatööd oleksid praegusel ajal laevade parandused, Prantsusmaalt Eestisse toodud autode kordaseadmised ja teised vähemad tööd. Ka on kavatsus merejõudude juhatajale alluvaid traalerid navigatsiooniajaks korda seadma hakata.

Et töövilkakust tõsta, selleks on praegu preemia kava vastavatele ametiasutustele otsustamiseks ette pandud; ka on otsustamisel tehaste üleminek Kopli tehastesse, sest sennised kitsad ruumid ei vasta praegusele tööstusele.

31. joon. Laeva ehitamine Noblessneri juures.

Peale sadamatehaste leidub Tallinnas veel kolm eespoolnimetatud laevatehast Kopli poolsaarel, need on Vene Balti, Peetri ja Loode metallurgia- ja mehaanika-laevatehased. Nimetatud tehaste ehitus ei jõudnud aga ilmasõja päevil lõpule; hiiglasuured tehaste hooned, tööliste kasarmud, dokid, kaugelepaistvad tõstekranad püsivad siin kadunud suurriigi parandusena. Eesti Valitsuse päevil hakkas töö mõnes nendest elutsema ja suureneb aegapidi. Parandatakse niihästi oma kui ka väljamaa laevu, ehitatakse uusi jne.

Aktsiaseltsi „Fr. Krull'i“ masinavabrik,

Telliskopli tän. 28, asutatud 1865. a. Valmistab mitmesuguseid masinaid, nagu viinavabrikute sisseseadeid, turbamasinaid, põllutööriistu jne. Tööliste normaalarv 300—400.

„Volta“ A. S.,

Soo tän. 27. Valmistab kõiksugu elektri-tarbeasju ja -masinaid.

„Ilmarine“ A. S., end. Wiegand.

Masinate valmistamise, rauavalamise vabrik. 1920. a. sea-dis üles esimesed terasevalamise ahjud Eestis. Vedurite parandustöökojad j. m. s. Normaalne tööliste arv umbes 300. Edaspidi kavatseb valmistada traktorid ja naftamootorid („Russ“ tüüpus). „Ilmarine“ hakkab lähemal ajal ka sordirauda valmistama. Sellekohased masinad jõudsid kohale 1921. a. suvel.

Keemiatööstuse alal

on Tallinna tehastest kõige suurem A. S. Rich. Mayeri oma, Falkspargi tän. 31. Asutatud 1896. a. Valmistab enamasti välja-veo jaoks. Tööliste normaalarv 350—400.

Keemiatööstuse alale kuuluvad ka Tallinna tikuvabrik, asut. 1863. a.; aastane normaalproduktioon umbes 13 miljonit toosi; töölisi 60.

Siis veel linna gaasivabrik ja elektriijaam.

Auru-värvikoda G. Birk, Maakri tän. 23, üks vanematest ettevõtetest Tallinnas, asutatud 1820. a.

Toidu- ja maitseainete tööstuse alal

valdab tähelepanu Rotermanni jahu- ja leivavabrik, Mere puiesteel, mis praegu linna käes rendil ja mis tervele linnale leiba valmistab. Uuem moodsa sisseseadega vabrik hulga töökodadega.

G. Brockhauseni jahuvabrik, Narva maant. nr. 15. Linna piimaäri; töölisi 50. Rosen ja Ko. piiritus-

vabrik*), Mere puiesteel, asut. 1876. a., end. koondusfirma 257 Eesti-, Liivi- ja Kuramaa piiritusvabrikule.

Peale selle mitmed töökojad, kus alla 20 töölise.

Nahatööstuse alal :

Eestimaa nahavabrik Th. Grünwald, Maakri tän. 19; töölisi umbes 40.

Kivide ja muldade ümbertöötamine :

Telliskivi-vabrik A. Mäeberg, telliskivi-vabrik „Baltika“, lubja-ahi ja kivimurd L. Simsivart ja Ko. j. t.

Hädaliste elutarviduste valmistamiseks on meil Eestis lühikese aja jooksul asutatud terve rida vabrikuid.

Kõigile neile lisaks avas 1921. aasta alul oma tegevuse

I Eesti mehaaniline saapavabrik,

S. Tartu m. 61, Tallinnas. Asutajateks on Rakvere „Sakala“ nahavabriku omanikud vennad Steinid.

Kogu sisseseade on muretsetud Saksamaalt kõige parematest ja suurematest firmadest, nagu „Adler“ ja „Menus“, ja mahutatud kolme suurde saali, nii et esimesse saali nahk sisse viiakse ja kolmandast tarvitamiseks täiesti valmis saabas välja tuleb. Sisseseade on niivõrd täielik ja vastab uuema aja tehnilistele nõuetele, et vabrik päevas umbes 350 paari saapaid võib valmistada.

Mis vabrikus valmistatud saabaste müügisse puutub, siis annab omanik kindlustuse, et nad praegusest turuhinnast umbes tuhat marka odavamad tulevad s. o. 100 prots. odavamad kui praegune hind, sest ära jääb kõrge tollimaks ja välisvaluuta kursivahe.

Tööjuhatajateks on palgatud sellel alal täiesti vilunud neli meistrit-sakslast, kuna töolisteks on pea kõik endise Vene „Skorohodi“ firma töölised. Üleüldse võetakse töölisi umbes saja ümber vastu. Vabrik algas tööd 15. veebr., aprillis 1921. a. töötas juba 44 töolistega.

Õlikivi destilleerimise tehas Tallinnas,

mis Lukk ja Meneli poolt Boeckeri tehases avati, algas 1921. a. märtsikuus oma tegevust. Kõik vabriku sisseseade on Inglismaal valmistatud; edaspidi võib vabriku suurendamise puhul suurema osa sisseseadet muidugi siin valmistada.

*) 1921. a. alul töötas Roseni piiritusvabrik 39 töölisega.

Destilleerimise algust käisid vaata maskaub.-tööstusministeeriumi tööstusosakonna juhataja ja mäeasjanduse valitsuse juhataja. Üleüldiselt on töökaik järgmine: aurukatlast lastakse aur kuumendajasse, kus ta temperatuur kunni 600 kr. ja kõrgemale tõuseb. Kuumendaja ehk superheater on Inglismaa kõige viimase aja leitud ja kujutab enesest tarvituseloleva meetodi, s. o. auruga õli väljaajamise kõige tähtsamat osa. Kuumendatud aur läheb tulekindlast kivist valmistatud tornikujulise püstretordi alumisest osast sisse ja tungib läbi õlikivi, mille temperatuuri ta 540 kr. kunni 580 kr. tõstab. Et soojus täiesti ühtlaselt õlikivisse sisse pääseb, on õli väljaanni % suurem kui harilikul destilleerimisel. Õli aur, mis end retordi ülemisse otsa kogub, läheb suurtesse sammastesse — jahutajasse ehk kondensaatorisse, kus ta õliks muutub ja jahutajas olevale veele suurde kogumisbasseini ujuma jääb. Gaasid, mis ei kondenseeru, lastakse esialgu vabalt välja, kuna edaspidi nende jaoks reservuaar tehakse ja nad kokku kogutakse kütmise otstarbeks.

Selle vabriku käimapanemisega on õlikivi kasutamises suur samm edasi jõutud. Hea kordaminek võib siinjuures määratu tähtsusega tagajärgi luua, millele tervet ulatust Eesti tööstuse kohta tema kogu tähenduses veel hinnata ei suudeta.

Nagu kuulda, olevat sisseseade 15 miljonit E. m. maksma läinud. Töö alguseks olid kohale sõitnud suuremate Inglise raha-ringkondade esindajad, kes valmis on ettevõttesse suuremaid summasid panema, kui õli destilleerimise majanduslised väljavaated head ja riigi poolt ettepandivad tingimused on neile soodsad.

Uued vabrikud Tallinnas.

Nööbi- ja karbi vabrik.

Plekitööstuse vabrik „Dedalus“, Narva maant., on nüüd Saksa maalt kõik oma valmistusabinõud kätte saanud ja töö on alanud.

Esimese joonega on hakatud tegema peaasjalikult püksinööpa, muu seas ka vedrunööpa, nõndanimetatud „drukknööpa“, ja apteegirohu karpa, kuid lähemas tulevikus hakatakse valmistama vedrunõelu, paberinäpitsaid, naelnööpa, ka terassulgi ja emailitud nõusid. Nõudmine uue vabriku saaduste järele on suur.

Kirjutussulgedehetas, Riisenkampfi tän. 54.

Uus tubakavabrik.

Pirita tee ääres oleva maja, Russalka ja Marienbergi vahel, mis omal ajal mereväe-ohvitseride majaks taheti teha, aga sõja tulékul pooleli jäi, on nüüd salkkond Tallinna rahamehi ära ostnud ja lasevad ta tubakavabrikuks ümber ehitada. Ehitustööd on juba alanud.

Ühisuse „Savi“ savitööstuse-tehas, Kadaka teel nr. 16. Ettevõttes on 10 töölist ja ta valmistab igasuguseid savinõusid, telliskiva, ahjupotte, schamottkiva jne.

O. Ü. „Havanna“ tubakatehas „Havanna“, Kopli tän. 20-a. Tehasel on 35 töolist ja ta töötab mehaanilisel jõul, valmistades paberossa, sigarid, sigaretta ja piibutubakat. Igapäev töötab läbi 50 puuda tubakat.

Peale eespool-nimetatud tööstusasutuste on Tallinnas umbes 20 trükikoda, nendest suuremad K. Ü. „Vaba Maa“, Pikk tän. 54—58, „Ühiselu“, Pikk tän. 36, Tallinna E. Kirjastus-Ühisus“ („Päevaleht“), Pikk tän. nr. 2, Riigi trükikoda, Toompea lossis, j. t.

Tallinna kaubandus.

Tallinna sadam. Transiitkaubad.

Eesti pealinn Tallinn pole mitte ainult suure tähtsusega Eestile enesele, kui selle maa suurem kaubanduslik keskkoh, vaid tema tähtsus selgub päev-päevalt ikka enam kõigile nendele maadele, kus hakkab maad võtma arusaamine tuleviku väljavaadete kohta kaubanduses Venemaaga. Rahutegemine Venemaa ja piiriikiide vahel kõrvaldas sennise arvamise, nagu oleks Lätimaa, s. o. Eesti lõunapoolsem naaber, oma söödsama geograafilise seisukoha tõttu üheks tähtsamaks võistlejaks Eestile; seda juttu korrutati veel siis, kui Eesti oma rahuga hakkama oli saanud. Hilisem rahu Läti ja enamluse vahel on aga nendega päri olnud, kes julgesid oletada, et Euroopa majanduslikud suhted on sõdade keerus niivõrd muutunud, et endised transiitmaadki on ununenud ja asemele on astunud uued teed ning väravad, mille kaudu juhitakse ilma kaubandust. Üheks niisuguseks uueks transiitmaaks Venemaa jaoks on tänapäev ja vähemalt lähemas tulevikuski kindlasti Eesti. Eesti ja tema sadama Tallinna peale on koondatud viimasel ajal ilma äritegelaste pilgud. Tallinn on värv idasse, eeskätt Venemaale; nii nimetatakse seda meie linna tihtilugu Euroopa ajakirjanduses. Sellelt seisukohalt asume vaatlema Tallinna majandusolusid.

Tallinna sadama seisukoht on geograafiliselt järgmiselt kindlaks määratud: 59 26' 36" põhjalaiuse ja 24 45' 15" idapikkuse all, Greenwich'ist arvatud. Lahte varjavad mitmelt poolt saared, nõnda et Tallinna laht on väga sünnis laevadele varjupaigaks.

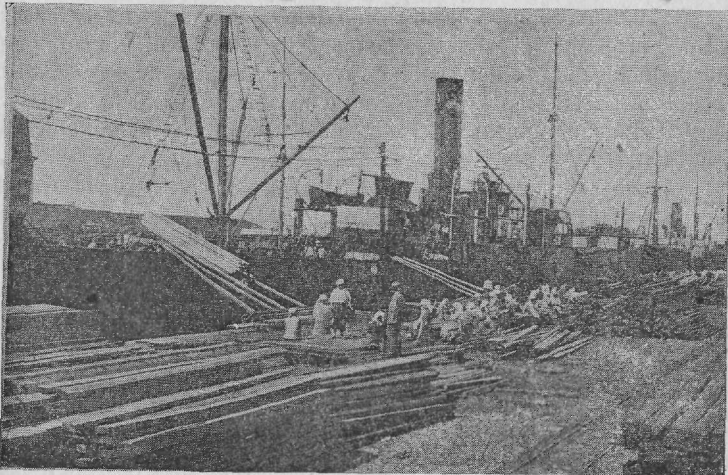
Viimaste 25 aasta jooksul valitses kõige kõvem külm talvel 1902. a.; Tallinna sadam külmas siis kinni 109 päevaks, s. o. 30. dets. kuni 18. apr.; 1904/5, 1909/10 ei külmanud sadam sugugi kinni. 1914/15 külmas Tallinna sadam kinni 21 päevaks. Uuemal ajal on kõigist nendest jääolude läbi tekkinud raskustest üle saadud uuemoeliste jäälõhkujate abil.

Siin tuleb veel meeles pidada, et vene jäälõhkuja „Vane-muine“ Eesti-Vene rahulepingu põhjal Eesti kätte läheb ja seega liikumisolusid eriti just Tallinna sadamas suuresti aitab kergendada.

Tallinna sadama sildade üleüldine pikkus on ümmarguselt 3400 m. Sadama sügavuse kohta muulide ääres võiks ette tuua ametlikkude andmete põhjal, et see kõigub 6 ja 9 m (16 ja 30 jala) vahel. Sügavus reidil on 15—35 m (8—15 sülda). Reid on varjatud tuulte eest igalt poolt, peale põhjatuulte.

Ametlikkude andmete põhjal võivad aset leida sadamas 17 laeva, kogumahutusega 65.000 tonni ja 20—30' sügavused.

Laduruume on Tallinnas rohkesti. Sadama ladude mahutus ulatub 1.202.729 kuupm. (43 miljonit kuupjalga). Suure osa sellest laduruumist moodustab Balti raudteevalitsuse poolt a.

32. joon. Pilt Tallinna sadamast.

- 1890/91 ehitatud elevaator, mis oma tegevust algas 1. novembril 1891. Ruum on 17 m kõrge ja kuuekordne. Kõrval-ehitus tõuseb aga 31,5 m kõrguseni. 1914. a. käis elevaatorist läbi ligi 495.102 kvintaali (3.168.654 puuda) vilja.

Tallinna sadama sidumisiini mahutus kujuneb järgmiselt: Häil nr. 1 (Uus häil). Idakallas 295,6 m (19,5—20 jala sügavusega põhjapoolsel otsal, sügavus lõunapoolsel otsal 14,5—19 jalga). Lõunakallas 67,3 m (12—14,5 jalga sügav). Läänekallas 164 m (12,75—23 jalga sügav). Põhjakallas (puusild) 83 m (7—20 jalga sügav).

Häil nr. 2 (Viktoria, Baikovi ja Kaupmehe silla vahel). Viktoria sild 240 m (22,5—24 jalga sügav). Baikovi sild kanalite vahel 73,8 m (21,5—23,5 jalga sügav). Clayhills'i kanalist kuni raudsillani 104,4 m (20,5—25 jalga sügav). Kaupmehe silla lõunarand 239,4 m (26—27 jalga sügav). Kaupmehe silla idaots — 86,7 m (23,75—24 jalga sügav).

Häil nr. 3 (Kaupmehe ja Läänemuuli vahel). Kaupmehe silla põhjapoolne rand 336,7 m (25—26 jalga sügav), Tallinna sild 101,6 m (14—24 jalga sügav). Põhjamuul 404,7 m (sügavus 16—27—29 jalga). Idamuul 277 m (sügavus 20,5—26,5 jalga). Lõunamuul. Põhjakallas 212 m (sügavus 21—24 jalga, välja arvatud vana brandvahi-maja koht, kus sügavus on 8,75 jalga). Lõunakallas 212 m (sügavus 16—18—19 jalga).

Tallinna sadamas on neli ujuvat dokki, kus laevad üles tõstetakse; on võimalus ka kahte dokki ühendada, — siis võib üles tõsta nii suured laevad, nagu meie „Kajak“.

Tallinna sadama sildadel on raudtee, mis võimaldab laevast kraami otsekohe vagunitesse panna. Et sillal veel kranad puuduvad, mille abil imekerge tööd on teha, on raskete asjade tõstmiseks 7 ujuvat tõstekrana; mõni nendest võib tõsta kuni 75 tonni. Kranade poolest on Tallinna sadam palju rikkam kui vanal Vene ajal.

Peale selle on sadamas lähemaid osasid suurte sildade vahel, mis kaubalaevadele sündmatud, mis aga buksiirlaevade, sadamapraamide ja muude vähemate aluste seisukohtadeks ära kasutatakse.

Umbes säärane oli seisukord, kui Eesti riik rajati. Vahepeal on Eesti riik suurejoonelise kava välja töötanud, et oma pooltki võimalusi pakkuda transiitkaubanduse edenemisele Eesti kaudu. Selle kava vähemalt osaline teostamine on lähemate kuude küsimus, nimelt on praegu käsil Läänemuuli tööde lõpetamine; pärast seda suurt tööd astutakse edasi kavas ettenähtud piiride ja sihtide poole. Selle kava põhjal oleks Tallinna sadam tulevikus ligikaudu järgmine:

Praegune Kaupmehe sild jätkatakse kuni Jahtklubi muulini, mis ära lõhutakse ja välja kistakse. Rööbiti sellega jätkatakse ka Viktoria sild sama pikkuseni. Samuti jätkatakse uue häilu lõunapoolne ots kuni idamuulini ja idamuul ehitatakse sillaks ümber. Kõigi sildade vahe süvendatakse 30 jalani*), sildade vahele ehitatakse avarad aidad ja pannakse käima elektrikranad 1,5—5 tonni tõstejõuga, mis kõik kokku suurendaksid sadama tonnaashi 250.000 tonnini, praeguse 65.000 tonni asemel. Peale selle süvendatakse praegust Admiraliteedi häilu ning laiendatakse teda. Sel moel asutatakse temast tulevane tollihäil, kuhu sisse sõidavad vähemad kauba- ja reisilaevad. Häilu ümbrus, kus asuvad praegu sadama tehased, puhastatakse ära ja asemele ehitatakse uuematele nõuetele vastavad kaubaruumid, vaksalid, võõrastemajad ja muud tarvilikud asutused; nii kujuneks sellest, väikese müüri ümbristatud häilu ümbrusest väike porto franco, vabasadam, mida täiendaks kavatsetud laialdane Baltiski sadam. Kala- ja ranna-

*) 1921. aastast peale on juba sildade vahe 30 jalani süvendatud, nii et sadamasse võivad tulla ka suuremad väljamaa laevad.

laevade jaoks ehitatakse kalaranda rannasõidu-sadam, kust linnale puid, kalu ja muid kodumaa saadusi sisse veetakse. Eriti kalapaatide jaoks ehitatakse uue-moeline kaetud sadam, kus kalakaup niihästi päikese kui ka vihma eest varjatud oleks ja kus kalamehed oma kaupa otse tarvitajatele võiksid müüa. Edasi randa mööda ehitatakse praegune uus sadam, endine miinisadam suureneks kaubasada-maks, kuhu kunni 500.000 tonni laevu mahuks. Selle sadama lõpulik kava on alles väljatöötamisel ja selgub lähemal ajal.

Tallinna sadamasse tulnud laevade arv.

Kaubandus- ja tööstusministeeriumi andmete järele on 1920. a. Tallinna sadamasse kaubalaevu sisse tulnud kokku 2975 laeva 295,803 netto tonni mahutusega.

Rahvuste järele jagunevad need laevad järgmiselt :

	Arv	Mahutus
Eesti	2249	88976,52
Inglise	14	13655,13
Ameerika	8	20303
Prantsuse	2	2380
Saksa	104	57318,32
Rootsi	113	24110,48
Soome	378	50661,60
Daani	54	19360,73
Hollandi	23	5441,55
Norra	18	8587,57
Vene	2	189,56
Läti	20	2818,74
Kokku	2975	293803,02

Sissetulnud laevadest oli :

Aurulaevu	657	227959,89 tonniga
Mootorlaevu	849	17471,87 "
Purjelaevu	1469	48371,44 "

Esimesel veerandaastal 1921 Tallinna sadamasse sisse tulnud laevade arv ja tonnaash (mahutus) :

Inglise	5 laeva	(—)	4.505 n. tonni	(—)
Ameerika	6 "	(—)	12.629 "	(—)
Saksa	57 "	(10)	29.211 "	(8099,98)
Prantsuse	1 "	(—)	1.190 "	(—)
Rootsi	14 "	(7)	8.671 "	(1205,31)
Soome	23 "	(6)	7.404 "	(2307,55)
Daani	14 "	(3)	6.452 "	(377,83)
Norra	4 "	(1)	2.386 "	(757)
Hollandi	7 "	(2)	2.024 "	(320)
Vene	1 "	(—)	154 "	(—)
Eesti	49 "	(20)	7.960 "	(2321,53)
Läti	— "	(7)	— "	(195,64)
Kokku	181 laeva	(56)	82.586 n. tonni	(15584,90)

1920. a. vastavad arvud on klambrites ära tähendatud.

Esimesel veerandaastal on üle Tallinna Venemaale transiitkaupa viidud 958.458 puuda (15.459 tonni). Nimetatud kaup on pea kõik Tallinna sadama kaudu sisse toodud.

Enamasti kõik Eesti sisse- ja väljaveetavad kaubad lähevad Tallinna sadama kaudu. Nii on 1920. a. jooksul Eestisse sisse veetud kaubandus- ja tööstusministeriumi statistika-osakonna andmete järele järgmisi tähtsamaid kaupu:

Jahu 86.469 puuda, suhkrut 113.117 puuda, heeringaid 484.596 puuda, silke 79.237 puuda, soola 1.103.342 puuda, nahku 23.251 puuda, villu 5.764 puuda, villast lõnga ja riidet 1125 puuda, puuvillu 79.532 puuda, puuvillast lõnga ja riidet 7502 puuda, rauasorte ja rauakaupu 186.629 puuda, põllutöömasinaid 131.034 puuda, kivisüsi 809.629 puuda, petrooleumi 320.045 puuda, väetusaineid 481.285 puuda.

Eestist on välja veetud järgmisi tähtsamaid kaupu: Kartulid 1.534.007 puuda, piiritust 1.690.300 liitrit — 85.515 puuda, puid 4.113.144 stand., paberi tootesaineid 353.823 puuda, paberit 895.988 puuda, linu 208.035 puuda, telliskiva 228.953 puuda, tsementi 253.043 puuda.

Tolliraha on 1920. a. jooksul sisse tulnud ümmarguselt 40 miljonit marka.

Tallinna tollivalitsuse tollimaksu sissetulekud 1920. aastal:

1. jaan.—1. sept. . . .	16.802.695	mrk.	63	penni.
1. sept.—1. okt. . . .	3.405.160	”	85	”
1. okt.—1. nov. . . .	2.017.487	”	85	”
1. nov.—1. dets. . . .	2.889.875	”	53	”
1. dets.—1. jaan. . . .	15.865.889	”	20	”

Detsembrikuu sissetulekud on, võrreldes teiste kuude sissetulekutega, suuremad sellepärast, et uus tollitariif tähendatud kuus maksuma hakkas.

1921. a. märtsikuus on Eestisse sisse veetud kaupa enamasti Tallinna sadama kaudu 311 miljoni eest, välja 72 miljoni väärtuses. Väljaveo-kauba hulgas domineerisid 1920. a. sügisel linad ja piiritus, esimest saadeti väljamaale 350 miljoni eest, teist 79 miljoni eest.

Ko ha peal kaupleb Tallinn oma vabrikusaadustega (puuvilla-riie, mööblid, paber j. m.) ja piiritusega. 1921. a. esimese 3 kuu jooksul müüdi Tallinna ladust 130 miljoni eest piiritust, sellesama aja jooksul anti Tallinnas 99.000 piiritusetekki välja.

Valitsusasutused Tallinnas.

Institutions Gouvernementales à Reval.

Vabariigi keskvalitsuse asutused.

Institutions Administratives Centrales de la République.

Suurem osa tähtsamatest Vabariigi keskvalitsuse asutustest on koondatud Toompeale, mille keskkohaks Toompea loss. Mitmed teised ametikohad on paigutatud endistesse rüütelkonna hoonetesse. Vanadest põlistest saksa mõisnikkude hoonetest on

mitmed ostu teel uute omanikkude kätte läinud ja selsamal teel ka riigiasutustele kasutatud.

Vabariigi kõrgema valitsusvõimuna asub Toompea lossis

Riigikogu.

L'Assemblée Nationale.

Kunni uue hoone valmissaamiseni peetakse Riigikogu istumisi Toompea lossi „Valges Saalis“. Riigikogu juhatus kabinett — Cabinet de la Présidence de l'Assemblée Nationale — asub otse sääli kõrval, kantselei korral. Poliitiliste rühmade kabinetid on osalt kolmandal, osalt teisel korral.

Riigikogu nime peale antavate palvete läbivaatamise j. t. komisjonid asuvad siinsamas lossis.

Riigikogu einelaud — Kooli tän. 17.

Riigivanem.

Chef d'État.

Nagu eespool nimetatud, omandati 1921. a. riigivanemale elumaja Toompeal lossi vastas Pikajala tänava lõpul. Maja, mis umbes 10 miljoni E. marga eest ühes mõõbliga osteti, ehitati 1921. a. suvel osalt ümber — uue sissekäiguga ja rõduga vene peakiriku pool küljes. Majas leiduvad suuremad vastuvõtmissuured väljamaa diplomaatiliste esindajate j. t. jaoks. Edaspidi asub siia elama ka riigisekretäär. Eriti tähelepanemise väärt on selles majas vanaaegse parkettpõrandaga pidusaal.

Praegune riigivanem, K. Päts, elab V. Pärnu m. 19 a.

Vabariigi valitsus.

Le Gouvernement de la République.

Riigivanema kabinett — Cabinet du Chef d'Etat — Toompea lossi teisel korral, sissekäik lossiplatsilt.

Vabariigi valitsuse kantselei — Bureau du Gouvernement de la République — Toompea lossi teisel korral.

Vabariigi asjade valitseja kabinett siinsamas.

Riigi raamatukogu — La Bibliothèque de l'Etat — lossi kolmandal korral.

Siseministeerium.
Ministère de l'Intérieur.

Siseministri kabinett — Cabinet du Ministre de l'Intérieur — lossi teisel korral, sissekäik lossi eeskülje võlvistikust.

Peale selle asuvad Toompea lossis veel järgmised tähtsamad siseministeeriumi asutused:

Administratiiv-asjade peavalitsus — Direction Générale des Affaires Administratives.

Omavalitsuse-asjade peavalitsus — Direction Générale des Affaires Communales.

Politsei peavalitsus ja juhataja — Direction Générale et le Chef de la Police.

Tervishoiu peavalitsus — Direction Générale de l'Hygiène et de la Santé Publique.

Siseminist. ehitus-peavalitsuse juhataja ja kantselei — Bureau du Directeur des Travaux Publics du Ministère de l'Intérieur — asub Kaarli tän. 1, juhat. insen. Habermann.

Välisministeerium, endises rüütelkonna lossis Toompeal.
Ministère des Affaires Etrangères.

Välisministeeriumi majas töötavad:

Välisministri kabinett — Cabinet du Ministre des Affaires Etrangères.

Välisministri abi kabinett — Cabinet du Sous-Secrétaire d'Etat aux Affaires Etrangères.

Välisminist. poliitil. osakonna juhataja — Directeur de la Section Politique.

Välisminist. informatsiooni-osakonna juhataja — Directeur du Bureau d'Information.

Välisminist. passi-osakonna juhataja — Directeur de la Section des Passe-ports.

Välisministri sekretääri kabinett — Cabinet du Secrétaire du Ministre.

Kaubandus- ja tööstusministeerium.

Ministère du Commerce et de l'Industrie.

Kohtu tän. 8, end. parun Üxküllil majas. Ministri kabinetts sealsamas.

Kaubandus- ja tööstusministeeriumile alluvad:

Kaubandusosakond — Section du Commerce.

Kauba-jaoskond ja arve-jaosk. — Section des Marchandises et des Décomptes.

Sisekaubanduse-jaosk. — Section du Commerce Intérieur.

Väliskaubanduse-jaosk. — Section du Commerce Extérieur.

Kõik Kohtu tän. 8.

Ladude-jaosk. — Section des Entrepôts — Uus Sadama tän.

Patentide ja kaubamärkide jaosk. — Section des Patentes et des Marques de Fabrique.

Kauband. minist. tööstusosakond — Section de l'Industrie du Ministère du Commerce.

Statistika-osakond — Section de la Statistique.

Proovikoda — Chambre d'Épreuve des Métaux Précieux — Tolli tän. 8.

Riigi kesklaboratoorium — Laboratoire Central de l'Etat — Tolli t. 8.

Naha-toimkond — Section des Cuirs — Kohtu tän. 8.

Põlevkivi-osakond — Section de la Pyrite — Aia tän. 12.

Kütteinete keskkomitee — Comité Central des Combustibles — Uus tän. 2.

Riigivaranduse-jaoskond — Section du Trésor de l'Etat — S. Karja tän. 20.

Mereasjanduse peavalitsus — Direction Générale des Affaires Maritimes — sadamas tollimajas.

Laevasõidu-amet — L'Office de Navigation.

Põllutöö-ministeerium, Vismari tän. 7.
Ministère de l'Agriculture.

Sealsamas :

Ministri kabinett (alumisel korral) — Cabinet du Ministre.

Kantsleii, maakorralduse peavalitsus, põllutöö peavalitsus, looma-tervishoiu peavalitsus, loomakasvatuse peavalitsus, tehnika peavalitsus j. t. — Bureau, Direction Générale d'Exécution de la Nouvelle Loi Agraire, Direction Générale de l'Agriculture, Direction Générale Vétérinaire, Direction Générale d'Elevage des Bestiaux, Direction Générale de la Section Technique etc.

33. joon. Põllutööministeerium Vismari tän.

Metsade peavalitsus, Toompeal Kiriku tänaval.
Direction Générale des Forêts.

Sõjamineisterium, Pagari tän. 1.
Ministère de la Guerre.

Asub ühes kõige suuremas viiekordses majas, milles umbes 200 tuba. Siinsamas sõjainistri kabinett (v. lhk. 40).

Teedeministeerium, Toompuiestee 3.**Ministère des Voies et des Communications.**

Teedeministeeriumile alluvad :

Riigi raudteevalitsus — Administration des Chemins de Fer de l'Etat — Tehnika tän. 16.

Liikumisosakonna ülem — Chef de la Section du Mouvement — Tehnika tän. 16.

Veo-osakond — Section des Transports — Liivalaia tän. 44.

Tee- ja ehitus-osakond — Section des Voies et des Constructions de Chemins de Fer.

Posti peavalitsus, Romanovi tän. 10.

Direction Générale des Postes, Télégraphes, Téléphones et de la Radiotélégraphie.

Haridusministeerium, Toompuiestee 3.**Ministère de l'Instruction Publique.**

Haridusministeeriumile alluvad :

Majandus-osakond — Section Economique.

Kunsti-osakond — Section des Beaux Arts.

Kooli-osakond — Section des Institutions Scolaires.

Rahaministeerium, Karjavärava puiestee 1.**Ministère des Finances.**

Rahaministeeriumile (v. 24. joon. lhk. 61, mis valesti tähend. „Balti vaksal“) alluvad :

Valuutakontroll — Contrôle du Change.

Otsekoheste maksude peavalitsus — Administration des Impôts Directs.

Riigikassa peavalitsus — Direction Générale de la Caisse de l'Etat — Väike Pärnu maant. 4.

Aktiisi peavalitsus — Direction Générale du Fisc — Väike Pärnu m. 4.

Tolli peavalitsus — Direction Générale des Douanes — sadamas.

Eesti Pank — Banque Esthonienne — Karjavärava puiestee.

Riigikontroll — Contrôle de l'Etat — Toompuiestee 3.

Kohtuministerium, Väike Pärnu maant. 3.

Ministère de Justice.

Kriminaalpolitsei peavalitsus — Direction Générale de la Sûreté — Rahukogu t. 3, Toompeal.

Tallinna kriminaalpolitsei ülema kabinett ja kantselei — Cabinet et Bureau du Chef de Sûreté de Reval — Aia tän. 12.

Harju maakonna valitsus, S. Roosikrantsi tän. 12.

Administration de l'Arrondissement Harju.

Sealsamas põllumajandus-, tervishoiu-, toitlusosakonnad, Harjumaa riigimaade ülem j. t.

Välisriikide esindajad Tallinnas.

Représentantes des Puissances Etrangères.

Inglise konsulaat — Consulat de la Grande-Bretagne — Gogoli puist. 5.

British Military Mission — Mission Militaire Anglaise — Gogoli p. 5.

British Militaire Mission (annex) — Kohtu tän. 4.

Ameerika Punase Risti peavalitsus — Direction Générale de la Croise Rouge Américaine — Pikk tän. 19.

Ameerika Punane Rist — Croix Rouge Américaine — Vana Posti t. 8. Ameerika rahvusl. kristl. noormeeste seltsi komitee — Comité de l'Association Amérique des jeunes gens chrétiens — Committee of American Young Men Christen Association — Kiriku tän. 2.

Daani generaalkonsulaat — Consulat Général de Danemarc — Karjavärava puistee 4.

Itaalia saadik (praegu minister Depretis) — Ministre Plénipotentiaire d'Italie — Narva tän. villa „Favorita“.

Itaalia konsulaat — Consulat d'Italie — S. Karja tän. 1 (Scheeli panga maja).

Hollandi konsulaat — Consulat de Hollande — Jaani tän. 6.

Leedu saatkond — Délégation de Lithuanie — Kiriku tän. 6 Toompeal.

Läti konsulaat — Consulat de Latvie — Kaarli tän. 8.
Läti sõjaväe esindaja — Représentant Militaire de Latvie — Toompeal, Kiriku tän. 4.

Poola konsulaat — Consulat de Pologne — Ratas-kaevu tän. 9, kort. 5.

Prantsuse konsulaat — Consulat de France — Uus tän. 14.

Prantsuse saatkond — Ambassade de France — Toomkuninga tän., Stackelbergi m.

Soome saadik ja täievolitusline minister Eestis Erkki Reijonen — L'Envoyé et Ministre Plénipotentiaire de Finlande — Nunne tän. 18.

Rootsi konsulaat — Consulat de Suède — Narva tän. 11.

Saksa konsulaat — Consulat d'Allemagne — Toom-Kuninga tän. 11.

Ukraina rahvuslise komitee esindaja — Représentant du Comité National Ukrainien — Rataskaevu tän. 11.

Vene väljarändajate komitee — Comité des Emigrants Russes — Narva m. 10.

Jaapani sõjaväe-missioon — Mission Militaire Japonaise — Suur Roosikrantsi tän. 15, krt. 5.

Schveitsi konsulaat — Consulat de Suisse — Ahju tän. 9, krt. 8.

Vene nõukogude-vabariigi esindus Eestis — Représentant de la République Socialiste Fédérative des Conseils Russes — Peterburi võõrastemaja.

Norra konsul ja asekonsul — Consul et Vice-Consul de Norvège — Jaani tän. 6.

Pealina valitsusasutused, ametikohad j. m. tähestiku järele.

Aadressilaud — Vene t. 23.

Ameerika konsulaat — Pikk t. 19.

Ameerika saatkond — Toompeal, Kiriku t. 8.

Arestimaja — Toompeal, Rahukogu majas.

Briti konsulaat — Gogoli puistee 5.

Börse juhatus — Pikk t. 17.

Daani konsulaat — Gogoli puistee 1.

Eeluurimise-vangimaja — Vene t. 23.

Eesti Pank — Gogoli puistee 3.

Haridusministeerium — Toompuistee 3.

- Harju maakonna valitsus — S. Roosikrantsi t. 12.
 Hollandi konsulaat — Jaani t. 6.
 Karistusvangimaja — S. Tartu m. 75.
 Kaubandus- ja töötusministeerium — Kohtu t. 8.
 Kohtuministeerium — V. Pärnu m. 3.
 Kütteainete Keskkomitee — Uus t. 2.
 Laevasõidu-amet — sadamas, elevaatori juures.
 Linna hoolekande-osakond — Gogoli puiestee 4.
 Linna komandantuur — S. Tartu m. 59.
 Linna laboratoorium — Rüütli tän. 24.
 Linna majanduskomisjon — Vana turg 9.
 Linna maksuvalitsus ja korteri-lepituskoda — Vene t. 8.
 Linnapolitsei valitsus — Aia t. 12.
 I politsei-jaoskond — Soo t. 23.
 II " Vladimiri t. 44.
 III " S. Tartu maant 43.
 IV " V. Pärnu m. 7.
 V " Baltiski m. 23.
 VI " Püha-Vaimu t. 11.
 Linna raamatukogu — Gogoli puiestee 4.
 Linna tööbörse — Karjavärava puiestee 9.
 Linnavalitsus — raekoda.
 Läti konsulaat — Toompeal, Kiriku t. 4, 2.
 Merväe valitsus — Narva maantee 63.
 Peaminister — Toompea loss.
 Peastaap — Pagari t. 1.
 Politseiaresti-maja — Vene t. 23.
 Politsei Peavalitsus — Toompea lossis.
 Posti, telegraafi ja telefoni peavalitsus — Romanovi t. 10.
 Postkontor — Vene t. 9.
 Prantsuse saatkond — Alendri t. 3.
 Põlevkivi-tööstuse juhatus — Uus t. 2.
 Põllutööministeerium — Vismari t. 7.
 Rahaministeerium — Gogoli puiestee 3.
 Rahukogu — Toompeal, Rahukogu majas.
 I rentei — Lai t. 1.
 II rentei — V. Pärnu m. 1.
 Riigikassa — V. Pärnu m. 4.
 Riigikontroll — Toompuiestee 3.
 Riigi raamatukogu — Toompea lossis.
 „Riigi Teataja“ kontor — V. Pärnu m. 3.
 Riigi trükikoda — Toompea lossis.
 Riigi varanduste ülevõtmise komisjon — S. Karja t. 20.
 Ringkonnakohus — Jaani t. 7.
 Rootsi konsulaat — Narva m. 11.
 Sadama posti-telegraafi kontor — Narva m. 63.
 Saksa konsulaat — Toom-Kuninga t. 11.
 Salapolitsei — Pikk t. 67.
 Siseministeerium ja tema osakonnad — Toompea lossis.
 Soome konsulaat — Nunne t. 18.

- Soome saatkond — Pikk t. 11.
 Sõjaministeerium — Pagari t. 1.
 Sõjaväe haigemaja — Juhkentalis.
 Teedeministeerium — Toompüestee 3.
 Telefon — Vene t. 9.
 Telegraaf — Vene t. 9.
 Toilusministeerium — Narva m. 46, likvideerimisel.
 Tollivalitsus ja Tallinna tolliamet — sadamas.
 Tuletornide valitsus — sadamas.
 Vabariigi valitsuse kantselei — Toompea lossis.
 Vangihoonete peavalitsus — Ringkonnakohtu majas, Jaani t. 7.
 Venemaa esindaja — Peterburi võorastemaja, Rataskaevu t.
 Välisministeerium — Toompeal, Kohtu t. 1.
 Ametiühisuste tarvitajate-ühisus — S. Karja t. 18.
 Eesti Rahvapank — S. Roosikrantsi t. 15.
 Eesti Tarvitajate Ühisuste Keskühisus — Viruvärava püestee 15.
 Eesti Ühistegeline Liit — S. Roosikrantsi t. 15.
 Raudteeteenijate tarvitajate-ühisus — Balti vaksalis.
 Saksa tarvitajate-ühisus — Viruvärava püestee 27.
 Tallinna Eesti Majandusühisus — Viruvärava püestee 21.
 Tarvitajate-ühisus „Abi“ — Viruvärava püestee 27.
 Tarvitajate-ühisus „Ait“ — Viru t. 4.
 Tarvitajate-ühisus „Oma“ — V. Posti t. 7.
 Tarvitajate-ühisus „Seltsimees“ — S. Karja t. 20.
 „Kaja“ toimetus — Vene t. 11.
 „Päevalehe“ toimetus — Suurturg 1.
 „Tallinna Teataja“ toimetus — Suur turg 17.
 „Vaba Maa“ toimetus — Pikk t. 54.

Tallinna koolielu.

Tallinna koolivalitsus asub Nunne t. 1.

1921. a. juunikuus korraldatud kasvatuseduline Tallinna koolide näitus andis kujuka pildi sellest, kui kaugele koolielu aremine Tallinnas jõudnud. Tallinna koolivalitsuse poolt esineti hulga diagrammidega ja arvustikutabelitega, mis andsid ülevaate koolide edukast tööst.

Linna algkoolid.

1. ja a. n. 1921. a. töötas Tallinnas 30 algkooli, neist 28 päeva- ja 2 õhtukooli (7 poeg-, 9 tütarlastele ja 14 ühiskooli). 30 koolis on 208 klassi. Klasside arv oli 1919. aastal — 153 ja 1920. a. — 186.

Kooli kulud on 1920. a. 4-kordsed 1919. a. võrreldes; nimelt oli kulused 1919. a. 2.741.343 marka ja 1920. a. 10.234.661 marka. Iga õpilane on selle järele linnalt kulused nõudnud 1919. a. 417 marka 50 penni ja 1920. a. — 1340 marka 50 penni.

Õpejõudusid töötab linna algkoolides üldse 230 (juhatajaid 29, nende abised 2, korralist õpetajaid — 195 ja tagavaraõpetajaid — 4).

Õpilaste arv oli 1919. a. 5899, 1920. a. — 7235 ja 1921. a. 8036, viimastest 3789 poeg- ja 4247 tütarlast. Rahvuse järele on 7434 eestlast, 97 sakslast, 250 venelast, 20 rootslast, 3 juuti, 7 muust rahvusest ning 225 segarahvusest. Riikkondsuse järele on 7836 õpilast Eesti kodanikud ja 200 väljamaalast. Tallinnast pärit on 7637 ja mujalt 379 õpilast.

Linna kesk- ja erikoolisid

oli 1. jaan. 1921. a. 11, neist 4 üldhariduslist poeg- ja 3 tütarlaste ning 1 ühisüldharidusline, 1 tütarlaste kommerts-, 1 tütarlaste kaubandus- ja 1 poeglaste kaubanduskool.

Klasse oli neis koolides 1921. a. üldse 116 (1919. a. — 95, 1920 — 106).

Õpetajaid töötas neis koolides 208 (10 juhatajat, 10 abi ja 188 õpetajat).

Õpilasi oli kõigis linna kesk- ja erikoolides 4092, neist 2000 poeg- ja 2092 tütarlast. Vanaduse järele oli kõige rohkem õpilasi 16-aastaseid. Rahvuse järele oli eestlasi 3445, sakslasi — 467, venelasi — 32, rootslasi — 47, juute — 9, muust rahvusest — 6 ja segarahvusest — 86. Õpilastest olid Eesti kodanikud 4017 ja väljamaalt — 75. Tallinnast pärit oli 3446 ja mujalt 646.

Ka keskkoolide kulud olid 1920. a. umbes 4-kordseks kasvanud eelmise aastaga võrreldes. 1919. a. oli kulused 2.363.068 m. ja 1920. a. — 8.742.357 m.

Riigi ning era kesk- ja kutsekoolisid

(välja arvatud tehnikum, merekool, muusikakool ja kõiksugu kursused) oli 1. jaan. 1921. a. — 12, neist üldhariduslisi keskkooli poeglastele 3 ja tütarlastele 3 ning ühiskooli 3, 1 kunsttööstuse-kool poeg- ja tütarlastele, 1 õpetajateseminaar ja 1 college.

Kõigis neis õppeasutustis oli 117 klassi (1919. a. — 76 ja 1920 — 83) ja 251 õpetajat (11 juhatajat, 9 abi ja 231 õpetajat).

Õpilaste arv 1921. aasta alul oli kõigis nimetatud õppeasutustes 4115, neist 1830 poeg- ja 2285 tütarlast. Rahvuse järele 2622 eestlast, 548 sakslast, 494 venelast, 49 rootslast, 269 juuti ja 133 segarahvusest. Õpilastest on Eesti kodanikke 3646 ja väljamaalt 469 ning Tallinnast pärit 3445 ja väljastpoolt 670.

1919. a. olid nende koolide kulud 1.654.831 m. 90 p. ja 1920. a. 8.619.935 m. 41 p.

Riigi- ja era-alkoolid.

Riigi-alkooli on 1, asutuste ja seltside poolt ülevalpeetavaid — 4 ja erisõprade poolt ülevalpeetavaid alkooli — 8. Üldse 13 alkooli (12 ühiskooli ja 1 poeglastele). Neist koolidest on Eesti õppekeelega 8, segaõppek. 1, Saksa — 2, Rootsi — 1 ja Juudi õppek. 1.

Neis koolides töötab 76 õppejõudu (13 juhatajat ja 63 õpetajat). 13 koolis õpib kokku 1114 õpilast, neist 648 poeg- ja 466 tütarlast. Õpilastest on 603 eestlast, 258 sakslast, 70 venelast, 46 rootslast, 84

juuti, 19 muust rahvusest ja 34 segarahvusest. Opilastest on 1017 Eesti kodanikku ja 97 väljamaalast, ning 1057 Tallinnast ja 57 mujalt pärit.

Koolide kulud (Rootsi kooli omad puuduvad) olid 1919. a. — 270.531 m. ja 1920. a. — 909.990 marka.

Tallinna koolide õpilaste üldarv

on 17.357 (8267 poeg- ja 9090 tütarlast). Kokku on 66 koolis 496 klassi. Kõigis neis koolides töötab 765 õppejõudu.

Kõikide Tallinna koolide kulusumma

oli 1919. a. natuke üle 7 miljoni m. ja 1920. a. üle 28¹/₂ miljoni marga. Kõige vähem on maksma läinud Westerbergi algkooli õpilane — 264 m. ja kõige rohkem Juudi algkooli õpilane — 7750 marka; seminaari õpilane on maksma läinud 7142 m.; linna keskkoolidest on kõige rohkem poeglaste kaubanduskooli õpilane maksma läinud — 3319 m. 60 p. ja kõige vähem 2. tütarl. gümna.; linna algkoolide õpilane on maksma läinud 1340 marka. Ülevõlpidamise-kuludest on katnud algkoolides linn 33 prots., kesk- ja erakoolides — 37,5 prots. (riik 51 prots.).

Õppeasutuste nimestik.

Riiklikud õppeasutused.

- Tallinna tehnikum — Pikk tän. 20.
Kunsttööstuskool — S. Tartu mnt. 11.
Tallinna merekool — S. Kloostri t. 16.

Linna õppeasutused.

Keskkoolid ja kutsekoolid.

- Linna poeglastegümnaasium — S. Kloostri t. 16.
1. linna reaalkool — Gogoli puiesteel.
2. linna reaalkool — Harju tän. 48.
1. tütarlastegümnaasium — Vene turg 1.
2. tütarlastegümnaasium — Jaani tän. 13.
Saksakeelne poeglaste-reaalkool — Gogoli puiesteel.
3. tütarlastegümnaasium (saksakeelne) — Vene t. 15.
Linna õhtu-keskkool täiskasvanutele — Vene turg 1.
Tütarlaste kommerskool — Jaani tän. 13.
Tütarlaste kaubanduskool — Jaani tän. 13.
Poeglaste kaubanduskool — V. Pärnu mnt. 19-a.

Kõrgemad ja alamad algkoolid.

1. linna algkool — Kooli tän. 2.
2. " " — Vittenhofi tän. 42.
3. " " — Püha-Vaimu tän. 6.
4. " " — Uus tän. 15.
5. " " — Veerenni tän. 2-a.

6. linna algkool — Pärnu mnt. 16, 18.
 7. " " — Tõnismägi 8.
 8. " " — Vittenhofi tän. 29.
 9. " " — Vabriku tän. 10.
 10. " " — Tui tän. 12-a.
 11. " " — Kaasani tän. 3.
 12. " " — S. Tartu mnt. 44.
 13. " " — S. Tartu mnt. 33.
 14. " " — Tatari tän. 19.
 15. " " — Toom.-Vaestekooli t. 3.
 16. " " — Girgensoni tän. 6.
 17. " " — Telliskivi tän. 7.
 18. " " — Lai tän. 25.
 19. " " — Pikk tän. 69.
 20. " " — S. Arehna tän. 6.
 21. " " — Liiva tän. 6.
 22. " " — Aia tän. 18.
 23. " " — Vittenhofi tän. 2-a.
 24. " " — Kentmanni tän. 6-a.
 25. " " — Vene tän. 22.
 26. " " — S. Tartu mnt. 62.
 27. " " — S. Pärnu mnt. 47.
 28. " " — Vabriku tän. 10.
 29. " " — Jaani tän. 13.
 Linna õhtu-alkkool (5.—7. a. kursus) — Lai tän. 25.

Era-õppeasutused.

Kesk- ja kutsekoolid.

- Rüütelkonna (Toom-) kool — Toompeal, Kooli tän. 15.
 Eliise kool — Toompeal, Duglase tän. 2.
 E. Lenderi tütarlastegümnaasium — Maakri tän. 28.
 J. Westholmi poeglastegümnaasium — Kordese tän. 4.
 Venekeelsed mees- ja naisgümnaasiumid — Narva mnt. 4.
 Kaarli koguduse reaalgümnaasium — Harju tän. 48.
 Jaani koguduse reaalgümnaasium — Maakri tän. 19.
 Tallinna rahvaülikool — S. Kloostri tän. 16.
 Tallinna „College“ — S. Kloostri tän. 16.
 Tallinna kõrgem muusikakool — Eestoonias. Uus maja ehitusel.
 R. Reite käsitöökool — Instituudi tän. 18.
 E. Jaansonini käsitöökool — Gonsiori tän. 13.
 M. Pangratsi raamatupid. kursused (naisterahvastele)—Harju tän. 30.
 Ella Hirschi muusikakool — Allika tän. 10.
 Georg Grafi kaubanduslised kursused — V. Pärnu mnt. 10.

Ülemad ja alamad algkoolid*).

- P. Leysti Hansa kool (5.—7. a. kursus) — Brookusmägi 14.
 J. Kirsipuu erakool (5.—7. a. kursus) — Ahju tän. 12.

*.) Mõned Saksa era-alkkoolidest lõpetasid oma tegevuse 1921. a.

- C. Wagneri algkool (1.—4. a. kursus) — Lai tän. 38.
 S. Hildebrandti algkool (1.—4. a. kursus) — Raua tän. 38.
 L. Studemeisteri algkool (1.—4. a. kursus) — Tõnismägi 7.
 K. Fürbergi algkool (1. 4. a. kursus) — S. Tartu mnt. 9.
 J. Westerbergi algkool (1.—4. a. kursus) — S. Arehna tän. 34.
 N. Prohorova algkool (1.—4. a. kursus) — Narva mnt. 18.
 Puuvillavabriku algkool (1.—4. a. kursus) — Kopli tän.
 Rootsli algkool (1.—4. a. kursus) — Uus tän. 15.
 Tallinna Juudi kogukonna algkool — V. Tartu mnt. 27.

Lasteaiad ja kasvatusmajad.

1. linna lasteaiad — Vana-Viru tän. 15.
 2. " " — Soo tän. 7.
 3. " " — S. Pärnu mnt. 79.
 4. " " — V. Arehna tän. 11.
- Tallinna Eesti Lastekasvatusseltsi lasteaiad.
 Krause väikeste laste hoid — V. Roosikrantsi t. 10.
 Huhni väikeste laste hoid — Gonsiori tän. 6.
 Nasakini lasteaiad — Niguliste tän. 12.
 Väikeste laste hoid. — S. Juhkentali tän.
 Kasvatustamaja „Olga-Heim“ — Magdaleena tän.
 M. Stroehmi lasteaiad — V. Viru tän. 3.
 Dr. M. Lutheri kasvatustamaja — S. Tartu mnt. 62.
 Piiskopp Platoni nimeline kasvatustamaja — Tui tän. 12.
 J. Poska nimeline kasvatustamaja — S. Pärnu mnt. 29.

Teiste Vabariigi linnade hulgas annab Tallinn oma eelarvest võrdlemisi suurema summa linna koolide ülevalpidamiseks. Koolide kulusummad ja õpetajate palgakõrgendused on senni linnavolikogus vastutulelikult otsustatud.

Peale esimese kasvatusteadusliku näituse Tallinnas esinesid Tallinna koolid väljapanekutega õpilaste töödest ka Ühis-Soome koolikongressil Helsingis 20.—22. juunil 1921. a. Soome näituse kõrval äratas Eesti rikkalik ja maitseliselt korraldatud osakond elavat huvi, isegi soome ajakirjanduses.

Õpetajate keskorganisatsioonidest

asuvad Tallinnas Eesti Õpetajate Liidu juhatus ja kantselei ning Liidu häälkandja „Kasvatuse“ toimetus, Pikk tän. 56 („Vaba Maa“ toimetuse ruumides) ja „Tallinna Eesti Õpetajate Selts“.

Ühistegelised asutused Tallinnas.

Eesti Ühistegelise Liit.

Asutatud 1919. a.

Liidu sihiks on ühistegeliste põhimõtete arendamine ja laialiloomine, niisama ka ühistegeliste asutuste huvide kaitsmine ning ideeline juhtimine.

Liidu liikmeteks võivad olla kõik registreeritud ühistegelised asutused, kelle juhatused Eestis; väljamaal asuvad Eesti ühistegelised asutused võivad liikmeks olla ainult Liidu peakoosoleku nõusolekul.

Liidu ümber on koondunud pea kõik Eesti ühistegelised asutused. Liit annab välja ühistegelise kuukirja „Ühistegevusleht“. Liidu kontor asub Tallinnas, S. Roosikrantsi tän. 15.

Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus

(lühendatult E. T. K.).

Asutatud 1917. aastal, ärilist tegevust algas 25. juunil 1917. a.

E. T. K. ülesandeks on äriliselt ja vaimliselt ühendada Eestis töötavaid tarvitajateühisusi ja aidata korraldada nende tegevust nõnda, et nad oma ülesandeid kõige tagajärerikkamalt võiksid täita.

E. T. K. liikmeteks oli 1920. a. novembrikuu alul 220 tarvitajate- ja majandusühisust ja põllumeesteseltside kaubandusosakonda, kellele E. T. K. sellesama aasta 10 kuu jooksul muretses kaupa 110 miljoni marga eest. Üleüldse müüdi 1920. a. jooksul kaupa 215.546.000 marga eest. Äriseis 1. jaan. 1921. a. 72 miljonit m. Puhast kasu saadi 1920. a. üle 1 miljoni, üldine kasu ligi 14 miljonit 6,35 % läbimüügi-kasu juures.

E. T. K. tegevus on jagatud kolme eri juhatuskonda: sekretariaat ja tööstus, ost ja müük, rahaasjandus.

Eesti Tarvitajateühis. Keskühisus on kujunenud Tallinnas kõige võimsamaks ühistegel. ostu ja müügi organisatsiooniks.

E. T. K. peakontor on Tallinnas, Viruvärava puisteel 15. Asjatalitus-aeg kella 9—3.

Eesti Rahvapank

(ühistegeliste asutuste keskpang)

on asutatud 1919. aastal, algas tegevust 12. märtsil 1920. Panga esialgne osakapital on mk. 1.000.000, kuna osanikkude peakoosolek on otsustanud selle summa kahekordseks tõsta.

Panga osatähe hind on mk. 500; kahe osatähe omanikul on osanikkude peakoosolekul hääleõigus, iga 10 järgmist osatähte annavad ühe hääle juurde, kuid kellelgi ei või üle 5 hääle olla. Et Rahvapank ühistegeliseks keskpangaks on loodud, siis võivad tema osatähti peajasjalikult ühistegelised asutused omandada; igatahes pole üksikul isikul põhikiija järele rohkem lubatud osatähti omandada kui $\frac{1}{3}$ kõigest osatähtede arvust. Niisama ei või panga nõukogus üle $\frac{1}{3}$ eraisikute esindajaid olla.

Rahvapank toimetab kõiki panga operatsioone.

Rahvapank asub Tallinnas, S. Roosikrantsi tän. 15.

Põllumajandusline keskühisus „Estonia“.

Keskühisuse liikmeks võetakse vastu kõiki Eestis asuvaid põllumajanduse alal tegevaid ühiseid, seltse ja isikuid, missuguste õigused üldiselt maksvate seaduste põhjal mitte ei ole kitsendatud.

Keskühisuse Juhatuse asukoht on Tallinnas Jaani tän. 6.

Põhja-Eesti Põllumeeste Keskseits.

Põhja-Eesti Põllumeeste Keskseitsi nime all töötab 1920. a. alates endine Eestimaa Põllumeeste Keskseits, mis asutatud 1910. a.

Põhja-Eesti Põllumeeste Keskseitsi ülesandeks on põllumeeste-seitside ja ühisuste ühendatud jõul põllumajandust edendada ja põllutöö-kultuuri tõsta. Tegevuse piirkonnaks on Põhja-Eesti maakonnad, nimelt Harju-, Lääne-, Järva-, Viru- ja Saaremaa.

Keskseitsi liikmeteks võivad astuda kõik registreeritud põllumeeste-seitsid ja teised põllumeeste ühistegelised asutused, nagu: piimatalitused, pulliühisused, masinatarvitajate-ühisused jne. Iga seits ja ühisus, kes Keskseitsi liikmeks astub, valib Keskseitsi oma suuruse järele asemikka — kahest kunni viieni. Seitsidel kunni 100 liikmeni on kaks esindajat, suurematel iga 100 liikme kohta üks, kuid mitte üle viie.

Keskseitsi aineliseks aluseks on liikmemaksud, valitsuse, omavalitsuse ja seitskondlikkude asutuste käest abirahad kui ka sissetulekud Keskseitsi enda ettevõtetest.

Põhja-Eesti Põllum. Keskseits annab ühes Lõuna-Eesti Põllum. Keskseitsiga välja ühist põllutöö-ajakirja „Põllumeest“.

Põhja-Eesti Põllumeeste Keskseitsi juhatus asub Tallinnas, „Estoonia“ teatrimajas.

Tallinna Eesti Majandusühisus

on asutatud a. 1909. Liikmeid oli ühisusel 15. nov. 1920. a. 2300.

Ühisus töötab peaaesjalikult põllutöö-tarbeainete muretsemise alal.

Ühisuse tegevust juhivad peakoosolek, 8-liikmeline nõukogu ja 3-liikmeline juhatus. 5. novembril 1920. a. võttis erakorraline peakoosolek muudetud põhikirja vastu, mille järele esindajate kogu valida tuleb, kes siis peakoosoleku ülesandeid täitma hakkab.

Ühisuse kauplus asub Viruvärava puisteel 21.

Tarvitajateühisus „Oma“,

peakauplus V. Posti tän. Eluvõimsam ja suurem kooperatiivne müügikoht Eestis. Liikmete arv üle 6000. Müüb kõiki kaupsid niihästi liikmetele kui ka võõrastele.

Tallinna Eesti Põllumeesteselts,

üks vanematest põllumeeste organisatsioonidest Tallinnas. Korraldab iga aasta ülemaalisi põllutöö-näitusi. Liikmeid üle 1000. Asukoht näituseplatsi juures, Balti vaksali lähedal.

Peale eespool-nimetatud ühistegeliste asutuste ja kooperatiivsete müügikohtade tegutseb Tallinnas veel hulka vähemaid sellelaadilisi asutusi, mida ruumipuudus siin ei luba nimetada.

Tallinna suuremad kaubamajad, kaub.-tööst. aktsiaseltsid ja osäühisused. *)

- Abrahamsen, Gunar, import-eksport — Vana Kalamaja 21.
 „Ait“, kooperatiiv-segakauplus — Viru tän. 4.
 Alpo Sainiemi O.-Ü., eksport-import — Niguliste tän. 10.
 Anderson, A., kaubanduskontor — Kullasepa tän. 14.
 Anderson, G., agentuur — Pikk tän. 56.
 „Astra“, kaub. ja tööst. a. s.
 „Atlanta“ kaubamaja — Viru tän. 4.
 „Balti Päästeselts“, a.-s., kontor — Sadama tän. 5.
 Beljagin, G., segakauba-äri — Troonipärija p. 11.
 Berg, H., import-eksport, kontor — Jaani tän. 9.
 Birk, G., värvimisasutus, kontor — Maakri tän. 23.
 Bladt, E., agentuurikontor — Toompuiestee 9—4.
 Blumental, A., kaubandusäri — Lai tän. 11—3.
 Borgeest, E., impordikontor — Baltiski m. 1.
 Bornholdt, N., laeva-agentuur — S. Brooksmägi 10.
 Brenjev, L., segakauplus — Vana Viru tän. 3.
 Caucasian Oil Company, petrooleumisaaduste kauplus — Vene tän. 20.
 Christiansen, E., tehnika- ja agentuurikontor — Kaupmehe tän. 11—1.
 Christiansen, N., ekspediitoriäri agentuurid ja kauplus — Lai tän. 34.
 Citron, J., riidekauplus — Suur Karja tän. 13.
 Clement, V., kaubandusühisus „Argos“ — Jaani tän. 10.
 Consortium Vlessing & Co., transiitkaubanduse kontor — Jaani tän. 6—8.
 Dankmann, A., kaubanduskontor — Falkspargi tän. 27.
 Ditzel, Chr., agentuurikontor — Pikk tän. 41.
 Edström, W., import-eksport, kontor — Rataskaevu tän. 9.
 Eerik & Co., väliskaubanduse kontor — Maakri tän. 4.
 „Eestimaa“, nahavabriku kontor — Baltiski m. 49.
 Eestimaa vabrikantide-ühisuse segakauplus — Merepuiestee 17.
 Eesti merekaub. a.-s. Tallinnas.
 Eesti Seemnevilja-ühisus — „Estoonia“ teatrimaja.
 Eesti Tarvitajateühisuse Keskkühisus — Viruvärava p. 15.
 „Eesti Transiit“, kaubandus-aktsiaselts.
 Eesti tööstuskaub. osäühisus.
 „Eko“, Eesti klaasitööstuse osäühisus — Raatuse tän. 10; vabrik Lelle Eidaperes.
 „Energia“, kaub. ja tööst. osäühisus.
 Eppler, E., eksport-import — Kloostri tän. 11.
 „Esperanto“, a.-s., sisse- ja väljaveo kontor — Vana Posti tän. 1.
 „Estica“ osäühisus, kaubamaja — Suur Karja tän. 20.
 „Esto“, o.-ü., spordiriistade ladu — Pikk tän. 47.
 „Estoonia Film“, osäühisus.
 „Estovulkan“.
 Feldt, E., päevapildimaterjaali-kauplus — Pikk tän. 16.

*) Täielik Tallinna kaupluste nimekiri ilmus „Äride tutvustajas“, 1921. a. kalendris.

- Gahlnbäck, E., ekspeditsioonikontor — Uus tän. 2.
 „Galorika“, o.-ü., esimene punschitehas Eestis — Lai tän. 23.
 Gerhard ja Hey, ekspediitoriaari — Lai tän. 34.
 Gnadeberg ja Ko., komisjonikontor — Suur Karja tän. 4.
 Goldmann, B., puðukauba ladu — Viruvärava p. 13.
 Gorbatshev, V., kauplus kõiksugu kaubaga — Viruvärava p. 15.
 Grünberg ja Ko., laeva- ja ekspeditsiooniari — Pikk tän. 57.
 Güntheri rohu- ja värvikauplus — Kuninga tän., end. piiskopi m.
 Habicht J. ja Ko., väliskaubanduse kontor — Viruvärava p. 23.
 Heilmann, Anton, kaubanduskontor — Viru tän. 3.
 Hendrikson, A., välja- ja sisseveo kontor — Viru tän. 13.
 Herme, J., eksport-import — Uus tän. 14.
 Hiiu-Kärkla kalevivabriku osühisus Tallinnas.
 Hofer, A., eksport ja import — Ahju tän. 9.
 Holst, Robert, kaubanduskontor — Kinga tän. 1.
 „Ilmarine“, metallitööstuse kontor — Troonipärija p. 21.
 Inglis-Eesti Import Company, import-eksport, kontor — Mere p. 17.
 Ivanov, N., kaubanduskontor — Mere p. 12.
 Jackel, A., import ja kinnituskontor — Pikk tän. 52.
 Järvinen, E., kaubamaja — Vene tän. 7.
 Jögi, J., kaubanduskontor — Viru tän. 16—2.
 Jürgens, G., kaubandus-tööst. kontor — Viruvärava p. 25—1.
 Jürgenson, K., saapa- ja muusikariist-kaupl. — Kuninga tän. 5.
 Kaarmann, T., kivinõude-kauplus — Raatuse tän. 10.
 „Kanzit“, komandiit-ühisus, kaubamaja — Pikk tän. 36.
 Kaupmeeste Koda, kaupade sisseostu tsentraal — Pikk tän. 26.
 Kirrepe ja Ko., eksport-import, kontor — Lai tän. 12.
 Klausson ja Ko., eksport-import, kontor — Harju tän. 23.
 Kluge ja Ströhmi raamatu- ja kirjutusmaterjaali-ladu — Pikk tän. 5.
 Koll, R., väliskaubanduse kontor — Vene tän. 8—3.
 Kopf, kuld- ja hõbeasjade ladu — Pikk tän. 31.
 „Kosmos“, import-eksport, kontor — Suur Kloostri tän. 18.
 Kraut, R., elektrotehnika büroo — Pikk tän. 30.
 Kuhlberg, C., kaubanduskontor — Suur Karja tän. 6.
 „Ladu“, kaupmeeste osühisus, kaubanduskontor — Maakri tän. 4.
 „Liit“, kaupmeeste osühisus, segakauba-kontor — Uus tän. 7—6.
 Lindström, S., kaubanduskontor — sadamas p/l „Lilly“.
 Lintrop, H., kaubandus-tööst. kontor — Jaani tän. 6.
 Loun (vennad) ja Schitikoff, kirjutusmasinate-büroo Rataskaevu tän. 14.
 Lourie, D., rauakauplus — Tatari tän. 54.
 Luts, B., segakauba kontor — Uus tän. 20.
 Majandusühisus, kauplus segakaubaga — Viruvärava p. 21.
 „Mars“, elektritehnika-äri — S. Karja tän. 15.
 „Massoprodukt“, mööbliladu — Harjuväravas.
 Mayer, R., nahavabriku kontor — Falkspargi tän. 26.
 Melliar, Smith ja Ko., import — Vene tän. 7—3.
 Mellnitz, A., vahetalituse kontor — Niguliste tän. 13.
 „Metallik“, tehnika- ja tööstusühing — Uus tän. 16.
 Merekaubandusühisus Joh. Pitka & Ko., laeva-tarbeasjade ja koloniaal-
 kauplus — Sadama tän. 3.

- Mey & Landesén, värvikauband.-ühisus ja kauplus — Viru tän. 9.
 Meyer, G., metall-tarbeasjade kauplus — Pikk tän. 6.
 Mitt, J., kaubanduskontor — Girgensoni tän. 10—4.
 Musso, A., metall- ja spordiasjade kauplus — Pikk tän. 7.
 Nagel, D., eksport-import firma — Suur turg 13.
 Nundi, O., eksport-import kontor — Lai tän. 28—3.
 „Odamees“, raamatu- ja kirjutusmaterjaali-ladu — S. Karja tän. 21.
 Olsson, W., kaubanduskontor — Kuninga tän. 4.
 „Omnia“, import-eksport, kontor — V. Karja tän. 1.
 Orloff ja Luisk, segakauplus — S. Karja tän. 10.
 „Osa“, kaubandusühisus, eksport-import, kontor — Uus turg 11.
 Pachel & Ko., import-eksport, kontor — Uus tän. 16.
 Paul Eiche, kaub. ja tööst. a. s.
 Peterson, M., tehnika- ja kaubanduskontor — Tatari tän. 3.
 Pihlakas, G., raamatu- ja paberikauplus — Jaani tän. 6.
 Piip, J., & Ko., import-eksport — Viru tän. 5.
 „Pioneer“, ühisus, masinarihmade ja põllutööriistade kontor — Harju tän. 45.
 Pitka, Johann ja John, laevasõidu-, transpordi-, ekspeditiooni- ja agentuur-firma „John Pitka & Pojad“ — Uus tän. 14.
 Ploompuu, J., raamatukauplus ja kirjutusmaterjaali-ladu — Harjuvärv.
 „Polaris“, Eesti kinnitus-aktsias., kinnitusäri — Mere p. 17.
 „Progress“, aktsias., import-eksport, kontor — Vana Posti tän. 6.
 „Promit“, kaub. ja tööst. a. s. — Mere puistee 15.
 Puchk, J., ja pojad, kaubanduskontor — Pikk tän. 51.
 „Rahvällikool“, raamatu- ja kirjutusmaterjaali-ladu — S. Karja tän. 21.
 Raport, J., kaubanduskontor — Niine tän. 13—2.
 Rosenwald, vennad, & Ko., kaubamaja — Uus tän. 24.
 Rumberg, Tuberg & Ko., kaubamaja — S. Kloostri tän. 18, ladu sadamas.
 „Sakala“, nahavabriku kontor — S. Karja tän. 5.
 „Sakala“, riidekauplus — V. Posti tän. 8.
 Saku tehase a.-s.
 „Sanatoorium Kloostri mets“, osähisus.
 „Scandinavia Extrants“, a.-ü., kaubanduskontor — S. Karja tän. 7.
 Schaefer, Ph., segakauplus — Harju tän. 21.
 Schneider & Ko., a.-s., raua-, terase-, masinate- ja segakauplus — Viru-värvava puistee 19.
 Seisler, O., & Ko., kaubamaja — Harju tän. 24.
 Siegel, K., a.-s., metallitööstuse kontor — Lai tän. 27.
 „Silva“, a.-s. — Mere puistee 17.
 Sindi Kalevivabriku a.-s., kontor ja ladu — Lai tän. 22.
 Stude, G., maiusasjade kauplus — Pikk tän. 12.
 Tamman & Ko., import-eksport, kontor — Dunkri tän. 4.
 Tasso, A., kaubanduskontor — Harju tän. 37.
 Tiitus, vennad, kaubandus- ja agentuurkontor — Lai tän. 36.
 Tofer, R., riidekauplus — V. Karja tän. 4.
 Trankmann, Aug., kaubamaja — Sadama tän. 5.
 „Transatlantic“, a.-s., kaubanduskontor — Pikk tän. 63.
 „Transito“, kaubaühisus, segakauba kontor — Pikk tän. 57.
 Tulver, A., elektrotehnika äri ja tööstus — V. Viru tän. 5.
 „Täht“, kaubandusühisus, kauplus segakauba — „Eestoonia“ teatrimajas.

„Tööstus“, teh. kaubanduskontor — Mere puiestee 12.
 Vabrikantide ühisus — V. Viru tän., oma maja.
 Vene-Balti Laeva- ja Masinaehituse A.-S. — Lai tän. 17.
 Wassermann, F., raamatukauplus — Pikk tän. 7.
 „Wiboane“, kaubanduskontor — Pikk jalg 6.
 „Wilson & Engvoll, a.-s., eksport-import — S. Roosikrantsi tän. 8.
 Winnal, H., import-eksport, kontor — Tatari tän. 1.

Üleüldse oli 1921. a. Tallinnas 2342 kauplust.

Kinnitusseltsid.

„EKA“, Eestimaa Kinnitus A.-S., peakontor — Pikk tän. 6.
 „Eesti Lloid“, a.-s., peakontor — Pikk tän. 28.
 Põhja Kinnitus A.-S., peakontor — S. Karja tän. 20.

Äritunnistuste hinnad 1921. a. jaoks

on Vabariigi valitsuse poolt kindlaks määratud. Tallinnas maksavad äritunnistused:

Kauplused:	
1. järgu	80.000 m.
2. „	7000 „
3. „	1500 „
4. „	500 „
Ladud:	
1. järgu	1000 m.
2. „	400 „
3. „	200 „
Tööstusl. ettevõtted:	
1. järgu	60.000 m.
2. „	40.000 „
3. „	24.000 „
4. „	8000 „
5. „	4000 „
6. „	2000 „
7. „	1000 „
8. „	400 „

Hinnata latusid võib olla 1. järgu kauplustel 3, 2. järgul 2, 3. järgul 1. Ärimaksu alla käivad ka laevad. Äritunnistuste hinnast saab riigikassa 50 prots. ja linnavalitsus 50 prots.

Pangad ja rahaasutused Tallinnas.

Eestimaa Tööstuse- ja Kaupandusepank — S. ja V. Karja tän. 7/2.
 Eestimaa Vastastikune Krediitühing — Väike Karja tän. 12.
 Eestimaa Vastastikune Krediitühing — Lai tän. 11.
 Eesti Pank — Gogoli puiesteel 3.
 Eesti Rahvapank — S. Roosikrantsi tän. 15.

Eesti-Vene Pank — Uus tän. 2.
 Harju Pank, aktsiaselts — Harju tän. 33.
 Kaupmeeste Diskonto- ja Laenupank — Viru tän. 18.
 Põhja Laenu- ja Hoiuühisus — Suur turg.
 Põhjapank — S. Karja tän. 20.
 Põllupank — Lai tän. 1.
 Rentei — Lai tän. 1.
 2. rentei — V. Pärnu mnt. 2.
 C. Scheel & Co. — Vana turg 2.
 Tallinna börse — Pikk tän. 17, sealsamas börsekomitee kontor.
 Tallinna Krediitpank — S. Karja tän. 23.
 Tallinna Linnapank — Mündi tän. 2.
 Unioonpanga Tallinna osakond, aktsiaselts — Pikk tän. 11.

Post, telegraaf ja telefon.

Tallinna posti- ja telegraafikontor ja telefoni-keskjaam on Vene tän. 9, kesklinnas Vana turu lähedal. Igasuguste postisaadetiste vastuvõtmine ja väljaandmine kõikidesse Euroopa riikidesse, Ameerikasse ja Venemaale. Lihtkirjad Venemaale 1921. a. 10 mrk., tähtkirjad 20 mrk.

Et kõikuga rahakursi tõttu postitakse sagedasti muudetakse, jäävad taksid siin avaldamata. Kõiksugu teated postitalituse kohta on postkontoris välja pandud. Lihtkirjade talitus I korral, tähtkirjad ja telegraaf II korral.

Raudteel võib Tallinnast sõita:

Balti vaksalist:

Tapale (77 km Tallinnast), Tartu (190,2 km), Valka (273,3 km). Valgast edasi otsekohene raudteeühendus Riiaga üle Läti piiri. Sellel teel liiguvad ka liht- ja rahvusvahelised magamisvagunid. Petseri (Valgast 96,3 km) ja Võrru (59,1 km).

Narva (Tallinnast 209,7 km). Narvast edasi on otsekohene raudteeühendus Venemaaga, kuhu pääseb väljamaa passiga, mis Tallinnas Vene esituse poolt viseeritud.

Tallinnast Nõmmele (7,8 km), Keila (26,9 km), Haapsalu (104,4 km) ja Baltiski (47,6 km).

Kitsarööpalise raudtee sadamavaksalist:

Viljandisse, Paidesse, Mõisakülasse ja Pärnu. Edaspidi avaneb võimalus Tallinnast Mõisaküla kaudu Valka sõita.

Eesti laiarööpalisel raudteel liiguvad I ja II klassi vagunid. 1921. a. maksis sõit II kl. 1 mark kilomeetri pealt.

Laiarööpalist raudteed oli Eesti Vabariigil 1921. a. 651 km, kitsarööpalist 790 km. Kõiki ametnikka ja töölisi raudteel kokku (1921. a. alul) 8482 inimest.

Laevaühendus Tallinnaga.

Laevaühendust väljamaaga kui ka siseriigi linnadega korraldavad laevasõidu-amet ja eralaevade ekspeditsioonid.

Laevasõidu-amet

on riiklik asutus. — Praegu on laevasõidu-ametil merel viis ja Tartus neli laeva. 1920. aastal on laevasõidu-amet riigile 40 miljonit marka puhast kasu annud.

Laevasõidu-ameti laevadest teeb aurik „Endla“ reisisid Tallinna — Tsitri, Loksa, Käsmu ja Võsu liinil. Laev võtab peale umbes 300 reisijat. Sõidab nimetatud kohtade vahel kaks korda nädalas. Ärasõit Tallinnast igal teisip. ja reedel kell 7 homm. Teine laevasõidu-ameti aurik „Tasuja“ teeb enamasti lõbusõituseid Tallinna ja Helsingi vahel. Mahutab umbes 800 reisijat.

Suurematest

era-laevasõiduekspeditsioonidest

korraldab reisisid siseriigis laevakontor „Joh. Pitka & Pojad“. Võetakse ka kaupasad vastu.

Laevakontori „Joh. Pitka & Pojad“ korraldusesse kuulub: Tallinna—Pärnu ja saarte aurulaevaliin. Igal kesknädalal kell 7 õhtul sõidab a.-l. „Grenen“, kapt. Oengo, Tallinnast (elevaatori eest) — Hiiumaale, Saaremaale ja Pärnu. Jõuab Heltermaale ja Kuivastesse neljapäeva hommiku vara ja Kuresaarde umbes kell 2 p. l. Kuresaarest Pärnu — neljapäeva õhtul. Pärnust Tallinna — reede õhtul, Kuivaste ja Heltermaa kaudu, kohates Kuivastes a.-l. „Ingermanni“, nii et sõitjad Pärnust Kuresaarde sellega edasi pääsevad. Kuivastest ja Heltermaalt Tallinna — laupäeva hommiku vara.

Ettenägemata juhtumiste ja tarviduse pärast sõiduplaani muudatuse eest ei vastutata. Joh. Pitka & Pojad — Tallinnas, Uus tän. 14, kõnetr. 226, 348 ja 16-85; telegr. aadr.: „Pitkas

Tallinn“, ja Joh. Pitka & Pojad — Pärnus, Põhja tän. 3; telegr. aadr.: „Pitkas Pärnu“.)

Selsamal liinil sõidab ka aurik „Rhein“, nimelt Tallinnast — Eltermaale, Kuivastesse, Pärnu ja Kuresaarde.

„J. Pitka ja Pojad“ laevade-ekspeditsioonil on suuremad laevaühendused väljamaagagi.

Ka Tallinna ja Narva vahel on korralik laevaühendus olemas.

Laevaühendust välisriikidega korraldavad:

Carl F. Gahlnbäcki laeva-ekspeditsioon,

Uue ja Vana Viru tän. nurgal nr. 1.

Tallinnast sõidavad laevad Helsingi, Stettiini, Lüübeki, Liibavisse, Danzigi, Londoni vaheldamisi iga nädal üks kord.

Tallinnasse tulevad laevad Helsingist, Stettiinist ja Londonist vaheldamisi iga nädal üks kord, Danzigist ja Liibavist iga nädal üks kord.

John Nurmise laeva-ekspeditsiooni

Korraldusel teeb esimese klassi reisijatelaev „Sampo“ järjekindlaid reisisid Tallinna ja Helsingi vahel. Reisijate ja kauba ülesandmisi võtab vastu John Nurminen — Tallinnas, Pikk tän. 39, krt. 2, kõnetr. 7-95; Helsingis — Vestra Kajen 8, kõnetr. 121-56.

Thomas Clayhills & Son laeva-ekspeditsioon

Suur Brooksmägi 14, telef. 118 ja 17-37.

Korraldab aurulaevaga „Thorsten“ sõitusid Stettiini ja Tallinna vahel. Reisijate ja kauba ülesandmisi võtavad vastu: Stettiinis — Mund & Schütt, Vollwerk 1; telegr. aadr.: „Skandia, Stettin“. Tallinnas — Thomas Clayhills & Son; telegr. aadr.: „Clayhills, Reval“.

Sama ekspeditsioon korraldab aurulaeva „Wasa'ga“ reisisid Tallinnast Riiga ja Danzigi, selleks ka kauba ülesandmisi vastu võttes.

Tallinna ja Stokholmi vahet sõidavad sama ekspeditsiooni aurulaevad „Kalevipoeg“ ja „Egil“.

Peale eespool-nimetatud laevaekspeditsioonide töötavad Tallinnas veel mitmed teised laevaekspeditsioonid, nagu Bornholdt, S. Brookusmägi 10; O. Stude, V. Brookusmäel, peasjalikult transiitkauba edasisaatmise alal.

Et sõiduhinnad ja tähtajad tihti muutuvad, siis tuleb reisijatel nimetatud laevakontoritest iga kord lähemaid teateid nõutada.

Tallinnas ilmuvad suuremad ajalehed.

„Riigi Teataja“, valitsuse seaduste ja määruste ametlik avaldusleht. Ilmub tarvidust mööda. Toimetus V. Pärnu m. 3.

„Vaba Maa“, poliitiline ja kirjandusline ajaleht, tööerakonna häälekandja. Ilmub 7 korda nädalas. Ajut. peatoimetaja Riigikogu liige A. Anderkopp. Toimetus ja peakontor Pikk tän. 54, telefon 309. Sealsamas kirjastusühisuse „Vaba Maa“ trükikoda.

„Päevaleht“, väljaspool erakondi seisev kodanline, vabameelse ilmega poliitiline ja kirjandusline ajaleht. Kuulub kõige vanemate Tallinna lehtede hulka. Ilmub 7 korda nädalas. Peatoimetaja H. Rebane. Toimetus ja kontor Suure turu ääres, raekoja lähedal; telefon 347. Sealsamas Eesti Kirjastusühisuse trükikoda.

„Tallinna Teataja“, Eesti rahvaerakonna häälekandja. Poliitiline ja kirjandusline ajaleht. Ilmub 6 korda nädalas. Vastutav toimetaja Al. Kann. Toimetus ja kontor Suurel turul 16, raekoja ees; telefon 285.

„Kaja“, poliitiline ajaleht, Eesti põllumeeste erakonna häälekandja. Ilmub 6 korda nädalas. Toimetus Vene tän. 11, telefon 312.

„Revaler Bote“, Tallinna Balti sakslaste häälekandja, poliitiline ja kirjandusline ajaleht. Ilmub 6 korda nädalas. Toimetus Pikk tän. 2.

Ajakirjad.

„Eesti Majandus“, tööstuse, kaubanduse ja rahanduse ajakiri. Ilmub umbes 1 kord kuus. Üksik number 100 m. Toimetus Lai tän. 9.

„Kasvatus“, kasvatusteadusline ajakiri. Eesti Õpetajate Liidu häälekandja. Ilmub 2 korda kuus. Toimetus Pikk tän. 54 („Vaba Maa“ toimetuse ruumides).

„Kodu“, perekondlik kirjanduse, teaduse ja kunsti ajakiri. Ilmub 2 korda kuus. Toimetus Tallinnas, Alimanni tän. 50 või „Rahvaülikooli“ raamatuladu, S. Karja tän.

„Ühistegevuseleht“, Eesti ühistegelaste häälekandja. Ilmub kord kuus. Toimetus S. Roosikrantsi tän. 15.

„Eesti spordileht“. Toimetus Pikk tän. 54, „Vaba Maa“ ruumides.

„Eesti Mets“, metsaasjanduse kuukiri. Toimetus Toomkiriku platsil nr. 3, metsade peavalitsuses.

„Laevandus“, mereasjanduse-seltsi „Laevanduse“ kuukiri. Toimetus Merepuiestee 5. Laevanduse kaasandena ilmub eri-ajakiri „Kalaasjandus“ Ernst Webermanni toimetusel (Pagari tän. 2).

„Eesti Tehnika Seltsi Ajakiri“. Ilmub kaks korda kuus ühes kaasandega. Vastutav toimetaja ins. H. W. Reier. Pealadu: kirjastusühisus „Rahvaülikool“.

„Sõdur“, sõjaministeeriumi poolametlik häälekandja. Ilmub kord nädalas. Toimetus Pikk tän. 44.

„Invaliid“, vigastatud sõjameeste häälekandja. Toimetus Pagari tän. 1.

Raamatukogud ja lugemistoad.

Linna raamatukogu ja lugemistuba, Karjavärava puiesteel 4, end. varustusvalits. ruumides. Eesti-, vene- ja saksakeelsed raamatud ja ajalehed. Lugemissaal mahutab enesesse umbes 300 inimest.

Linna raamatukogus ja lugemistoas on 1921. a. viie esimese kuu jooksul 40.032 lugejat käinud, kes 48.900 köidet raamatuid on nõudnud. Täidetud on 38.653 nõudmist, kuna 10.247 nõudmist raamatute väljasoleku pärast täitmata on jäänud. Lugemiseks võetud raamatud järgnevad keelte järele: eestikeelseid 28.690 köidet, venekeelseid 8732 köidet, saksakeelseid 1.139 köidet ja esperanto-, prantsus- ja soomekeelseid kokku 92 köidet. Loetakse peaaesjalikult ilukirjandust. Lugemiseks antud 38.653 köitest on 24.913 köidet ilukirjandust ehk 64,4 protsenti. Kõige loetavam Eesti kirjanikkudest on O. Luts, kelle tööd „Kevade“, „Suvi“ ja „Tootsi pulm“ alati lugejaid leiavad. — Terve raamatukogu sisaldab umbes 10.000 köidet.

Riigi raamatukogu, Toompea lossis.

Sõjaministeeriumi raamatukogu, sõjaministeeriumis, Pagari tän.

Laenu-raamatukogud.

- T. Mutsu eesti-saksakeelne laenu-raamatukogu, Peetri platsil,
V. Roosikrantsi tän. nurgal.
V. Kirikali laenu-raamatukogu, Narva maanteel 26.
Raamatukogu J. Ploompuu rmtkpl. juures, Harju t. 45.
A. Ströhmi saksa-venekeelne laenu-raamatukogu, Pikk tän. 9.
Wassermanni saksa-venekeelne laenu-raamatuk., Pikk tän. 7.
J. Abrelthali eesti-, saksa-, venekeelne laenu-raamatuk., V. Posti t. 7.

Tallinna teatrid, varieteed, seltsimajad jne.

- „Estoonia“ teater*), Uue turu ääres. Etendused on igapäev, pühapäeviti kaks korda. Näitejuhid : Karl Jungholz ja Hans Lauter.
Eesti Draamateater, Jaani tän., end. Saksa teatri ruumides. Etendused on neli korda nädalas. Näitejuhid : Paul Pinna ja A. Teetsov.
„Apollo“ teater, Narva maant. 11. Miniatüürid ja divertissement.
„Grand-Marina“, Mere puiesteel. Kino, eesti- ja venekeelne eeskava.
„Passaash“, Viru tänava alul. Niisama.
„Kasino“, kino, Aia tän. 4.
„Kaleva“, kino, Viru tän. 4.
„Royal Vio“, Viru tän. 8, kino.
„Amur“, Harju tänav, kino.
„Modern“, S. Tartu maanteel, kino.
„Vigastatud sõjameeste kino“, Pikk tän.
„Säde“, Uue Kalamaja tänav, kino.
S.-d. karskuseselts „Valvaja“, Vana Pärnu maantee 31.
E. selts „Lootus“, Gonsiori tänav. 1921. a. spordiselts „Kalevile“ ruumid edasi antud.
„Pandorin“, vana Estoonia, Väike Tartu maantee.
„Akvaarium“, restoraan, miniatüürid ja divertissement Kadriorus, end. mereväeklubis.
„Villa Monrepos“, restoraan. Miniatüür ja divertissement, enamasti vene kunstnikkude poolt. Narva m. 68.
Harjuvärava mägi. Muusika, naljaettekanded. Restoraan.
„Kontsertaet“, Kadriorus. Suvel restoraan muusikaga.
„Must-Kass“, Merepuiesteel. Restoraan, nalja-ettekanded, muusika.

Tallinna suuremad võõrastemajad.

- „Kuldlovi“, Harju tän. 40.
„Tsentraal“, Harju tän. 37.
„Kommerts“, Kaarli tän.
„Peterburi“, Rataskaevu tän. 7.
„Peetri“, Harju väravas, Peetri platsi ääres.
„Du Nord“, Rataskaevu tän. 3.

*) Pikem kirjeldus eespool, lehek. 58—60.

- „Euroopa“, Viru tän. 24.
 „Hôtel de Rome“, Narva maant. 30.
 „Frantsia“ Kopli tän., Balti vaksali lähedal j. t.
 Sõdurite kodud, S. Tartu m. 64 ja Lutsu tän. 2. Hinnata oõmajad
 sõduritele iihes voodipesuga. Sõök odavate hindadega.

Tallinna arstid *).

- Akel, Fr., silmaarst, Suur Roosikrantsi t. 10 (kõnet. 10—11, 4—5).
 Armsen, P., Viru tän. 18.
 Blumberg, M., Nunne tän. 18/22 (4—6, 7—8).
 Brasche, E., haava-, kõrva-, nina- ja kurguhaigused, Vene tän. 12
 (4—5, 7—8).
 Bröndsted, Jaani tän. 11.
 Epstein, M., naistehaigused ja sünnitusabi, Viruvärava puiestee 11 (5—6).
 Erdmann, A., sisemised ja lastehaigused, Niguliste tän. 16.
 Goldberg, H., sisemised haigused ja sünnitusabi, Pikk t. 49 (9—10, 4—6).
 Goromulinsky, N., naishaig. ja sünnit.-abi, S. Roosikrantsi t. 15 (4—6).
 Gutkin-Belkin, E., sisemised ja naistehaig., Viru tän. 4.
 Hahn, H., kirurg ja kõrvahaig., Lai t. 19.
 Haller, A., sisemised, eriti kopsu- ja südamehaig., Posti tän. 5.
 Hanschmidt, E., Pikk tän. 48 (10—11, 5—7).
 Haudelin, L., sisemised haigused, Suur Roosikrantsi t. 12 (1/24—1/25).
 Hesse, G., lõikushaigused, Suur Roosikrantsi t. 3.
 Hirsch, Hugo, närvihaigused, Hobusepea tän. 3 (4—5).
 Hoffmann, Har., silmaarst, Harju tän. 45 (10—12).
 Hoffmann, Hugo, haava-, nina-, kõrva- ja kurguhaigused, Harju t. 45.
 Hunnius, L., Ahju tän. 19 (10—12).
 Hunnius, V., sisemised, sugu- ja nahahaig., S. Karja t. 13 (12—1).
 Isatschik, S., sisemised haigused ja sünnitusabi, V. Tartu maantee 29
 (9—11, 4—6).
 Jakobson, Fr., sisemised ja lastehaigused, eriala sapikivi-haigus, Toom-
 puiestee 4 (10—12, 5—6).
 Jerwan, M., Hobusepea tän. 10, kort. 3.
 Kaegeler, muskli-, kondi- ja liigestehaigused, V. Posti t. 6, krt. 4 (3—5).
 Kaplan, E., naha- ja suguhaig., Viru tän. 18 (10—1, 5—8).
 Katz, F., naha- ja suguhaigused (ainult naister. ja lapsed), Pikk tän. 37
 (10—12, 4—6).
 Keck, E., Posti tän. 5.
 Keerd, A., Posti tän. 5 (6—7).
 Keller, Fr., silmahaigused, Harju tän. 30 (8—1/2, 10, 7—8).
 Keyserlingk, R., naistehaigused ja sünnitusabi, Suur Balesna tän. 10 (4—5).
 Klompus, M., naha- ja suguhaiguste eriarst, Harju tän. 45.
 Knüpfner, A., haava- ja naistehaigused, sünnitusabi, Eesti pangamajas
 (4—5), Jaani tän. 6.
 Kurrikoff, A., Eesti pangamajas (10—11, 4—5).
 Laamann, R., Pikk tän. 9.

*) Tervishoiu peavalitsus, Toompea lossis. Juhataja Dr. Mõttus.

- Labbé, K., laste- ja silmahaigused, Tatarski tän. 18 (11—12, 4—5).
 Leesment, H., Kaarli kiriku puistee 9.
 Luiga, J., Suur Roosikrantsi tän. 10 (4—5).
 Luuk, naha- ja suguh., Uus (Kaarli) puist. 9 (9¹/₂—11, 5—7).
 Lütis, K., naha- ja suguhaigused, Kaarli kiriku puistee 9 (9—11, 5—7).
 Mahlstein-Männik, Lydia, sisemised, kõrva-, kurgu- ja ninahaigused, Tatari tän. 21-b (9—10, 3—5).
 Masing, J., naistehaigused, Viruvärava puistee 21 (10—11).
 Middendorf, M., Uus puistee 7.
 Multer, H., Niine tänav.
 Mõttus, A., Niguliste t. 16, k. 2 (5—6).
 Oldekop, A., naistehaigused, Suur Karja tän. 2 (4—5).
 Ostrogorski, S., lastehaiguste eriarst, Lai t. 45 (5—6).
 Pedussaar, K., Toom-Kuninga tän. 6 (4—5), linna kooliarst.
 Pezold, A., sisemised, eriala kopsuhaigused, S. Karja tän. 12 (11—12), (6—7).
 Piiskop, J., naha- ja suguhaigused, Harju t. 26 (9—11, 6—8).
 Poljak, M., naha- ja suguhaiguste eriarst, Viru tän. 8 (10—1, 5—8, naister. 3—5).
 Püümann, M., Eesti pangamajas (9—10, 5—6).
 Reimann, G., sisemised, südamehaigused, Jaani t. 6 (9—11, 4—5).
 Rennenkampf, E., Harju tän. 45 (esm., teisip., neljap., reede 1¹/₂7—1¹/₂8, keskn. ja laup. 3¹/₂—4¹/₂).
 Riim, S., naiste- ja sisem. haig., Lai tän. 7.
 Rütman, H., V. Tartu mnt. 14 (9—10, 7—8).
 Schroeder, V., sisemised ja lastehaigused, Viru tän. 1 (4—5).
 Schroeter, N., Lai tän. 39 (5—6).
 Schwartz, H., sisemised, närvi- ja suguhaigused, Pikk tän. 3 (10—12, 5—7).
 Seegrön, A., naha- ja suguhaiguste arst, Vene tän. 2.
 Seegrön, E., sisemised ja naistehaigused, Harju tän. (4—5).
 Sibul, K., sisemised ja närvihaigused, S. Roosikrantsi tän. 10.
 Soonets, E., sisemised ja lastehaigused, Suur Karja tän. 15 (10—11, 4—5).
 Spindler, A., Suur Karja tän. 5.
 Tannebaum, P., sisemised, nina-, kõrva- ja kurguhaigused, Uus t. 3.
 Taumi, A., Viru tän. 6 (3—5).
 Thar, R., Roosikrantsi tän. 10.
 Tshernov, A., Toompuiestee 4.
 Ungern, V., Vismari tän. 3.
 Wahtrik, B., haava- ja luuhaigused, Narva maantee 10 (4—6).
 Weiss, E., sisemised ja närvihaigused, Uus tän. 2.
 Wilken, V., Väike Karja tän. 1 (10—11, 5—6).
 Wulff, E., sisemised haigused, Väike Roosikrantsi tän. 14.

Hambaarstid ja dentistid.

- Avald-Smetanin, A., Pikk tän. 31.
 Avik, Klara, Viru tän. 6 (9—12, 5—6).
 Dobrohotov-Kagan, Harju t. 31 (10—12, 4—6¹/₂).
 Dreyer, S., Viru tän. 17, Müürivahe tän. 40.

- Finkbeiner, V., Rataskaevu tän. 4.
 Gutmann, D., Viru tän. 16.
 Jurkevitsch, Viruvärava puistee 13.
 Katz, O., Pikk tän. 37 (10—1, 4—6).
 Klas-Glass, Harju tän. 30 (10—1, 3—6).
 Klompus, R. J., Harju tän. 45.
 Kusmanoff, F., Harju tän. 21 (11—3).
 Levin, D., Pikk tän. 15.
 Levinovitsh, Helene, V. Karja tän. 1 (10—11, 4—6).
 Lourie, Dr. A., Narva maantee 4 (10—1, 4—7).
 Lourie, R., Girgensoni tän. 10.
 Nymann-Ilves, H., Roosikrantsi tän. 11.
 Ritter, A., Eesti pangamajas (9—12, 2—5).
 Ruus, Adele, Eesti pangamajas.
 Schilder, A., Viru tän. 1.
 Schleifstein, J., Viru tän. 4 ja Väike Liiva tän. 26.
 Tamberg, Helmi, Kuninga tän. 4.
 Teischev, Z., S. Karja tän. 18.
 Tusch, H., Väike Harju tän. 1 (11—1, 3—5).
 Wainer, J., Suur Karja tän. 5.
 Witas-Rhode, A., Pikk tän. 33.

Haigemajad ja kliinikud.

- Eesti arstide erakliinik — Vana turu kaelas 3. Vastuvõtmine kella 12—2 l.
 Kliinik — Viru tän. 23. Vastuvõtmine k. 12—2 lõunal ja 5—7 peale lõunat.
 Priihospital — Väike Liiva tän. 18.
 Diakonissi-haigemaja — Suur Pärnu mnt. 52.
 Tallinna erakliinik — Suur Roosikrantsi tän. 2-a.
 Sanatoorium — Kadriorus, Liiva tän. 15.
 Sünnitamishaigemaja — Suur Balesna tän. 12.
 Dr. Knüpfferi naiskliinik — Suur Balesna tän. 12.
 „Seewaldi“ vaimuhaigetemaja — Baltiski maanteel 52.
 Inhalatoorium — Kaarli puisteel, Winkleri m.
 Vietinghof-Scheeli kliinik — Brookusmäel, Geberti majas.
 Linnakooli hambakliinik — Lai tän. 40.
 Tiisikushaiguste sanatoorium — Magdaleena tänav 6.

Apteegid.

- Linna apteek — Jaani tän. 6, Eesti pangamajas.
 R. Lehiberti apteek — Suurel turul.
 Ficki apteek — Niguliste tän. 1.
 B. Linde pärijate apteek — V. Pärnu m. 21.
 Gnadeberg ja Leyden — S. Karja tän. 4.
 V. Haase — Narva mnt. 52.
 Hugo Oppermann — Vana Viru t. 15.

Schimkevitch — S. ja V. Tartu mnt. nurgal 28.
 Stüwert — Baltiski mnt. 2.
 Punase Risti apteek — Vana Kalamaja tän.

Tallinna advokaadid.

Beek, A. (vann. adv. abi), Eesti pangamajas (9—11, 4—6).
 Birk, A. (vann. adv. abi), Suur Karja tän. 15 (9—10, 5—7).
 Birkenberg, R. (vann. adv.), Viru tän. 5.
 Daugull, Johann (vann. adv.), Lai t. 32.
 Eldring, A. (era-adv.), Viru t. 12 (9—10, 6—7).
 Eliaser, R. (vann. adv.), Jaani t. 6.
 Ester, Hans (vann. adv. abi), Lai t. 15.
 Gorschkoff, I. (vann. adv.), Viru t. 12.
 Haho, Kr. (vann. adv.), S. Karja t. 2.
 Hirsch, M. (vann. adv.), Suur Karja t. 7 (10—12, 7—8).
 Idell, O. J. (advokaat), Lai t. 7.
 Johanson, V. (vann. adv.), Suur Karja tän. 15.
 Jürine, T. (vann. adv.), Vana turg 1.
 Kalbus, T. (vann. adv.), V. Posti tän. 6.
 Kress, G. (vann. adv. abi), Suur Karja t. 15.
 Limberg, B. (vann. adv.), Väike Karja t. 1 (9—11, 6—7).
 Malsch, V. (adv.), Harju tän. 34.
 Margk, Valter (vann. adv. abi), S. Karja t. 2 (9—10, 5—6).
 Maurer, A. (vann. adv.), Vana turg 1.
 Maydell, T. (vann. adv.), Pikk t. 37 (10—11, 4—6).
 Meyer, S. (adv.), Harju t. 31 (4—6).
 Oldekop, V. (vann. adv.), S. Karja tän. 2 (9—10, 5—6).
 Parik, J. (vann. adv.), Pikk t. 5.
 Peet, A. (vann. adv.), Jaani t. 6.
 Petrov, Anatol (vann. adv. abi), Pikk tän. 43.
 Petzold, V. (vann. adv.), S. Roosikrantsi 8.
 G. Pohla (era-advokaat), Lai t. 9 (9—12, 4—6).
 Poska, G. (vann. adv. abi), Pikk tän. 49 (9—11).
 Pung, M. (vann. adv.), Eesti pangamajas (6—7).
 Reichmann (vann. adv.), Viruvärava puiestee 13.
 Ruubel, P. (vann. adv.), Jaani t. 8.
 Siegel, K. (vann. adv.), Niguliste t. 12 (10—11, 5—6).
 Soosaar, G. (vann. adv. abi), S. Karja tän. 15.
 Sorokin, A. (vann. adv. abi), Viru tän. 12.
 Temant, J. (vann. adv.), Viruvärava puiestee 13.
 Tomberg, Viktor (vann. adv. abi), Lai tän. 12.
 Weiner, S. (vann. adv.), Viru tän. 22.

Notaariused.

Linnamägi — S. Karja t. 19.
 Ptschelin, H. — Viru t. 8.
 Riesenkauf, Pikk t. 39.
 Wäli, Karl — Lai t. 12.

Tallinna kohtuasutused.

Eesti tsiviilseaduse väljatöötamise komisjon*) (ajutine). Juh. prof. Igor Tjutrumow. Sekret. N. Hill. Liikmed: S. Kalmanovitsh, I. Filippov, V. Sresnewski, V. Lerche, S. Schilling, T. Korsakov, A. Gortsev, A. Hoyningen-Huene.

Vangimajade peavalitsus, Toompeal, Kohtu t. 1. Ülem Andr. Strandmann. Insp. H. Lio, H. Kohv, J. Aver.

Kriminaal-peavalitsus, Toompeal, Rahukogu t. 3. Ülem J. Kuur. Insp. A. Liit. Sekr. A. Pääsuke.

Tall. kriminaalpolitsei, Vana-Viru tän. 12. Ülem Aug. Krasna. Abid A. Kaelman, R. Koch.

Kohtu prokuratuur, Jaani t. 7. Prokurööri k. t. v. abi Erich Eek. V. a. Paul Peterson.

Kohtu-uurijad:

1. jaosk. kohtuam. kand. K. Beshanitski, U.-Maailma t. 6, 9.

2. " kohtu-uurija V. Issajev, Gonsiori t. 9, k. 1.

3. " " J. Breier, Jürgensoni t. 11, 1.

4. " " k. a. kand. Lementy.

Tähtsamate asjade kohtu-uurija J. Kotkas, Jaani tän. 7. Gogoli puiestee 5-a.

Kohtupalat, Jaani t. 7. Esimees J. Reichmann, abid: K. Gyldestube, A. Hintzer. — Kriminaal-osa k. sekr. E. Lass, abi A. Külaots. — Tsiviil-osa k. sekr. V. Nortmann, abi J. Traun.

Rahukogu, Jaani t. 7. Esimees A. Tammann, abi J. Tannebaum. Liikmed: J. Ermas, O. Hoffmann, M. Uuesson, H. Erjapea, E. Eek. — Kohtupristavid: A. Leebas (Vladiimiri t. 71-b, k. 7), J. Siwaldt (Kooli t. 4 — $1/2$ 9— $1/2$ 10), A. Tiik (Siimeoni tän. 15, k. 3).

Tallinna-Haapsalu kreposti-jaoskond, Rahukogu t. 3. Esim. Al. Tammann, sekret. S. Herslandt, abi O. Johanson.

Tall.-Haapsalu ringkonna rahukohtunikud.

3. jaosk. rahukohtunik — T. Päi, Rahukohtu t. 3.

4. " " — A. Stackelberg, Rahukohtu t. 3.

5. " " — E. Brunberg, Rahukohtu t. 3.

6. " " — Karl Saarmann, Rahukohtu t. 3.

7. " " — G. Lanekorb, Rahukohtu t. 3.

9. " " — B. Palu, Rahukohtu t. 3.

12. " " — Eugen Fridolin, Rahukohtu t. 3.

Kohtupalati prokur. nooremad abilised Tall.-Haapsalu Rahukogu juures ja nende kantseel. Jaani t. 7, 1. jaosk. abipr. G. Awald, 2. j. abipr. E. Preisberg, 3. j. abipr. R. Freikelder, 4. j. abipr. K. Kister.

*) Andmed 1921. a. algusest.

Kaunimad kohad Tallinna ümbruses.

Tallinna läheduses kujundab merekallas ühenduses kuivamaa taimeriigiga mitu veetlevat vaatluskohta põliste puiestikkudega ja ehitustega.

Eespool-kirjeldatud valdav vaatluspilt Toompea äärelt kordub mitmetes teisendites Lasnamäelt, Marienbergist, Piritalt ja Viimsist, mis ida pool Tallinnat, ja lääne pool Tiskrest, Nõmmelt, Suurupist, *Rocca al mare*'st ja Joalt, kust merelahe kui ka Tallinna pilt ilusamate joontena näib. Järsk Tallinna paekallas ulatub kunni Baltiskini, paiguti otse loodjooones tõustes merepinnast 30—40 m kõrgusele.

Suvekuudel valguvad Tallinna ümbruskonna ilusamad kohad suvitajaid täis. Pühapäeviti tarvitavad linnaelanikud võimalust, et mereäärses puudevilus, murul ehk kaldaliival mõned tunnid mööda saata.

Kadriorg (Katharinental).

Kadrioru puiestik piirab linna ida poolt, surutuna umbes 100 hektaari ulatusel mere, Lasnamäe paekalda ja linna majastiku vahele. Nagu eespool tähendatud, asutati Kadrioru puiestik keiser Peeter Suure korraldusel 1718. a. Kahesaja aasta kestusel on puiestiku ilupuud — tammed, saared, pärnad j. t. sirgunud võimaks varjuliseks metsaks, kus tüsedad põliste tammede tüved annavad kahele-kolmele mehele ümber mõõta. Suurem osa puiestikust on aegapidi muudetud paljudeks jalgteedeks, mida vanade puude tüved mõlemalt poolt nagu mälestussambad kaunistavad. Puude ladvad moodustavad üleval toreda lehestikuvõlvi, millest ka heleda suvepäikese kiired ei suuda läbi tungida. Puudest vabadel kohtadel lokkab puiestikus kena hein; jaanipäeva ajal ilmuvad parki heinasaad, õhk tiheneb meeldivalt heina kõdistava aroomiga. Kadrioru puiestiku looduslist ilu suurendab ka maa-

pinna kujundus: puiestik laiub mere poole madalduval nõlvakul. Puude vahelt helgib Tallinna merelaht, paistavad sadama kontuurid. Puiestiku merepoolne äär kujuneb pikaks, kaarekujuliseks jalutus- teeks, milleni lained ulatuvad. Avaneb võrdlemata kaunis vaade merele, Toompeale.

Kütkestav tundub Kadriorg päikesepaistelisel suvehommikul. Linna tolmu ja närvisid-vapustava mürina kõrval rahustav vaikus, värskendav mereõhk. Päikese palavust summutab lehestik. Õhtuti kihab Kadriorg jalutajatest. Otsatu vool liigub suurematel puies- teedel, mererand palistub inimestest. Keskööni süudab Kadriorg paljusid kõita enda loodusiluga.

Reisijate tõenduse järgi olevat isegi Euroopa suurlinnades harva sarnaseid puiestikka leida, mis võrreldavad Kadrioruga põli- seks ja laialdaseks metsaks kasvanud ilupuude tõttu.

Ilusam ehitus puiestikus on Kadrioru loss (v. pilt 55 lhk.), mis Peeter Suure ajal (1718—1719) Itaalia arhitekti Michetti poolt ehitatud ja tänapäevani muutumata alal seisab. Vene valitsuse päevil elutsesid siin suvel Eestimaa kubernerid. Kerenski ja enamlaste valitsuse ajal pidas lossis istumisi soldatite ja tööliste nõukogu ja mõned komiteed, kes lossi sisemusega ja mööbliga niivõrd hooletult ning lohakalt talitasid, et loss varsti elamiskõlb- matuks muutus. Alles Eesti Vabariigi valitsuse alul hakati lossi korda seadma; remonteerimine jõudis lõpule 1921. a., mil loss Eesti Kunstimuseumile tarvitada anti. Lossis asub ka Eesti kunstniku A. Weizenbergi rikkalik raidkujude kogu, kuna auväärt kunstnik ise ühes lossi tiibehituses elukoha on leidnud. 1921. a. suvel oli Kadrioru loss Eesti piiskopi õnnistamise puhul mõnda päeva Rootsi peapiiskopi Nathanael Söderblomi elukohaks.

Peale parandust pakub loss niihästi seestpoolt kui ka väliselt meeldivat pilti. Barocco stiilis ehitus terrassilisel mäenõlvakul, eesküljelt kolme-, tagantpoolt kahekordne. Rohelise katusega ja kriitvalgete müüridega tundub lossi kogu meeldivana puiestiku vanade ilupuude ringis. Lossi taga väike park suurte pärna- ja kastanipuudega. Seespool koduselt vähe-avarad toad parkett- põrandatega ja vanade Peetri aegsete, maalitud pottidest ahjudega treitud puusammastel. Keskkohal kahe valgusega saal tüübilise valge kaminaga, laes suur pilt: Diana, kes Aktäoni põdraks muudab. Kaks eraldi seisvat tiibehitust pikendab lossi ehitusteala puies- tee ääres.

Lossist 400 m kagu pool on üle 200 aasta tervena alal seisnud Peetri majake, mis 1714. a. ehitatud. Et sel ajal Kadriorg alles legendikuna seisis, võis Peeter Suur enda majakesest lähedalt sadamaehituse töid vaadelda. Peetri majake on lihtne kivist ehitus. Alumisel korral köök suure vene ahjuga, vastuvõtmise- ja töötuba, milles vanaaegsed kirjutuspuldid ja aastasadadest tumestunud peeglid kullatud raamides ja väheldane magadistuba laia voodiga. Teisel korral kitsavõitu söögituba tammepuust laua ja toolidega, millel vanalaadiliselt kõrged seljatoed. Majakese lähedal on alale jäänud ka Peetri puust saun.

Keiser Peetrist alates on pea kõik end. Venemaa valitsejad Tallinnat vaatamas käinud.

Kadrioru puiestikus, mereäärsel promenaadil seisab eesti kunstniku A. Adamsoni projekti järele valmistatud „Russalka“ mälestussammas 1893. a. põhjaläinud sõjalaeva „Russalka“ mälestuseks.

Eesti Vabariigi ehitus-peavalitsuse poolt on Kadrioru suurendamiseks ja kaunistamiseks eelnõu välja töötatud. Muu seas kavatakse linna tapamaja mujale asetada, puiestiku Tartu maantee poolsele äärele mängu- ja spordiplatsid j. m. s. ehitada.

Kadriorust umbes km võrra merekaldasel maanteel ida poole minnes kohtame pikkamisi kõrgeneval mäekaldal

Marienbergi lossi (end. Strietberg).

Omalt ajal olnud siin suhkruvabrik, mis aasta 60 eest maha põlenud. Marienbergi loss ehitati möödäläinud aastasajal Peterburi prof. Gödecke kavade järgi. Marienberg kuulus varemalt Vene krahv Orlov-Davõdovi omanduseks. Värava juurest lossi paviljonist avaneb kaunis vaade linna ja merelahele.

Pirita kloostri varemed

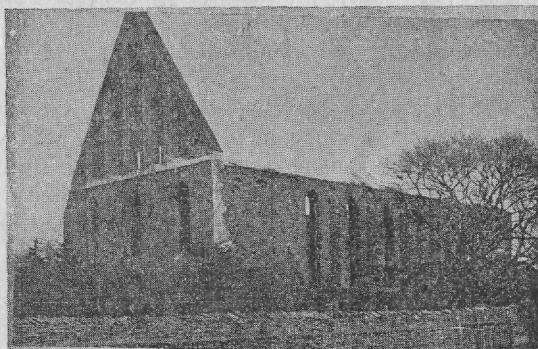
(das Kloster zu St. Brigitten in Mariental).

Tallinnast 5 km ida pool, suure Pirita jõe kaldal, seisab alal osa end. Pirita kloostri varemeid*), mille ümbrusesse aja jooksul elav rohkearvulise majastikuga suvituskoht on võrsunud.

*) Pikemalt Tallinna kloostritest: G. v. Hansen, Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revals.

Pirita klooster ehitati 1407—1436 katoliku kiriku poolt 1391. a. pühaks tunnistatud Rootsi kuningliku senaatori Gundmari abikaasa Brigitta auks. Mehest lahku minnes reisis Brigitta kaugel pühades kohades, omandas laialdase kuulsuse oma asketismiga ja heategudega Roomas, Neapolis j. m. Suri 1373. a. Tema mälestuseks ehitati hulk isetiübilisi kloostrid, nõndanimetatud kahejaolisi kloostrid (*duplica* ehk *mixta*), kus elasid müüri- ja lahtatult mungad ja nunnad kloostrinaisülema (abbatissa) juhatusel. Nunnad pidid munkadele valmistama sööki, mis väikese müüriavause kaudu munkade poole toimetati. Brigitta mälestuseks asutati ka Eestimaale katoliku klooster, mille nimetus rahvasuus ümbermoonutatult aegapidi Pirita'ks kujunes.

Tallinna vanades kirjades räägitakse*), et Pirita kloostri ehituse alustanud 1407. a. kolm Tallinna kaupmeest: Heinrich Swalberg, Hinrich Huxer ja Gerlich Kruse. Osa ehituse kuludest kandsid Balti-
maa aadel ja Tallinna kodanikud. Kloostri eluiga oli aga üsna lühike —

34. joon. Pirita kloostri varemed.

ainult ligi 150 a.: Tallinna piiramise ajal, 1577. a., röövisid vene sõjaväed kloostri paljaks ja pistsid põlema.

Alalejäänud varemed paistavad kaunilt ja dekoratiivselt Pirita jõe paremal kaldal. Püsivad üleval kiriku müürid kõrge viiluga ja eesküljega; müüre kaunistab hulk kõrgeid aknaid ja skulptuurilustusi. Seisab alal ka nurgapealne torn. Arhitektooniliselt näivad huvitavad koori akende ülemised võlvikohased ilustused (Masswerk der Chorfenster), orvad (niches) müürides jne.

*) Lähem kirjeldus Pirita kloostri kohta ühes hulga plaanidega ja piltidega leidub saksakeelses raamatus: N o t t b e c k u. N e u m a n n, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval, lhk. 130. Linna raamatukogu, nr. 4—34.

Terveks on jäänud kloostrist varemtena see osa, kus endisel ajal asus kloostri kirik, mille pikkus 60 m ja laius 28 m, ja väike osa kõrvalehitustest.

Esiailgu mõttis terve kloostri ehituste aluspaik põhjast lõunasse 120 m ja läänest idasse umbes sama palju. Kloostrit piiras nelinurgakujuline välismüür. Ruumid kujunesid järgmiselt: Eesväravast sisse minnes, mis asus praeguse kabeli kohal, jõuti kloostri surnuaeda (praeguse surnuaiä kohal); edasi piiras teine müür kloostri sisemisi ehitusi praeguse terveksjäänud kiriku-eesküljega ühes jones. Kirikust põhja pool olid viimasest 40 m pikkuse hooviga eraldatud nunnade eluruumid; nendest viis pikk võlvikäik kiriku kirdepoolsesse nurka nunnade jaoks ehitatud koorile (Empore der Nonnen). Terve nunnadepoolne ehitus moodustas 55 m pikkuse nelinurgakujulise hoone sisemise hooviga. Munkade elu-

35. joon. „Kalevi“ maja Piritale.

ruum, mis hulga väiksem, asus kiriku kagupoolsel nurgal (Clausur der Mönche), ühinedes kirikuga võlvikäigu kaudu. Kiriku peasissekäigust paremal pool nurgal oli kabel. Kiriku alla ehitati suured võlvitud keldrid, kõrval olid pikad käigud.

Rahva jutu järele seisnud Pirita klooster koguni linnaga ühenduses maa-aluse võlvistikuga kaudu, mis mere alt Dominikaani kloostrisse viinud.

Pirita muutub tallinlastele ikka enam ligitõmbavaks suvituskohaks, peaaesjalikult mõnusaltilusa mereranna tõttu, mis vaba suplemist ja liivalpikutamist võimaldab. Edaspidise parema korralduse järele töötab puhasliivane Pirita mererand tiheda männimetsaga ilusamaks supeluskohaks kujuneda. Iseäranis pühapäevadel valgub rohkesti linnaelanikke Piritale.

Palju elavust toovad Piritale veespordi-harjutused ja pidustused, mis siin eesti suurema spordiseltsi „Kalevi“ korraldusel suvel toime pannakse. „Kalevi“ seltsil on Pirital nägus maja, mis arhitekt Burmanni plaani järgi ehitatud.

Ühendust linna ja Pirita vahel peetakse mootorpaatidega ja autodega.

Kose puiestik ja loss.

Piritalt umbes km lõuna poole on ehitatud Kose suvemõis laialdase pargiga, mis ulatub Pirita jõe orgu. Kaldalt ilus vaade Pirita kloostri varemetele. Kose kuulub Dr. Kochi perekonna omanduseks, kelle hauakabel pargis seisab. Park valdab enda suurusega ja varjulise metsaga kõrgel jõekaldal. Veetlev jalutuskoht linnarahvale.

Nõmme suvituskoht.

8 km Tallinnast lääne pool, mere ja raudtee lähedal. Maastik — kuiv liivapinnaline männimets, sünnis iseäranis kopsuhaigetele. 1872. a. alates on Nõmmele võrsunud suur alevik, mille elanikkude arv suvel kümnetuhandeni tõuseb. Tervet metsa-alust katab tihe suvemajade võrk, korralikult planeeritud tänavatega. Korteripuu-duse tagajärjel elab siin ka talvel rohkesti linnaskäijaid inimesi. Kuigi suurem osa alevit merest kaugemal asub, armastavad linnaelanikud ometi Nõmmel suvitada.

Nõmmelt 2 km mere pool vaatamisvääriline Musta-
mäe loss.

Tiskre ja Rannamõisa ümbrus

on tallinlastele ilusamaks väljasõidu-kohaks*), iseäranis Kallaste mererannas. Rannamõis asub umbes 15 km Tallinnast lääne pool mere kaldal. Kohale viib kindluse-raudtee. Tore, maaliliste kuristik-kudega järsk paekallas, mis paiguti 20—40 m kõrge. Tagapool ilus põline mets.

Kõrgelt merekaldalt avaneb kaunim vaade. Eemal lai, lage meri, mille raamiks lähedad neemed ja Naissaar oma sinava met-saga. Kaugel idas Tallinn tornidega, mis tõusevad nii tõsiselt või

*) Pikem kirjeldus Tiskrest ja Rannamõisast G. Vilbergi „Harjumaa's“, lhk. 88.

naeratavad kullakarva sätendades. All, just jalgade ees, roheline vöö ja siis kohav meri karidega, kividega. Paremat kätt metsatukas paistavad Tiskre suvemajade rohelised ja punased katused, tõendades, et koht on tähelepanemis-väärt neile, kes armastavad suve mööda saata vaikselt looduses, kaugel linna kärast.

Keila Joa park ja loss (end. Schloss Fall),

mis seisab Tallinnast umbes 32 km loode pool (Keila vaksalist 15 km), kuulub kõige ilusamate looduskohtade hulka Tallinna ümbruses. Siin on ühendatud looduse ilu ja aedniku kunst. Keila jõe veevood, mis puiestikust ülevalpool hulga saarekete vahel lahus jooksevad, ühinevad joa peal ja langevad 5,5 m kõrgusest ja üle 70 m laiusest sakilisest paekaldast hooga alla, muutes piimakarva vahuks. Sellest veekukkumisest sünnib kuulus Keila juga.

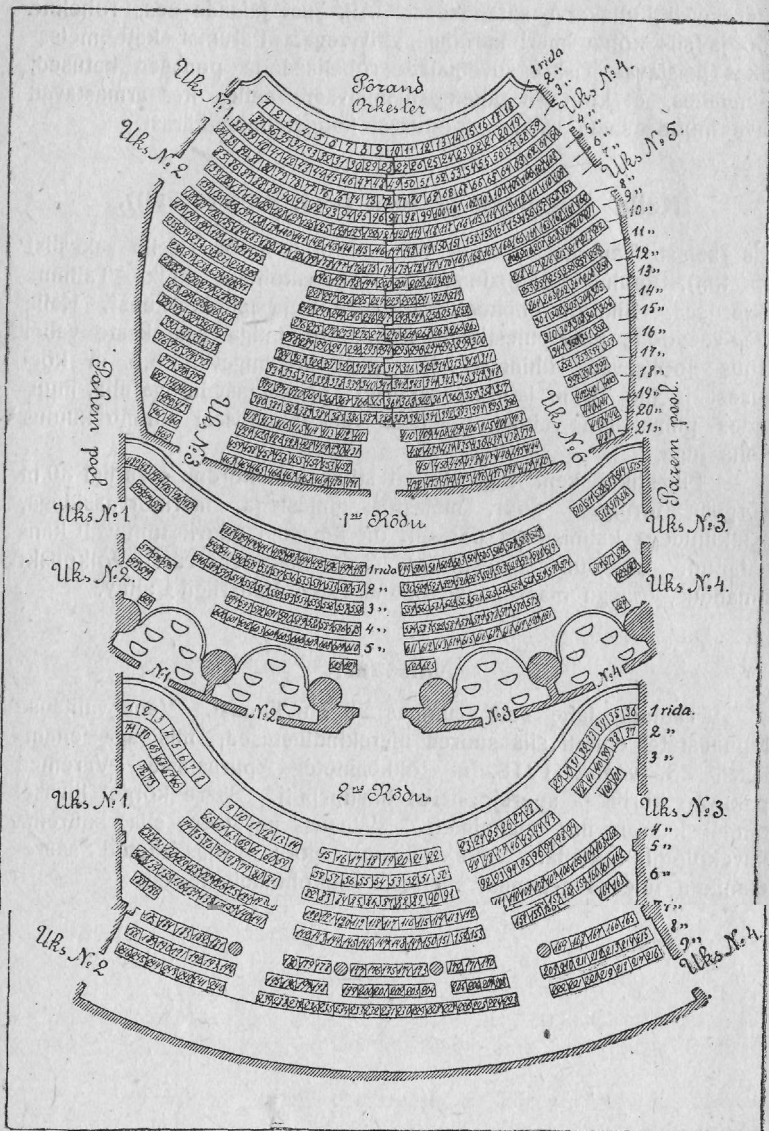
Puiestikus kena Inglis-Gooti stiilis kahekordne loss ligi 30 m kõrguse torniga. Suur, mälestussammastega, marmorvaasidega, raidkujudega kaunistatud puestik on ilmasõja päevil tuntavalt kannatanud. Loss ühes puiestikuga oli varemalt vene vürsti Volkonski omandus, praegu maaseaduse põhjal Eesti Vabariigile alluv.

Naissaar.

Tallinna lahe suus, umbes 25 km linnast. Vene valitsuse lõpuaastatel ehitati siia suured merekindlustused, mis aga enamalased 23. veebr. 1918. a. lõhkeainetega purustasid. Varemed pakuvad kurba ja suurejoonelist hävituspilti. Saare kõrgel liivasel pinnal kasvab ilus männimets. Valitsus kavatseb siia suurema suvekolonii asutada. Vene valitsuse poolt väljasaadetud saareelanikud tulevad aegamisi endistele elukohtadele tagasi.

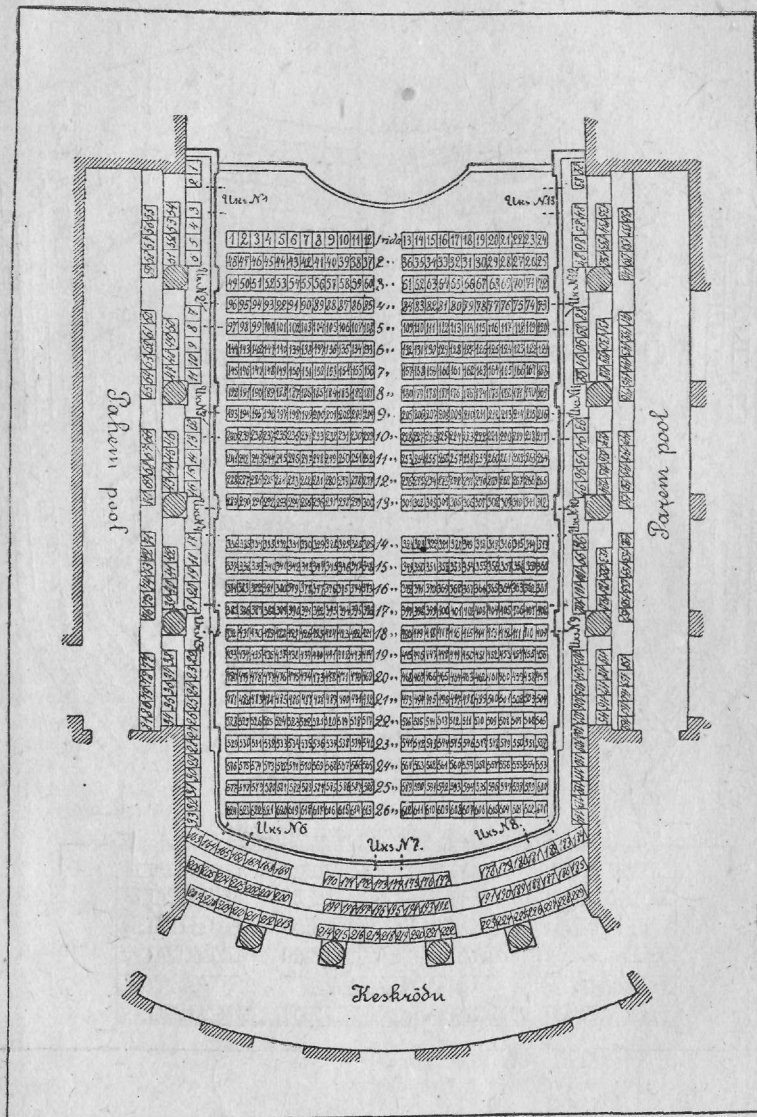
„Estonia“ teatri plaan.

Teatri ruum.

„Estonia“ teatri plaan.

. Kontserdisaal.

Tallinna tänavate nimestik.

- Aafrika t. — MN 7
 Ahju t. — K 7
 Aia t. — K 5
 Aiavilja t. — M 5
 Aida t. — J 5
 Alam-Luha t. — J K. 8
 Alberti t. — D 6
 Aleksejevi t. — M 6
 Alemanni t. — F J 6—8
 Alemanni t., Keskm. — J 8
 Alemanni t., Uus — J 8
 Alendri t. — J 7
 Allika t. — K 7
 Ameerika t., Suur — J 8
 Ameerika t., Väike — F J 8
 Apteegi t. — K 5
 Arefjevi t., Suur — L 6
 Arefjevi t., Väike — L 8
 Balesna t., Suur — L 6—7
 Balesna t., Väike — L 6
 Ballasti t. — P R 5—7
 Baltiski maant. — A-F 6—9
 Batarei t., Suur — J 3
 Batarei t., Väike — J 3
 Börse käik — K 5
 Brookusmägi Suur ja Väike — K 5
 Datshi t. — N 5
 Drevingi t. — M 7
 Duglase t. — J 6
 Dunkri t. — J 6
 Eeriku t. — D 3
 Epitnatjevi t., Suur — M 5
 Epitnatjevi t., Väike — M 5
 Erbe tän. — J 7
 Erne t. — L 8
 Falgi t. — F J 6
 Falkspargi t. — E F 7
 Gilde t. — M 7
 Girgensoni t. — F 4
 Glindi t. — P 7
 Gogoli t. — K 6
 Gonsiori t. — L 5
 Gonsiori t., Väike — L 5
 Graniidi t. — F 4—5
 Grigori t. — D-E 5—6
 Grevingi (Drevingi) t. — M 7
 Gümnaasiumi t. — J 5
 Hallika t. — K 7
 Harju turg — K 6
 Harju t. — J 6
 Harjuvärava mägi — J 6
 Härjapea t. — D E 6, L 5 (Jõe t.)
 Heeringa t. — M 6
 Heina t. — DE 5—6
 Heliste t. — K 5
 Hermanni t. — N 6
 Hobusepea t. — J 5
 Hollandi t. — M 4
 Hollandi t., Uus — L 4
 Hospitali t. — L 7
 Iisraeli t. — M 6—7
 Inseneri t. — K 5
 Instituudi t. — NP 4—5
 Jaama t. — L 5
 Jaani t. — K 6
 Jahu t. — J 4
 Jakobi t. — MN 6—7
 Jõe t. — L 5
 Juhkentali t., Suur — L-N 7
 Juhkentali t., Väike — LM 7
 Jürgensoni t. (Girgensoni) — F 4
 Juurdeveo t. — K 10
 Kaarli t. — J 6
 Kadaka tee — C 8—10
 Kaevu t. — J 6
 Kalamaja põikt. — F 4
 Kalamaja t., Vana — F 4
 Kalamaja t., Uus — F 4
 Kalarand — K 4
 Kalevi t. — F 4
 Kana t. — L 6
 Karja t., Suur — K 6
 Karja t., Väike — K 6
 Karja värav — K 6
 Kasanski t. — L 7
 Kasarmu t. — N 7
 Katusepapi t. — P 7
 Kauba t. — K 9
 Kaupmehe t. — KL 6—7
 Keemia t. — D 8—9

- Kentmanni t. — KL 6—7
 Kilstoa kangialune (Börse kääk)
 — K 5
 Kinga t. — J 5
 Kõriku t. — J 6
 Kivi t. — K 8
 Kivimurre t. — P 6
 Klaasingi t. — M 6
 Kloostri t., Suur — J 5
 Kloostri t., Väike — J 5
 Kohtu t. — J 5
 Kollane t. — N 5
 Kooli t. (altlinna) — J 5
 Kooli t. (Toompeal) — J 6
 Komandandi t. — J 6
 Kompassi t., Suur — M 5
 Kompassi t., Väike — L 5
 Konstantinovi t. — MN 6
 Kordese t. — F 6
 Kotsebue t. — J 4
 Kristiinentaali t. — J 7
 Kõie t. — F 3
 Kungla t. — E 4
 Kuninga t. — K 6
 Kullasepa t. — J 6
 Kuke t. — L 6
 Küti t. — F 3
 Laagri t., Väike — F 4
 Laagri t., Suur — F 3—4
 Laboratooriumi t. — J 5
 Lai t. — J 5
 Lasnamäe t. — P 6
 Laulupidu t. — N 6
 Lao t. — E 6
 Liiva t. — L 7
 Liivalaia t. — KL 7
 Liivamäe t. — M 7
 Lille t. — D 8
 Lõuna t. — K 8—9
 Lubja t. — N 6—7
 Luha t., Alam — K 8
 Luha t., Ülem — K 8
 Luha t. — K 8
 Luisentaali t. — F J 7
 Luteri t. — N 5
 Luteri-Vaestekooli t. — MN 6—7
 Lühike jalg — J 6
 Maakri t. — L 6
 Magasini t. — L 7—8
 Magdaleena t. — K 10
 Majaka t. — PR 6
 Malmi t. — F 5
 Mäekalda t. — P 5
 Maneesi t. — L 5
 Mardi t. — M 7
 Masina t. — N 7
 Medveesi t. — M 5
 Mehaanika t. — D 9
 Metall t. — D 8—9
 Mere puiestee — K 5
 Mere puiestee, Väike — K 4
 Mineraali t. — D 8
 Munga t. — K 5
 Mundi t. — J 5
 Müüriwahe t. — K 5—6
 Nairi t. — L 8
 Narva mnt. — L-S 3—5
 Niguliste t. — J 6
 Niine t. — J 4
 Nikiitini t. — F 6—7
 Nunne t. — J 5
 Nürnbergi t. — F 7
 Odra t. — N 7
 Oleviste t. — K 5
 Olga t. — E 5
 Oskari t. — DE 5—6
 Õuna t. — L 6
 Õllepruuli t. — JK 7
 Õle t. — E 6
 Pagari t. — K 5
 Pallasti (Ballasti) t. — PR 5—7
 Patarei t., Suur — J 3
 Patarei t., Väike — J 3
 Pavlovi t. — MN 5—6
 Pääsukese t. — L 6
 Pääsukese t., Väike — L 6
 Pärnu mnt., Suur — K 7—10
 Pärnu mnt., Väike — K 6—7
 Peetri plats — K 6
 Pelgulinna puiestee — D 5
 Peetri puiestee — J 6—7
 Petrooleumi t. — N 4
 Pikk t. — JK 4—5
 Pikk jalg — J 5—6
 Polgu t. — M 6
 Posti t. — K 6
 Prii t. — E 3—4
 Punane t. — R 7
 Puupapi t. — P 7
 Puuvilja t. — M 6

- Pushkini t. — M 4
 Püha-Vaimu t. — K 5
 Püssirohu t. — M 7
 Rannavärava puistee — J 4
 Rannavärav — K 4
 Rahukohtu t. — J 5
 Raua t. — M 5
 Rataskaevu t. — J 5—6
 Riisikampfi t., Suur — M 5—6
 Riisikampfi t., Väike — N 6
 Roosikrantsi t., Suur — K 7
 Roosikrantsi t., Väike — K 6—7
 Roseni t. — F 7
 Romaanovi t. — M 5—6
 Roosi t. — M 7
 Roheline aas — P 5
 Rohu t. — E 6
 Rulkooviuse t. — J 8
 Rutu t. — J 6
 Rütli t. — J 6
 Rütli t. Toompeal — J 6
 Saani t. — F 6
 Sadama t. — KL 4
 Sadama t., Uus — M 4
 Salongi t. — N-R 4
 Sauna t. — K 6
 Seltersi (Seltri) t. — L 6
 Septembri t. — M 6
 Schubbe t. — L 6
 Schiini t. — F 7
 Siimeoni t. — KL 4
 Siiversi t. — K 10
 Slobotka t. — N 5
 Soo t. — EF 3—4
 Sõja t. — EF 3—5
 Söörensi t. — F 6
 Stifti t. — NP 4—5
 Surnuaia t. — M 7
 Suur Ameerika t. — J 8
 Suur Arehna (Arefjevi) t. — L 6
 Suur Balesna t. — L 6—7
 Suur Batarei (Patarei) t. — J 3
 Suur Epinatjevi t. — M 5
 Suur Juhkentali t. — L—N 7
 Suur Karja t. — K 6
 Suur Kompassi t. — M 5
 Suur Laagri t. — F 3—4
 Suur Pärnu mnt. — K 7—10
 Suur Rannavärav — K 4
 Suur Roosikrantsi t. — K 7
 Suur Tartu mnt. — L-S 6—10
 Suurtüki t. — J 5
 Tarabella t. — D 5—6
 Tartu mnt., Suur — L-S 6—10
 Tartu mnt., Väike — KL 6
 Tatari t. — K 6—8
 Tatari t., Uus — L 8
 Tähe t. — F 8
 Tehnika t. — F 6
 Telliskivi t. — EF 6—7
 Telliskopli t. — A-F 3—5
 Timofeejevi t. — D 5
 Tina t. — M 5
 Tolli t. — K 4
 Tondi t. — K 10
 Toom-Kuninga t. — J 7
 Toom-Vaestekooli t. — F 7
 Tornimäe t. — L 6
 Tõnismägi — J 6
 Troonipärija puistee —
 Tsehi t. — K 7
 Tui t. — J 7
 Turg, Uus — K 6
 Turg, Vana — K 5
 Turg, Vene — K 5
 Tsemendi t. — K 10
 Uuemaailma t. — K 8
 Uus t. — K 5
 Uus Alemani — J 8
 Uus Hollandi — L 4
 Uus Kalamaja — F 4
 Uus Sadama — M 4
 Uus Tatari — L 8
 Uus Turg — K 6
 Ülem-Jõe t. — L 5
 Ülem-Luha t. — K 8
 Vabriku t. — EF 5
 Vaimu t. — K 5
 Vaksali puistee — F-J 5—6
 Valli t. — K 6
 Vana Kalamaja t. — F 4
 Vana Posti t. — K 6
 Vana Turg — K 5
 Vana Viru t. — K 5
 Varblase t. — J 7
 Vase t. — M 5
 Väike Ameerika t. — FJ 8
 Väike Arefjevi t. — L 6
 Väike Balesna t. — L 6
 Väike Batarei t. — J 3

-
Väike Epinatjevi t. — M 5	Vene t. — K 5
Väike Gonsiori t. — L 5	Veerenni t. — LM 7—9
Väike Juhkentali t. — LM 7	Viljandi t. — K 10
Väike Karja t. — K 6	Villardi t. — F 7
Väike Kloostri t. — J 5	Viru t. — K 5
Väike Kompassi t. — L 5	Viru t., Vana — K 5
Väike Laagri t. — F 4	Viruvärava puiestee — K 5—6
Väike Liiva t. — L 7	Vismari t. — J 6—7
Väike Pääsukese t. — L 6	Vittenhofi t. — D—J 7—8
Väike Pärnu mnt. — K 6—7	Veski t. — M 7
Väike Rannavärv — K 4	Vladiimiri t. — 5—6
Väike Riisenkampfi t. — N 6	Volta t. — E 4
Väike Roosikrantsi t. — K 6—7	Voorimehe t. — J 5
-

Sisukava.

Tallinna geograafiline asend, territoorium, kliima, elanikkud, asutused.

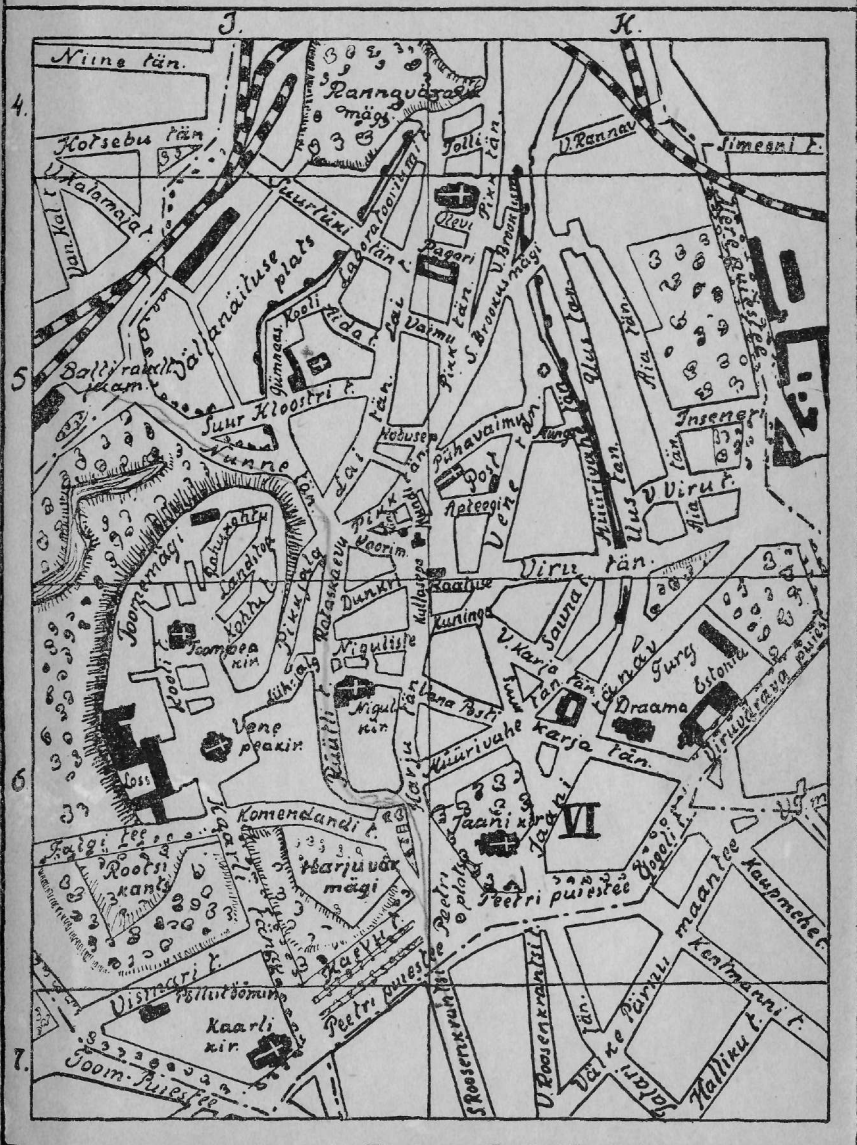
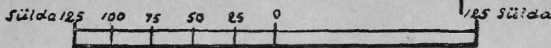
Linna geograafiline asend	3
Linna territoorium ja ehituste arv	4
Tallinna elanikkude arv	6
Tallinna kliima	6
Tallinn supeluskohana	7
Vana Tallinn	7
Tallinn Eesti Vabariigi pealinnana	18
Vana Tallinna vaatluspildid	20
Aitlinn	28
Süda-Tallinna vaatluspildid	38
Tallinna kirikud	47
Surnuaiad	54
Tallinna muuseumid	55
Tallinna vanade piltide ja raidkujude nimestik	56
Tallinna ajaloo tähtsamate sündmuste register	57
Uuslinna tähtsamad ehitused	58
Tallinna tööstus	63
Tallinna kaubandus	74
Valitsusasutused Tallinnas	78
Välisriikide esindajad Tallinnas	84
Tallinna koolielu	87
Õppeasutuste nimestik	89
Ühistegelised asutused Tallinnas	91
Tallinna suuremad kaubamajad, kaub.-tööst. aktsiaseltsid ja osaühisused	94
Kinnitusseltsid	97
Äritunnistuste hinnad 1921. a. jaoks	97
Pangad ja rahaasutused Tallinnas	97
Post, telegraaf ja telefon	98

Raudteel võib Tallinnast sõita	98
Laevaihendus Tallinnaga	99
Tallinnas ilmuvad suuremad ajalehed ja ajakirjad	101
Raamatukogud ja lugemistoad	102
Tallinna teatrid, varieteed, seltsimajad jne.	103
Tallinna suuremad võõrastemajad	103
Tallinna arstid	104
Haigemajad ja kliinikud	106
Aptegid	106
Tallinna advokaadid	107
Notaariused	107
Tallinna kohtuasutused	108

Kaunimad kohad Tallinna ümbruses.

Kadriorg	109
Pirita kloostri varemed	111
Kose puiestik ja loss	114
Nõmme suvituskoht	114
Tiskre ja rannamõisa ümbrus	114
Keila Joa park ja loss	115
Naissaar	115
„Estonia“ teatri plaan (teatriruum)	116
„ „ „ (kontserdisaal)	117
Saksa teatri plaan (Draamateater)	118
Tallinna tänavate nimekiri	119
Sisukava	123
Tallinna linna plaan.	

Tallinna kesklinna plaan.

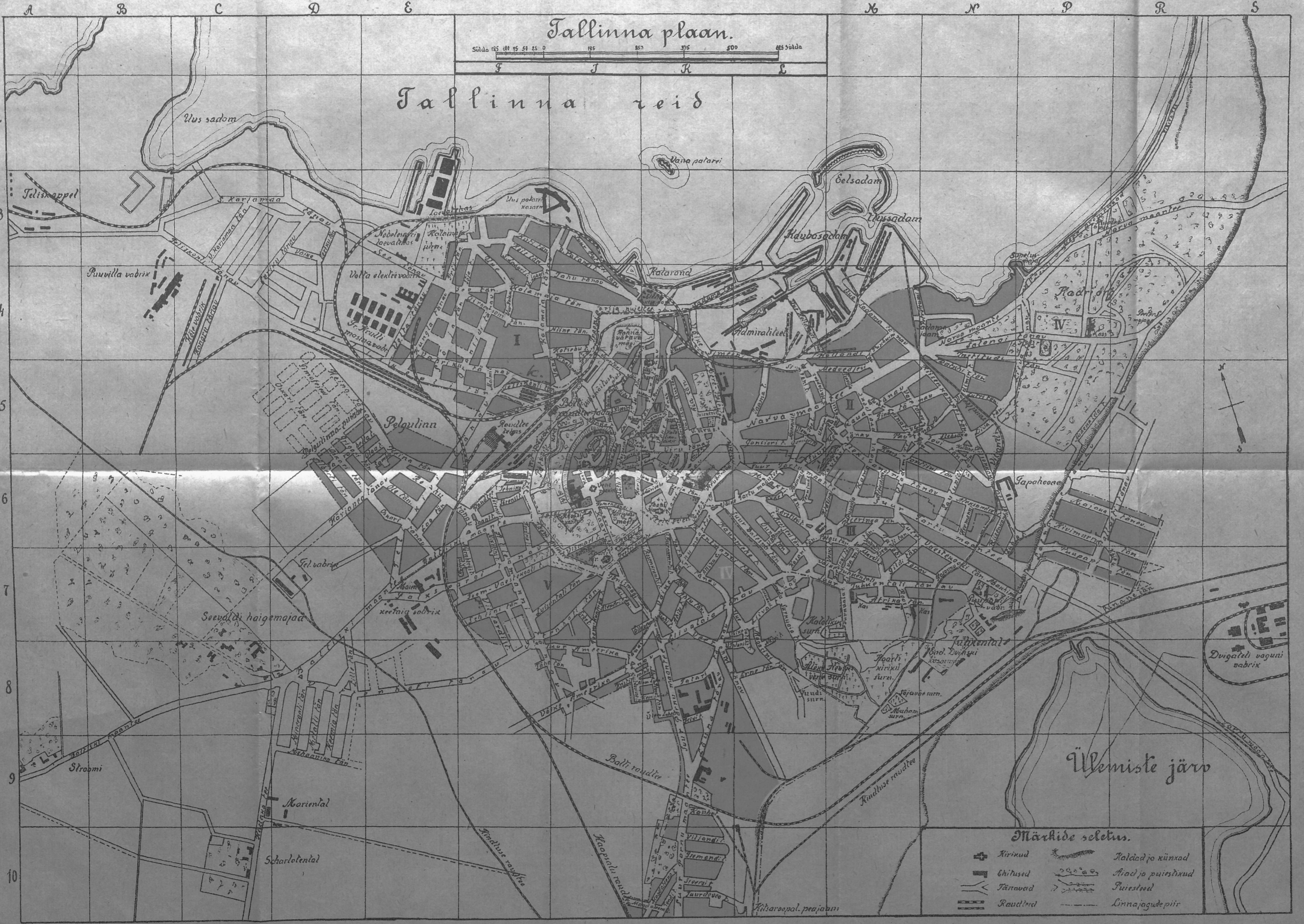

Kollez

Tallinna plaan.

Süda 125 100 75 50 25 0 25 50 75 100 125 Põhja

Tallinna reid

Märkide seletus.

	Kirikud		Kaldad ja künkad
	Ehitused		Aiad ja puistused
	Tänavad		Puistused
	Raudteed		Linnajagude piir

Parem sokolaad
ilmas

Kawe

Sokolaadivabriku „KAWE“ kontor ja ladu

Tallinnas, Uus tän. 13

ehk

Müürivahe tän. 62.

Kõnetr. nr. 11-38.

Inglis kaubamaja

A. TAUB

Tallinnas, Viru tän. nr. 7.

Kõige suurem valik Eestis

meesterahva ülikonna-,
palitu- ja naisterahva
kostüümi-riietest.

Tööstus-aktsiaselts

„Massoprodukt“

Tallinnas.

Puu- ja metallitööstuse vabrik.

Vabrik: **Suur Tartu m. nr. 61 d.**

Vabriku ladu ja kauplus: **Harju tän. nr. 46,**
tel. 7-75.

Registreeritud
vabrikumärk :

A. S. M.

Mööbli-osakond :

I järgu mööblid kõigis stiilides ja puusortides lihtsatest üksikasjadest kuni kõige peenemate toa-sisseadeteni.

Ehitus-osakond :

Uksed, aknad, trepid jne.

Metalli-osakond :

Mööblilukud, lihtsad ja tellitavad. Elektri-armatuurid korteritele ja vabrikutele. Käsi-, laua-, rippuvad ja seinalambid. Töökodade lampide kaitsevõrgud. Gitarri ja mandoliini mehansimid. Mikromeetrid, voltmeetrid. Mitmesugused ketid.

Süstade ja spordilootsikute ehitus.

Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi 1920. a. näitusel KAKS I auhinda.
Suur kuld- ja hõbe-auraha.

P H I L I P P S C H A E F F E R
.....

Kirjutus- ja joonistusmaterjaali

kauplus,

Harju tän. 21, kõnetr. 12-12

soovitab kirjutusmasinaid, kirjutus-
masina linte, söepabereid, pauspabe-
reid, joonistus-pabereid, millimeetri-
pabereid, kontoriraamatuid, kausti-
kuid, joonistusvihke, joonistusblokke,
sirklikaste, taskunuge, käärisid,
tshekiraamatuid, kvititungiraamatuid,
krepppabereid, numeraatoreid, krihv-
leid, tahuleid, penaale, sulepäid,
tinti, koolikriiti, tindipotte, nahast
kirjataskuid, mängukaarte jne.

Nõudke tinti, templivärvi ja
kontoriliimi ainult

1-sest E E S T I M A A T I N D I -
.....

V A B R I K U S T.
.....

See on k ä e s o l e v a a j a
k õ i g e p a r e m k a u p .

Saada kõikidest kirjutusmaterjaali-
ja raamatukauplustest Eestis.

Kaubamaja A. Kapsi & K^o.

Peakontor — Harju tän. nr. 46, oma maja — Tallinnas.

Kõnetr. 775.

I. Elektri jaoskond.

Dünamod, mootorid, ventilaatorid, voolumõõdjad, voltmeetrid, ampermeetrid. Elektri-keeduriistad ja -triikraudad. Isoleeritud ja blankkaablid. Lae-armatuurid, lauakambid, käsilambid. Elektripirnid. Elektriportselaan. Installatsiooni materjaalid. Klaas- ja portselaanukplid ja pärlid. Telefonid, elektrikellad, elemendid, taskulambid ja batareid.

II. Puutööstuse jaoskond.

Kunstimaitselised mööblid tubadeviisi

ja üksikult. Mööbliriided. Uste, akende ja muude puust ehitustööde vastuvõtmine. Spordilootsikud ja süstad. Lauad ja muu puumaterjaal.

III. Üldine jaoskond.

Puu ja metalli kruvid. Naelad. Mööblilukud. Patentketid. Armatuuriketid. Tööriistad. Käiad ja luisud. Shamottkivid, savi. Paekivituhtvid, jalgteekivid jne.

IV. Import-eksport.

Heinr. Lagus

Tallinnas, Niguliste tän. 16.

Telefon 12-53.

Õlide ja ehitusmaterjalide ladu.

Masina-
Tsilindri-
Mootori-
Separaatori-
Automobilli-
Masinarasv,
Vankrimääre,
Nafta,
Petrooleum,
Bensiin,

õli,

Kivi- ja puutõrv,
Karbolineum,
Tärpentiin,
Katuse- ja seinapapp
Aknaklaas,
Värnits,
Naelad,
Raud iga sorti
Teras,
Raudplekk.

KAUBAMAJA O. SEISLER & Co

Tallinnas, Harju tän. Telefon 12-13

soovitab ladust ja tellimise peale:

Proovimasi-
nad
välja pandud

Põllutöomasinaid

Kombineeritud niidumasinaid, Santo 4¹/₂ jalga,

Kahe hobuse atru Saksamaa vabrikuist.

Ransomes, Sims & Jefferies

ainuesitus Eestis.

Austraalia tallanahka, alumiinium- ja email-köögi- ja -söögi-
nõusid, Saksamaa kivisoola, riide- ja maalrivärvisid.

Eksporteerib:

linu, linaseemet, metsa ja metsamaterjaali.

Ostan ja müün

briljante, kuld-, hõbe- ja kõiksugu antiik-asju,
riideid, vaipu ja igasuguseid majapidamise tarvitusi
kõige parematel tingimustel.

Sealsamas võetakse korsetitööde tellimisi
vastu.

Kauplus K. Piip,

Vana Posti tänav nr. 3, Tallinnas.

K/Ü „Looduse“ kirjastusel

hakkab lähemal ajal ilmuma

**albumite seeria kodumaa
vaadetega:**

- 1) **Emajõgi piltides.**
- 2) **Tartu Ülikool piltides j. t.**

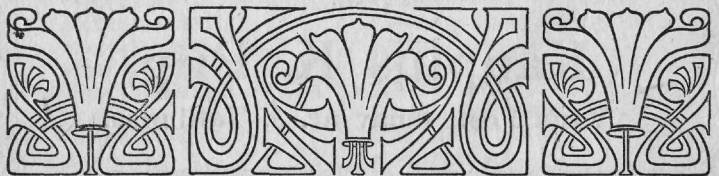
Albumis on tekst kolmes keeles: Eesti, Inglise ja
Saksa keeles.

Lihth kirjeldustest on ilmunud

G. Vilberg'i

Harjumaa.

K/Ü „Loodus“, Tartus.

E. T. K.

Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus

Tallinnas, Viruvärava puiestee 15.
Telegr. aadr.: ESTOKO.

**Üleriikline tarvitajate- ja majandusühisuste
ostu, müügi ja omatööstuse keskkoh.**

**Asutatud 1917. aastal.
Omakapitaali 7.000.000.
Liikmeid 240 ühisust.**

Muretses kaupa oma liikmetele:

1917. a. Rbl.	1.862 000	1919. a. Emk.	38.418.000
1918. a. Emk.	4.269.000	1920. a. „	215.504.000

Sekretariaat	telefon	9-94
Ostuosakond	„	10-68
Müügiosakond	„	5-87
Tööstusosakond	„	2-82.

Oma tööstus-ettevõtted: Kalatööstus-asutused
— Tallinnas, Baltiskis ja Saaremaa Pankal; kartuli-
tööstus-tehas Põltsamaal ja saeveski Tallinnas.

**Uusi liikmeid võetakse vastu ja an-
takse nõu uute ühisuste asutamiseks.**

W E N E M A A T U B A K A D

Tuntud headus

Tubakavabrik

A. Reier & K^o

Tallinnas.

Voistlemata hinnad

Vabrik ja kontor S. Pääsukese t. 4, kõnetr. 17-12

„Kuldala“

Kuninga tän. 4

Kõnetr. 13-66

**Kulla- ja kellasepa eriala tööstus
ja kaubandus.**

Pruutpaaridele suur valik laulatusõrmu-
seid ja mitmesuguseid kulla- ja kellasepa kaupu.
Kuulsa „Glashütte“ pendelkellade ainuesitus Eestis.
Kaubad on ladus saada kõiksugu mustris. Müüakse oda-
valt araproovitud „Junghans“ kellasid, võetakse kaup-
meestelt vabriku hinnaga tellimisi vastu, kellasep-
padele furnituure ja tööriistu.

Austusega

Sander & Ko.

I J'ARGU HOTEL & RESTORAN

„Central“

**Tallinnas, Harju tänav nr. 37,
kõnetraat 14-05.**

**Head puhtad numbrid, kor-
ralik teenimine, muusika, lõu-
nasöögid, külmad ja soojad
söögid à la carte igal ajal.**

Omanik M. PIPERAL.

Import-äri M. Alperowitch & Co

Tallinnas, Uus tän. 16.

Kõnetr. 17-98.

Postkast 148.

Alati ladus:

Brauns'i pakkvärvid | Fajangsnõud
Aniliinvärvid | Klaaskaubad

ja muud väljamaa kaubad.

J. Olbrei

muusikariistade kauplus ja tööstus.

Asutatud 1890. a.

Suur Tartu m. nr. 6.

Ladus kõiksugu muusikariistad saadaval, nagu:

Gitarrid,
Mandoliinid,
Viulid,
Grammofonid ja
platid,
Puhkpillid,
Harmoonikad,

Klaverid,
Harmooniumid,
Muusikariistade
keeled ja üksikud
jaod.

Palju l auhindu näitustelt töö headuse eest.

Aktsiaselts „EESTIMAA IMPORT-EKSPORT“

Tallinnas, Hobusepea tän. 3.

Kõnetraat: Kontor — nr. 8-30. Kabinett — nr. 13-41.

Deutzi mootorid, 4—1000 hob.
jõul., köetavad turba, puu ja
puusütega ning kõiksugu
vedelate kütteenetega.

Dr. Gaspary „Liiv“ on „Kuld“,
spetsiaalmasinaid ehituse-, ka-
tuse-, põrandakivide ning tse-
ment-torude valmistamiseks.

PAKUB:

Kõiksugu tööstuse masinaid: metalli-, puu-, kivi- ja savitööstuseks.
Elektrimootoreid ja elektrimaterjaali. Lokomobiile, uusi ja peetuid.
Turbatööstuse masinaid, jõuga aetavaid kui ka käsi-lõikemasinaid.
Põllutööstuse masinaid ja riistu. Vee- ja tuuleturbiine. Kõiksugu
materjaali: sordirauda ja terast, katuse- ja katlaplekki, hobuse-,
sindli- ja traatnaelu, traati ja traatkõit, manillatrossi, kruvisid
jne.

Võtab enese peale

igasuguste vabrikute sisseseade muretsemisi.

K/Ü „Loodus“

on suurem loodus-, maateaduse- ja ma-
tematika-õpperaamatute kirjastus Eestis.

Raamatute hinnad teiste kirjastuste omadest
tagasihoidlikumad. Maksab autoritele korra-
likult soliidse honoraari.

K/Ü „Loodus“, Tartus.

Kontor: Lihapoe tän. nr. 7.

Ärijuhi telef. nr. 243.

Rakvere nahavabrik

„SAKALA“

Omanikud VENNAD STEIN.

Tallinnas

Peakontor: Suur Karja tänav nr. 5,
kõnetraat nr. 14-03.

Müügiladu: Väike Karja tänav nr. 7,
kõnetraat nr. 16-50.

Rakveres

Vabrik: Narva tänav nr. 25
Kõnetraat nr. 20.

Valmistatakse ja müüakse:

talla-, pinsoli-, voodri-, vasika-,
juht-, seremet-, kroom- ja shevroo-
nahka, masinarihmu j. n. e.

 Vabrik töötab kõige uuemate masina-
tega ja eriteadlaste juhatusel.

PARIKAS'TE

FOTOGRAAFIA-ATELJEE

KUNINGA TÄN. 1 TEL. 7-50

AVATUD ÄRIPÄEVITI K. 9-5

TÄIDAB KÕIKI FOTOGRAAFIA-ALALE KUULU-
VAID TÖID TUNTUD MAITSERIKKUSEGA.
PORTREED, GRUPID, SUURENDUSED, ALBUMID
JA POSTKAARDID TEGELASTEST, SÜNDMUS-
TEST, MAASTIKKUEDEST, JNE. JNE.

TÖÖSTUS- & KAUBANDUSÜHISUS

„DEDALUS“

TALLINNAS
NARVA MAANTEE NR. 19
KÕNETR. 14-59

TELEGRAMMI-AADDRESS:
DEDALUS

TEHAS VALMISTAB:

KILOTOOSISID	METALLNÖÖPISID
APTEEGIKARPISID	PABERIKLAMBRID JNE.
VÄRVIKARPISID	KÕIKSUGUSEID PLEKIST
KOMPVEKIKARPISID	VÄLJAPRESSITUD ASJU

SOOVI JÄRELE VÕIB IGASUGUSED PEALKIRJAD JA
ETIKETID PEALE TRÜKKIDA.

H. Markovitsh

Viru tän. nr. 24, Tallinnas,

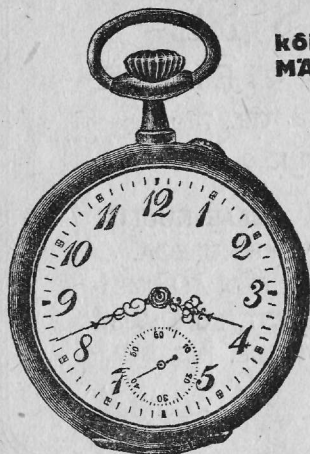
soovitab :

kõiksugu moodsaid SEINA-, LAUA-,
MÄNGU-, ÄRATAMIS-

kellasad ja uurisid

kõige paremaid vabrikuist,
niisama igasuguseid

kuld- ja hõbeasju.

Kuulsa
vabriku „JUNGHANS“
ainuesitaja Eestis.

Võtan tellimisi vastu kõiksugu
kellade peale vabriku hinda-
dega. Ladus saadaval sama
kaup.

Tollitariifi alanemise tõttu müün nüüd ladust
äratamiskellasad odavamalt.

Vennad E. ja A. LOUN & V. SCHITIKOV

KIRJUTUSMASINATE KONTOR JA PARANDUSTÖÖKODA

TALLINNAS, RATASKAEVU TÄN. 14 TEL. 13-37.

Soovitab suures valikus:

Kirjutusmasinaid, arvemasinaid, numeraatoreid,
kopeeraparaatisid, kirjutusmasina lintisid (kõigile
süsteemidele), söepaberit (harilikku, kopeerivat
ja hektografeerivat), vahapaberit ja teisi kirju-
tusmasinate ja kopeeraparaatide tarbeasju.

Ainsam Eestis täiesti sisseseatud eritöö-
koda kirjutusmasinate, ar-
vemasinate, kopeeraparaatide, numeraatorite
j. n. e. parandamiseks.

Eesti vanem päevaleht

„Postimees“

on Jaan Tõnissoni juhatusel tõsise poliitilise häälekandjana tähtsaks teguriks Eesti poliitilises, kultuurilises ja majanduslises arenemises. „Postimees“ ilmub Tartus 6 korda nädalas 6—8 suure leheküljega. „Postimees“ on Lõuna-Eestis kõige loetavam leht. „Postimehe“ tellimishind on 75 marka kuus.

Kuulutused

leiavad „Postimehes“ laialist tähelepanemist kaubanduse ja tööstuse ettevõtjate ja tööstussaaduste ja kaubatarvitajate poolt. Kuulutuste ruut-millimeetri hinnad: lehe eesotsas 6 marka, lehe keskel tekstis — 7 marka ja viimasel leheküljel 3 marka.

„Postimehe“ raamatukauplus

Tartus, Rüütli tän. nr. 9

soovitab ladust nii oma kui ka kõikide teiste Eesti kirjastajate teaduslist, kooli-, jutu- ja lastekirjandust.

Kõiksugu kirjutusmaterjaali koolidele ja kantseleidele jne.

„Postimehe“ trükikoda

valmistab maitserikkalt

kõiksugu trükistöösid

Eesti, Saksa, Vene ja teistes keeltes.

Trükikojal on oma **kõitmiskoda**, kus igasuguseid kõitmistöid vastu võetakse.

„Postimehe“ pilditehas

(tsinkograafia)

valmistab kõiki tarvisminevaid klisheesid.

„EESTIMAA“ NAHAVABRIK

Tallinnas, Baltiski maantee ja Vittenhofi
tän. nurgal nr 49, telefon nr. 3-75.

Valmistab kõrges headuses
Talla-, Pinosoli-, Pastla- ja
Juhtnahka,
Kroomnahka musta ja värvilist,
Shevretti, Lambanahku voodriks
ja Masinarihmu.

Vabrik võtab tooreid nah-
ku parkimiseks, vahetab
valmishakkade vastu ja
ostab kõiksugu toores-
nahku.

Vabrik töötab
ajakohase suure
sisseseadega ja
asjatundjate ju-
hatusel.

Kõiksugu valmishakkade müük ja parki-
miseks antud nahkade väljaandmine on
vabriku ladust

Suur Karja tän. nr. 15, telef. 15-27.

Vabrik asutatud 1918. aastal.

Vabrik asutatud 1918. aastal.

Eesti P. S. 1920. a. näitusel 1. auhind.

EESTLASED OSTAVAD

**KULD-, HÕBE- JA KALLISKIVIDEGA
KAUNISTATUD ILUASJU**

A. MALMSTEIN'I

KULD- JA HÕBEASJADE KAUPLUSEST

TALLINNAS, PIKAL TÄN. nr. 31.

Paberossivabrik

Seeberg & Kirsch

**Tallinnas, Suur turg nr. 13,
kõnetraat 8-38.**

**Ladust saadaval kõige paremast väljamaa
tubakast paberosse.**

Jällemüüjatele kõrged 0/0 0/0.

A./S., „ODOR“

Tallinnas.

Põhikapitaal: Mk. 5.000.000.—.

Vabrik: **Lasnamäel**, omas majas.

Juhatus, peakontor ja tellimiste vastuvõtmine: **Tallinn, Jaani tän. nr. 6, krt. 11.**

Kõnetraat: 14-23.

Parfümeeria ja kosmeetika saadused.

Majapidamises tarvilikud ained.

Arstirohud.

Tööstuses tarvilikud ained.

Nõudke hinnakirja, saadetakse maksuta koju kätte.

Tallinn.

T. Mutsu

raamatukauplus
V. Roosikrants
nr. 1.

Kõige suurem

eestikeelne

laenu-

raamatukogu Tallinnas,

antakse kõige uuemat ja va-
nemat kirjandust kautsjoni
vastu kahe nädala ja ka
pikema aja peale välja.

T. Mutsu laenu-
raamatukogu
V. Roosikrants nr. 1, Tallinn.

**Näite-
mängud,**

**naljaettekanded,
noodid jne.**

on saada

T. Mutsu raamatu-
kauplusest,
ehk kui tükk otsas, siis laena-
takse ühe kuu aja peale välja.
V. Roosikrants nr. 1, Tallinn.

Joh. Freybach

mehaanika-töökoda

Tallinnas, Niguliste tän. nr. 11.

Telef. nr. 15-30.

**Jalg-, mootorrataste, õmblus- ja kirjutus-
masinate**

parandamine

ja peale selle

kõiksugu mehaanikatööde korralik tegemine.

„Polaris“

Eesti kinnitus-aktsia- selts

Tallinnas.

Berliini kinnitusliidu „Deutscher Lloyd-Konzern“ kaasvastutusel. Vastutuskapi-
taal üle 100.000.000 Saksa marga.

Toimetab kinnitusi

tule, maa ja mere veo, raha, väärtpaberite
ja muude väärtasadetiste ja kasko õnnetuste
vastu.

Juhatus asub

Tallinnas, Vana Viru tän. 12,

**Eestimaa Vabrikantide Ühisuse
majas.**

Kõnetraat 14-41. Telegr. aadr.: „Polaris“ Tallinnas.

— Agendid igas linnas. —

K.-Ü. „Loodus’e“ kirjastusel

ilmunud:

- J. Rumma „Maateaduse õpeviis“
Prof. J. Piiper „Üldise zooloogia põhijooned“
L. Mahlstein ja H. Männik „Elus loodus“, algaste (kolmas tr.)
Audova-Univer „Bioloogia õpiraamat“ (keskk. vanem klass)
Schmeil’i „Inimene“
H. Männik „Praktilised tööd botaanikas“ (kaustik)
Wagner „Lood loomadest“
K. Ewald „Loodus jutustab“ (lasteraamat)
H. Reichenbach „Zooloogia praktikum keskkoolidele“
H. Reichenbach „Juhe zooloogilisteks vaatlusteks ja kogude korraldamiseks I“
Prof. Polovtsov „Taimede ehitus ja elu“ (teine kontsentr)
G. Vilberg „Harjumaa“ (maateadusline lugemik)
Prof. Wagner „Zooloogia“ (teine kontsentr)
Rumma-Raikov „Praktilised tööd loodusloos“
J. Kents „Eestimaa geograafia õpiraamat“
O. Schmeil „Väike loodusteadus“. Tõlkinud J. Piiper
J. Prümmel „Tallinna juht“. Ülevaade Tallinna tähtsamatest kohtadest ja valitsusasutustest
Shaposhnikov ja Valtsev „Algebraliste ülesannete kogu“ I jagu. Tõlkinud ja ümber töötanud K. Veski ja J. Grünthal.

Ilmuvad lähemal ajal:

- Prof. Brounov „Üldine maateadus“. Tõlkinud ja täiendanud J. Rumma ja H. Männik
Prof. J. Sarv „Analüütiline geomeetria“
H. Reichenbach „Praktilised tööd anatoomias ja füsioloogias“ (Raikov’i järele)
Oels „Praktilised tööd botaanikas“. G. Vilberg’i tõlkes
Dr. Fritz Kahn „Linnutee“. Eesti keelde M. Rõika
Prof. J. Piiper „Kalade määraja“. Käsiraamat kodumaa kalade tundmaõppimiseks
A. Reeben „Taimede määraja“
P. Kogerman „Keemia“
Prof. G. Rägo „Analüütiline geomeetria reaalkoolidele.“

Ladu: Tartu, Rüütli t., Hans Raagi raamatukauplus.

Ar 921
Tallinna
juht

Reisija!

Külastaja!

Tallinnas asudes loe

„Vaba Maa'd“

Tallinnas viibides kuuluta

„Vaba Maa's“

Koju jõudes loe iga päev

„Vaba Maa'd“

ja kuuluta alati

„Vaba Maa's“

Sest „Vaba Maa“ toob
iga päev pilta, on kõige täieli-
kum, värskem, mõjurikkam ja
loetavam päevaleht Eestis.

Kontorid:

Tallinnas, Harju tän. 43
ja

Pikk tän. 54.